

Przemysław Paweł Grzybowski

Educação międzykulturowa – konteksty

Od tożsamości po język międzynarodowy

Przemysław Paweł Grzybowski

Edukacja międzykulturowa – konteksty

Od tożsamości
po język międzynarodowy

The logo for 'impuls' features a stylized, curved line above the word 'impuls' in a lowercase, serif font.

Kraków 2012

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011

Recenzent:

Prof. zw. dr hab. Jerzy Nikitorowicz
(Uniwersytet w Białymstoku)

Adiustacja:

Grzegorz Bogdał

Korekta:

Aleksandra Bylica

Projekt okładki:

Andrzej Augustyński

Na okładce wykorzystano zdjęcie ze zbiorów autora

Opracowanie typograficzne:

Alicja Kuźma
Andrzej Augustyński

ISBN 978-83-7850-096-4

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel./fax: (12) 422 41 80, 422 59 47, 506 624 220
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie II, Kraków 2012

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Część pierwsza Wybór artykułów

Kontekst historyczny, teoretyczny i metodologiczny – pedagogika międzykulturowa	13
Od pedagogii do pedagogiki międzykulturowej	13
Wspólny obszar pedagogów i filozofów	22
Metodologia badań edukacji w warunkach zróżnicowania kulturowego	31
Konteksty klasyczne – tożsamość, migracje, pogranicze	41
Edukacyjne implikacje efektu pogranicza	41
Tożsamościowe punkty oparcia	56
Edukacja międzykulturowa a migracje zarobkowe i kontakty biznesowe	65
Dylematy identyfikacyjne polskich emigrantów	75
Konteksty pograniczne – wykluczenie, choroba i śmierć, wspólny język, Internet	85
Obcy przeciw wykluczeniu	85
Chorzy i umierający jako Obcy	95
Wspólne wątki pedagogiki międzykulturowej i tanatopedagogiki	105
Esperanto jako język edukacji międzykulturowej	115
Edukacja międzykulturowa a Internet	127
Bibliografia	137
Strony internetowe, fora, blogi	151

Część druga

Przewodnik bibliograficzny

Metodologia badań zróżnicowania kulturowego	157
Zróżnicowanie kulturowe, wielokulturowość, międzykulturowość – pojęcia, teorie, problemy w różnych ujęciach	158
Komunikacja i kompetencja międzykulturowa – problemy, techniki, pomoce naukowe	165
Edukacja międzykulturowa i wielokulturowa – podstawy teoretyczne i ideologiczne, praktyka, projekty	169
Wielokulturowość i międzykulturowość w szkolnictwie i oświacie	183
Nauczyciel a zróżnicowanie kulturowe – kształcenie, problemy społeczne i pomoce naukowe	190
Swoi, Inni, Obcy – tożsamość, konflikty, edukacja	192
Języki obce, dwu- i wielojęzyczność – problemy społeczne, nauczanie, pomoce naukowe	196
Etniczność – status, problemy, edukacja mniejszości etnicznych i rasowych	201
Dzieci wobec zróżnicowania kulturowego – migracje, uchodźstwo, edukacja	205
Migracje i migranci – integracja oraz edukacja imigrantów, uchodźców, instytucje	207
Postawy, uprzedzenia, dyskryminacja – rasizm, ksenofobia, antysemityzm z różnych perspektyw	210
Zróżnicowanie kulturowe w Europie, europejski wymiar edukacji	214
Regiony a zróżnicowanie kulturowe – analizy lokalne, perspektywa porównawcza	220
Kulturowe granice i pogranicza – problemy, socjopatologia, edukacja	227
Obywatelskość a zróżnicowanie kulturowe – problemy, edukacja obywatelska	228
Psychologia a zróżnicowanie kulturowe – problemy, badania, dyscypliny pokrewne	230
Praca socjalna a zróżnicowanie kulturowe – wsparcie, mediacje, instytucje	232
Zorganizowane kontakty międzykulturowe – wymiany i spotkania międzynarodowe	233
Ochrona zdrowia i opieka a zróżnicowanie kulturowe	234
Biznes, doradztwo zawodowe, zarządzanie zespołami zróżnicowanymi kulturowo	235
Czytanie i pisanie w perspektywie zróżnicowania kulturowego	237
Literatura wielokulturowa – treści, interpretacje, tłumaczenia i instytucje	237
Religie i Kościoły – konflikty, dialog, edukacja	240
Matematyka i nauki ścisłe a zróżnicowanie kulturowe.....	241
Multimedia a zróżnicowanie kulturowe – Internet, telewizja, video, film	242
Sztuki piękne, teatr, folklor, muzyka i taniec	242
Encyklopedie, leksykony i słowniki	243
Czytanki dla dzieci i młodzieży o problemach zróżnicowania kulturowego	244
Niecodzienne konteksty zróżnicowania kulturowego – gry, sport, poradniki	245

Wstęp

Ideą przewodnią niniejszej publikacji jest ukazanie rozległości i atrakcyjności problematyki zróżnicowania kulturowego w różnych kontekstach – zwłaszcza edukacyjnym, na podstawie dostępnej literatury przedmiotu. Książka ta może służyć jako skromna, ale praktyczna pomoc naukowa uczestnikom wykładów fakultatywnych i innych zajęć na temat edukacji międzykulturowej oraz problemów pokrewnych. Może być źródłem inspiracji dla studentów, nauczycieli, specjalistów w dziedzinie nauk społecznych. Składają się na nią dwie komplementarne części.

Pierwsza część zawiera wybór artykułów wcześniej opublikowanych w opracowaniach pokonferencyjnych. Są one pokłosiem przede wszystkim refleksji towarzyszącej spotkaniom członków Społecznego Zespołu Badań Kultury i Oświaty Pogranicza oraz Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej, głównie w ramach międzynarodowych konferencji naukowych organizowanych w Białymstoku i Cieszynie. Uczestnicząc w nich regularnie od 2000 roku, miałem jedyną w swoim rodzaju szansę słuchania, obserwowania i uczenia się od Mistrzów, którzy – żyjąc, prowadząc badania naukowe oraz tworząc na kulturowych pograniczach – udowadniają, że wolne od stereotypów i uprzedzeń spotkania Innych i Obcych są nie tylko możliwe, ale wręcz niezbędne do świadomego kształtowania bogatej tożsamości i dobrego samopoczucia w różnych środowiskach.

Publikacje pokonferencyjne najczęściej ukazują się w niewielkich nakładach, więc zebranie wielu pochodzących z nich tekstów w jednym opracowaniu ułatwia dostęp do nich głównie studentom, którzy zmuszeni są do korzystania z bibliotek publicznych. W niniejszym wyborze znalazły się artykuły z kilkunastu różnych źródeł tego rodzaju, przerwane, uaktualnione oraz uzupełnione odsyłaczami do literatury obcojęzycznej i stron internetowych.

Moim celem jest ukazanie edukacji międzykulturowej nie tyle jako idei, hasła czy ideologii popularnej w programach szkolnych i dokumentach instytucji europejskich (taką przedstawiłem ją już w książce *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości* będącej owocem pracy w ramach seminarium doktoranckiego pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Jerzego Nikitorowicza w Katedrze Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu w Białymstoku), co jako elementu refleksji i praktyki społecznej w sferach rzeczywistości kojarzonych nie tylko z systemem oświaty publicznej.

Dlatego też w kolejnych artykułach pogrupowanych w blokach tematycznych na zasadzie od ogółu do szczegółu – a raczej: od tego, co powszechnie znane, do tego,

co nietypowe i wręcz kontrowersyjne – Czytelnik ma możliwość zgłębiania różnych kontekstów zróżnicowania kulturowego i problemów edukacji w tych obszarach.

Na kontekst najbardziej ogólny składają się teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki międzykulturowej, przedstawione tu w perspektywie historycznej od praktyki edukacyjnej po zręby subdyscypliny naukowej. Do kontekstów klasycznych, najczęściej rozpatrywanych w literaturze przedmiotu nawiązują artykuły na temat Innych i Obcych żyjących na kulturowym pograniczu, jego socjopatologii, tożsamości i związanych z nią dylematów współczesnych emigrantów.

Rzadziej podejmowane konteksty – tu ze względu na interdyscyplinarność i dyskusyjność określone mianem pogranicznych – zostały przedstawione w kolejnych tekstach, których tematami są m.in. kontakty biznesowe, problemy osób ubogich, wykluczanych, chorych i umierających traktowanych jako Obcy, oraz próby poszukiwania wspólnego języka dla środowisk zróżnicowanych kulturowo i możliwości wykorzystania Internetu w edukacji międzykulturowej.

Podobny zamysł stanowi podstawę struktury **części drugiej** książki. Jest to obszerny, jeden z największych w Polsce, tematyczny **przewodnik bibliograficzny**, czyli lista prawie 2000 tytułów prac zwartych w kilkunastu językach (oprócz polskiego także m.in. w angielskim, czeskim, francuskim, hiszpańskim, katalońskim, niemieckim, portugalskim, słowackim, szwedzkim, włoskim). Może być przydatny zarówno doświadczonym badaczom, poszukującym źródeł do opracowań historycznych, retrospektywnych i porównawczych, jak i studentom dokonującym przeglądu dostępnej literatury przedmiotu w trakcie pisania prac semestralnych czy dyplomowych.

Pod względem merytorycznym przewodnik bezpośrednio nawiązuje do kontekstów zróżnicowania kulturowego i edukacji przedstawionych w wyborze artykułów – od podstawowych zagadnień podejmowanych w różnych dyscyplinach naukowych (pedagogika, socjologia, antropologia, psychologia i in.) po ujęcia mniej popularne, wręcz niszowe (np. problemy zróżnicowania kulturowego w kryminologii czy sporcie). Znajdują się w nim tytuły dzieł pionierów i klasyków zajmujących się problemami zróżnicowania kulturowego, a zwłaszcza edukacji wielo- i międzykulturowej, takich jak (w kolejności alfabetycznej): Martine Abdallah-Pretceille, Cristina Allemann-Ghionda, James A. Banks, Michael Byram, Carmel Camilleri, Duccio Demetrio, Jacques Demorgon, Carl A. Grant, José Antonio Jordán, James Lynch, Erich Mistrík, Fernand Ouellet, Micheline Rey, Christine E. Sleeter – z Polski zaś: Paweł Boski, Zenon Jasiński, Tadeusz Lewowicki, Jerzy Nikitorowicz, Ewa Nowicka-Rusek.

Oprócz opracowań systematycznie ukazujących się pod szyldami instytucji międzynarodowych (m.in. Komisja Europejska, OFAJ – Francusko-Niemieckie Biuro do spraw Młodzieży, Rada Europy, UNESCO, Wysoka Rada do spraw Edukacji przy Rządzie Quebecu), Czytelnik znajdzie tu poświęcone różnym wymiarom zróżnicowania kulturowego źródła zwarte pochodzące z głównych oficyn uczelnianych: California State University, Cambridge University Press, Columbia University Press, Duke University Press, Edinburgh University Press, Georgetown University Press, Harvard University Press, Oxford University Press, Presses de l'Université d'Ottawa, Presses de l'Université

de Paris-Sorbonne, Presses Universitaires du Miral, State University of New York Press, Teachers College Press, Université de Montréal, University of Bradford, University of British Columbia Press, University of California Press, University of Georgia Press, University of South Carolina, University of Toronto Press, University of Wisconsin Press, Virginia University Press, oraz z rodzimych wydawnictw – Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu w Białymstoku (Trans Humana).

Są tu również tytuły naukowych, popularnonaukowych i dydaktycznych publikacji, które ukazały się pod szyldem renomowanych wydawnictw komercyjnych, oferujących literaturę poświęconą m.in. edukacji międzykulturowej: Armand Colin, Allyn & Bacon, Anthropos Aeconomica, De Boeck, Falmer Press, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Intercultural Press, L'Harmattan, Longman, Multilingual Matters, Routledge, St. Martin's Press, University Press of America, University Press of New England, Presses Universitaires de France czy polskiego Zakładu Wydawniczego Nomos.

Poza kanonem lektur zawierającym podstawy pedagogiki międzykulturowej (pojęcia, założenia teoretyczne i ideologiczne) oraz charakterystykę metodologii badań zróżnicowania kulturowego pod różnym kątem Czytelnik znajdzie tu szczegółowe opracowania m.in. na temat problemów tożsamości w warunkach wielo- i międzykulturowości, wielojęzyczności, komunikacji międzykulturowej, szkolnictwa i nauczycieli w instytucjach o zróżnicowanym kulturowo personelu i podopiecznymi, postaw, uprzedzeń i dyskryminacji oraz edukacyjnych sposobów przeciwdziałania im. Wszystko to ujęte w perspektywach międzynarodowej, narodowej, regionalnej, lokalnej i kontekstach porównawczych.

Do rzadziej cytowanych opracowań wymienionych w przewodniku można zaliczyć te dotyczące kwestii zróżnicowania kulturowego np. w nauczaniu matematyki, ochronie zdrowia, zarządzaniu i mediacji w środowiskach wielokulturowych, literatury pięknej i dzieł sztuk pięknych poświęconych Innym i Obcym oraz przez nich tworzonym, multimediami i powstających do wykorzystania za ich pomocą form przekazu. Godne polecenia są również obcojęzyczne encyklopedie i słowniki dotyczące problematyki międzykulturowej.

Na zakończenie przewodnika miłośnicy literatury przedmiotu znajdą tytuły tak niezwykłych źródeł, jak wielokulturowa książka kucharska dla studentów, przewodniki po grach „multikulti” czy satyryczne poradniki ksenofoba – żartobliwe charakterystyki wybranych narodów.

Mimo że współcześnie kategorie Inny i Obcy, koncepcje pogranicza oraz zróżnicowania kulturowego i etnicznego wykorzystuje się także w badaniach opartych na ideologii *gender* oraz dotyczących integracji osób niepełnosprawnych, to w zamieszczonym tu wykazie brakuje tytułów publikacji owych nurtów. W dostępnej literaturze stanowią bowiem odrębny, niezwykle bogaty dział, którego ujęcie byłoby niemożliwe ze względów technicznych – wielość kontekstów i szczegółowych źródeł wymagałaby osobnego, równie obszernego opracowania.

W wykazie w miarę możliwości uwzględniłem najnowsze wydania prac – bez wspomnienia edycji wcześniejszych, które łatwo znaleźć m.in. za pomocą internetowych katalogów bibliotecznych. Wyjątek stanowią klasyczne opracowania amerykańskie i francuskie z początków refleksji nad zróżnicowaniem kulturowym – np. pionierskie prace Rachel Davis DuBois czy Louisa Porchera.

Najwięcej spośród ujętych w niniejszym przewodniku prac powstało i zostało ogłoszonych drukiem w krajach, które ze skutkami zróżnicowania kulturowego borykają się od lat, m.in. wskutek przeszłości kolonialnej i prowadzonej wspólnie polityki imigracyjnej (Australia, Belgia, Francja, Hiszpania, Holandia, Kanada, Niemcy, Portugalia, Włochy, Stany Zjednoczone Ameryki, Szwajcaria, Wielka Brytania). W charakterze nowych tropów zostały tu jednak przedstawione również mniej liczne publikacje z ośrodków, w których refleksja nad edukacją międzykulturową rozwija się dopiero od niedawna (np. Argentyna, Bułgaria, Brazylia, Czechy, Izrael, Honduras, Kolumbia, Gwatemala, Peru, Rosja, Słowacja). Mam nadzieję, że taka forma pomocy naukowej spotka się z Państwa życzliwym przyjęciem.

Przemysław Paweł Grzybowski

Bydgoszcz, wrzesień 2011

Część pierwsza

Wybór artykułów

Kontekst historyczny, teoretyczny i metodologiczny – pedagogika międzykulturowa

Od pedagogii do pedagogiki międzykulturowej

Teoria i praktyka edukacji międzykulturowej pozostają w wielu relacjach ze zjawiskami i procesami dokonującymi się w życiu społecznym. Sprawia to, że rozmaite fakty, wydarzenia, zjawiska, zachodzące w dziedzinie polityki, w funkcjonowaniu różnych instytucji (m.in. szkół), grup społecznych (np. rodzin, społeczności lokalnych, grup zawodowych itp.) zmuszają do krytycznej analizy i ponownego rozważenia propozycji teoretycznych i poczynań praktycznych dotyczących tej edukacji. Inaczej mówiąc – liczne konteksty społeczne, zmieniające się społeczne uwarunkowania, skłaniają do poszukiwania stosownych w nowych okolicznościach sposobów podejmowania i realizacji edukacji międzykulturowej¹.

W przypadku problemów szczególnie istotnych społecznie – a z takimi mamy do czynienia w przypadku zróżnicowania kulturowego i jego następstw, możliwa jest zarówno wewnątrzdiscyplinarna, jak i międzydiscyplinarna współpraca specjalistów. O refleksji pedagogicznej można mówić nawet na stykach paradygmatów ukształtowanych w okolicznościach odmiennych historycznie i kulturowo. Możliwe jest zatem czerpanie inspiracji z przeszłości oraz poszukiwanie perspektyw na podstawie spraw najbardziej istotnych dla edukacji i jej uczestników w określonych warunkach. Uzasadnienia tej tezy proponuję poszukiwać w charakterystyce rozwoju pedagogiki międzykulturowej – jednej z najmłodszych dziedzin refleksji nad edukacją².

¹ T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, B. Grabowska, *Wprowadzenie* [w:] T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, B. Grabowska (red.), *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Problemy praktyki oświatowej*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2009, s. 11.

² Wykorzystałem tu artykuł: P.P. Grzybowski, *Między pedagogią i pedagogiką – o refleksji nad edukacją międzykulturową* [w:] T. Hejnicka-Bezwińska, R. Leppert (red.), *Ewolucja „ogólności” w dyskursach pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2005, s. 265–275, oraz

W literaturze naukowej, opracowaniach o charakterze edukacyjnym powstających na zlecenie rozmaitych gremiów oraz w formalnej i nieformalnej działalności edukacyjnej, w zależności od ram czasowych poszczególnych opracowań i przedstawianych w nich treści, pedagogika międzykulturowa pojmowana jest jako:

- **pedagogia** – praktyka edukacyjna, to jest rzeczywiście wykonywane czynności wychowawcze wraz z kontekstem dyrektyw praktycznych i ich uzasadnień;
- **subdyscyplina naukowa** – dynamicznie rozwijająca się, wyrosła z praktyki edukacyjnej pedagogika szczegółowa, mająca własny przedmiot zainteresowań, system pojęć i metodologię³.

W ten sposób w naukowej refleksji o edukacji w warunkach zróżnicowania kulturowego znajduje wyraz ewolucyjny proces przechodzenia od pedagogii do pedagogiki⁴. Poszczególne etapy rozwoju pedagogiki międzykulturowej jako subdyscypliny naukowej wiążą się z przemianami w praktyce edukacyjnej oraz zaawansowaniem współpracy przedstawicieli poszczególnych nauk społecznych. Charakteryzuje je stopniowe przechodzenie w podejściu do przedmiotu badań od perspektywy makrokulturowej do mikrokulturowej, a także metodologiczne przejście od modelu jedno- i wielodyscyplinarnego do międzydyscyplinarnego.

Nie licząc pojedynczych publikacji poświęconych lokalnym problemom kształcenia obcokrajowców, początki naukowej refleksji nad uwikłaniem edukacji, a zwłaszcza oświaty w problemy zróżnicowania kulturowego, wiążą się z pracami amerykańskiego Biura do spraw Wychowania Międzykulturowego. Powstało ono w 1939 roku z połączenia działających od pięciu lat w środowisku Uniwersytetu Columbia Serwisu Biura do spraw Wychowania w Prawach Człowieka oraz Serwisu Biura do spraw Wychowania Międzykulturowego. Autorami inicjatywy byli członkowie Stowarzyszenia Wychowania Progresywnego (wśród nich główna inicjatorka, pionierka wychowania międzykulturowego w Stanach Zjednoczonych – Rachel Davis DuBois⁵) oraz środowisko mniejszości żydowskiej, współfinansujące działalność instytucji i poszczególne projekty. Celem Biura było udzielanie pomocy nauczycielom i pracownikom administracji 50 nowojorskich szkół w tworzeniu i realizacji programów wychowania międzykulturowego, kształcenie nauczycieli i prowadzenie badań naukowych na temat

fragmenty opracowania: P.P. Grzybowski, *Edukacja międzykulturowa – przewodnik. Pojęcia – literatura – adresy*, Impuls, Kraków 2008.

³ Niektórzy autorzy określają pedagogikę międzykulturową jako szczegółowy nurt teorii pedagogicznej lub nurt metodologiczny – zob. np. K. Rubacha, *Budowanie teorii pedagogicznych* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika – podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 63.

⁴ Szerzej na ten temat: T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika pozytywistyczna* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika...*, t. 1, dz. cyt., s. 204–215.

⁵ Zob. R.D. DuBois, *Build together Americans: Adventures in intercultural education for the secondary school*, Hinds, Hayden & Eldredge, New York 1945; R.D. DuBois, *Get together Americans*, Harper Bros, New York 1943. Szerzej na ten temat: R.D. DuBois, C. Okorodudu, *All this and something more: Pioneering in intercultural education*, Dorrance & Co., Bryn Mawr 1984; N.V. Montalto, *A history of the intercultural educational movement 1924–1941*, Garland, New York 1982.

stosunków międzyludzkich w centrach miast – zwłaszcza pod kątem napięć i konfliktów wynikających ze zróżnicowania kulturowego.

Wówczas też, według Denis Lacorne, w Stanach Zjednoczonych Ameryki pojawiła się po raz pierwszy kategoria „wielokulturowość” (*multiculturalism*) 27 czerwca 1941 roku w „New York Herald Tribune” ukazała się recenzja właśnie opublikowanego dzieła Edwarda Haskella *Lance. A novel about multicultural man* (Powieść o wielokulturowym człowieku)⁶. W książce tej zostało przedstawione nowe społeczeństwo amerykańskie. Owa nowość przejawiała się w kosmopolityzmie, wielorasowości, wielojęzyczności i zróżnicowaniu kulturowym, a patriotyzm i inne wartości wiążące obywatela z państwem utraciły dlań dotychczasowe znaczenie⁷.

W 1943 roku William E. Vickery i Stewart G. Cole opublikowali pierwszy tom w serii publikacji Biura na temat wychowania międzykulturowego, zatytułowany *Intercultural education in American schools: Proposed objectives and methods* (Wychowanie międzykulturowe w amerykańskich szkołach)⁸. Uważa się, że właśnie ta książka zapoczątkowała amerykański (i nie tylko – biorąc pod uwagę zaangażowanie światowych ośrodków anglofońskich) dyskurs nad problemami zróżnicowania kulturowego w oświacie. Z różnych przyczyn Biuro stopniowo ograniczało swą działalność, aż zaprzestało jej w 1954 roku. Po zakończeniu drugiej wojny światowej problematyka ta pojawiała się sporadycznie (zwykle jako temat uboczny) w studiach nad osobowością na Uniwersytecie Columbia, a następnie w ramach zapoczątkowanych przez George’a P. Murdocka i Johna Whitinga na Uniwersytecie Yale antropologicznych badań hologicznych na temat spotkań i kontaktów między kulturami (cywilizacjami). Były to ekstensywne, opierające się na przesłankach etnologicznych studia porównawcze na wielką skalę, dotyczące dziesiątek lub setek społeczności (społeczeństw). Zastąpiły je intensywne studia pogłębione jednej lub kilku kultur, analizowanych pod kątem występowania jakiejś cechy. Tego rodzaju podejście obecne było również w pracach psychiatrów transkulturowych i psychoanalityków tego okresu⁹.

Szczegółowe badania edukacyjnego uwikłania zróżnicowania kulturowego pojawiły się w amerykańskich naukach społecznych w połowie lat 60. XX wieku, kiedy doszło do zacieśnienia współpracy pedagogiczno-antropologicznej. Jej ukoronowaniem było zorganizowanie w 1975 roku w San Francisco sympozjum naukowego, któ-

⁶ Zob. E. Haskell, *Lance. A novel about multicultural men*, John Day, New York 1941.

⁷ Za: W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004, s. 219.

⁸ Zob. W.E. Vickery, S.G. Cole, *Intercultural education in American schools: Proposed objectives and methods*, Harper, New York 1943. Zob. także: G.W. Allport, K.W. Bigelow, *Cultural groups & human relations: Twelve lectures before the Conference on Educational Problems of Special Cultural Groups, held at Teachers College, Columbia University, August 18 to September 7, 1949*, Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, New York 1951.

⁹ Zob. M. Mauviel, *Qu'appelle-t-on études interculturelles en sciences humaines et en sciences de l'éducation? Esquisse d'un état de la question* [w:] C. Clanet (red.), *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*, t. 1, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1985, s. 5.

rego uczestnicy podjęli się określenia związków między zróżnicowaniem kulturowym i edukacją, co zaowocowało stworzeniem podstaw programowych modelu edukacji wielokulturowej¹⁰.

W Europie, według Martine Abdallah-Pretceille, pierwsze przesłanki podejścia międzykulturowego do problemów zróżnicowania kulturowego pojawiły się w połowie lat 60. XX wieku w Szwajcarii w środowisku psychologicznym. Wtedy to Jean Piaget opublikował artykuł *Nécessité et signification des recherches comparatives en psychologie génétique* (Potrzeba i znaczenie badań porównawczych w psychologii genetycznej)¹¹ – uważany za świadectwo narodzin psychologii międzykulturowej. Korzeni pedagogiki międzykulturowej w europejskim kręgu kulturowym poszukuje się więc głównie w ukazujących się na przełomie lat 60. i 70. pracach z dziedziny psychiatrii i psychologii międzykulturowej oraz w studiach antropologii (edukacyjnej, hologicznej, kognitywnej, psychologicznej, symbolicznej), etnometodologii, teorii komunikacji (zwłaszcza komunikacji międzykulturowej) i lingwistyki (interferencje i kontakty językowe). Wtedy też zarysowały się pęknięcia między czerpiącym z doświadczeń amerykańskich środowiskiem anglojęzycznym, a idącym własną drogą środowiskiem badaczy z kręgu kultury francuskiej. Przesłanki wyboru odmiennych dróg wynikały nie tylko z rozbieżności terminologicznych, lecz także z podejścia do zależności między szkołą i jej środowiskiem a polityką oświatową państwa. W Ameryce twierdzono bowiem, że szkoła jest w stanie sama rozwiązać problemy uczniów wywodzących się z mniejszości kulturowych, dzięki odpowiednim programom i polityce władz. W podejściu europejskim (w którym coraz silniej brzmiał głos badaczy frankofońskich, do niedawna niezbyt widocznych w dyskursie) wyraźnie podkreślano zależność między kulturą, sytuacją socjalną i miejscem rodzin w środowisku a powodzeniem szkolnym uczniów – zwłaszcza wywodzących się z grup defaworyzowanych pod względem społeczno-ekonomicznym i/lub zdominowanych przez większość¹².

W latach 70. i 80. XX wieku badania naukowe w zarysowującym się modelu pedagogicznej subdyscypliny dotyczyły m.in. następujących zagadnień:

- zróżnicowanie kulturowe i relacje między kulturami;
- tożsamość, język, napięcia i konflikty wynikające z różnic – wszystko ujmowane głównie w optyce dwukulturowej;
- praca socjalna w środowiskach zróżnicowanych kulturowo (okoliczności, metodyka, kształcenie kadr);
- imigranci, dzieci i młodzież wywodzący się z rodzin imigranckich;
- oświata robotników cudzoziemskich i ich dzieci;

¹⁰ Zob. M. Mauviel, *Qu'appelle-t-on...*, dz. cyt., s. 3. Szerzej na ten temat: T. Lewowicki, *O ideałach i praktykach edukacji wielokulturowej i międzykulturowej*, „Ruch Pedagogiczny”, nr 1–2/2001.

¹¹ Zob. J. Piaget, *Nécessité et signification des recherches comparatives en psychologie génétique*, „International Journal of Psychology”, nr 1/1966, s. 3–13.

¹² Szerzej o historii wielodyscyplinarnego dyskursu naukowego, który legł u podstaw współczesnej pedagogiki międzykulturowej, zob. M. Mauviel: *Qu'appelle-t-on...*, dz. cyt., s. 4–20.

- kształcenie nauczycieli i wychowawców dla edukacji w warunkach zróżnicowania kulturowego;
- stosunek nauk społecznych (szczególnie nauki o edukacji) do zróżnicowania kulturowego w systemie oświaty.

Odpowiednio do ewolucji nurtów wielokulturowego i międzykulturowego w polityce oświatowej początkowo dominującym przedmiotami refleksji pedagogicznej (wyraźnie określanymi np. w ramach dyskusji prowadzonych w zespołach roboczych Rady Europy) były – wprowadzenie do systemu szkolnego dzieci imigrantów oraz uwarunkowania ich sukcesu szkolnego. Subdyscyplinie o tak określonych zainteresowaniach wyznaczono zadanie polegające przede wszystkim na ustaleniu podstaw oraz opisanu okoliczności (przesłanek, warunków, perspektyw itp.) oddziaływań edukacyjnych podejmowanych wobec dzieci imigrantów w placówkach wychowawczo-oświatowych kraju przyjmującego – przy założeniu, że w perspektywie powrotu do kraju pochodzenia dzieci te mają prawo i powinny mieć możliwość zachowywania własnej tożsamości oraz uniwersum symbolicznego. Wkrótce jednak refleksja ta wzbogaciła się o wątki związane z rozdźwiękiem między wymaganiami szkoły (czy szerzej, podmiotów organizujących system szkolny) a oczekiwaniami rodzin oraz potrzebami samych dzieci i młodzieży¹³.

Współcześnie pedagogika międzykulturowa jawi się jako subdyscyplina pedagogiczna zajmująca się problemami edukacyjnymi społeczeństw (społeczności) zróżnicowanych kulturowo (głównie wewnątrznie). Jej istotę stanowi strukturalne podejście do analizy procesów edukacji na tle ewolucji danego systemu społecznego. Podstawy mają charakter międzydyscyplinarny i poza naukami o edukacji osadzone są w antropologii, socjologii, psychologii, językoznawstwie, historii i innych dyscyplinach naukowych. Opierają się na relatywistycznej epistemologii, w której istnieje świadomość wielości perspektyw i kontekstualności przedmiotu poznania¹⁴ – zwłaszcza przy uznaniu różnorodności kulturowej środowisk, w których rodzą się poszczególne wątki dyskursu.

W metodologii pedagogiki międzykulturowej można więc mówić o podejściach międzykulturowym lub wielokulturowym – odpowiadających paradygmatom, w których funkcjonują określone środowiska badaczy. Właśnie z uwagi na zakorzenienie problematyki zróżnicowania kulturowego w rozmaitych paradygmatach, wskutek odmiennych punktów odniesienia, trudne (nie wiadomo też, czy celowe) jest ustalenie jednolitego i/lub uniwersalnego rdzenia epistemologicznego pedagogiki międzykulturowej. Fakt ten – podobnie jak ma to miejsce w przypadku pedagogiki ogólnej – prowadzi do pytań o tożsamość tej subdyscypliny czy nawet o sens jej istnienia.

W ogólnym podejściu można uznać, że u podłoża epistemologii pedagogiki międzykulturowej spoczywają relacje „Ja” (indywidualnego i/lub zbiorowego) z innymi,

¹³ Szerzej na ten temat: L. Porcher, *Éducation des enfants de migrants: une pédagogie interculturelle sur le terrain*, Conseil d'Europe, Strasbourg 1979.

¹⁴ Zob. M. Abdallah-Pretceille, *Vers une pédagogie interculturelle*, Anthropos, Paris 1996, s. 127 i dalsze.

zwłaszcza z Innymi/Obcymi, których kultura lub *ethos* stanowi dla „Ja” nieobojętny przedmiot obserwacji, analiz, doświadczania i konfrontacji, wynikających z nich następstw społecznych (komunikacji, dialogu, interakcji, konfliktu, dysfunkcji itp.), ujmowanych z perspektywy indywidualnej, zbiorowej, w kontekstach polityczno-ideologicznych, historycznych, przyszłościowych itp. Akcenty zainteresowania rozkładają się po równo na podmiotach i przedmiotach edukacji uwikłanych w rozmaite sytuacje. Nie istnieje więc wyraźnie wyodrębniony i ściśle ograniczony przedmiot pedagogiki międzykulturowej. Można mówić jedynie o dyskursywnych, rozpatrywanych w kontekście edukacyjnym obszarach problemowych¹⁵.

Cechą charakterystyczną, odróżniającą pedagogikę międzykulturową od pedagogik – czy raczej pedagogii narodowych, jest odmienna podstawa aksjologiczna: pedagogika narodowa zawsze jest skierowana przeciwko komuś lub nastawiona na ochronę kogoś. W pedagogiach i pedagogice międzykulturowej już z dialektycznego założenia nie ma mowy o opozycyjności czy represyjności. Najczęściej zgłębiane **obszary problemowe** pedagogiki międzykulturowej są następujące:

- występowanie wyraźnie wyodrębniających się grup kulturowych;
- pogranicze kulturowe w kontekście wielokulturowości i międzykulturowości (jego charakter, zasięg, problemy, perspektywy itp.) – w ujęciu zarówno narodowym, jak i międzynarodowym – zachodzące na pograniczu procesy wprowadzania, przyjmowania, adaptacji, asymilacji, integracji, akulturacji, dyfuzji kulturowej, odrzucania, marginalizacji, wykluczania, naznaczania, dyskryminacji (pozytywnej i negatywnej) itp.;
- tożsamość (kulturowa, etniczna i międzykulturowa) – jej kształtowanie (się), osobowość i różnice osób żyjących na pograniczach;
- postawy, stereotypy, uprzedzenia, napięcia, konflikty (szczególnie w stosunkach „mniejszość – większość”);
- sytuacja imigrantów, ich dzieci oraz społeczeństw przyjmujących w relacjach z nimi;
- przekaz dziedzictwa kulturowego w sytuacji pogranicza, rozdarcie jednostki pomiędzy dwoma (lub więcej) systemami znaczeń oraz konsekwencje tego faktu dla samej jednostki i jej środowiska;
- nauczanie/uczenie się rozpoznawania, dekonstrukcji i akceptacji różnicy;
- czynniki łagodzące lub eliminujące problemy z (po)rozumieniem międzykulturowym i porozumienie to ułatwiające, dialog, jego uwarunkowania i przebieg;
- polityka społeczna, oświatowa różnych podmiotów wobec mniejszości kulturowych;
- skutki przemieszczania się osób z jednego środowiska kulturowego do drugiego (np. poszukujących pracy, turystów, sportowców, członków rodzin rozsianych po różnych krajach);

¹⁵ Zob. M. Abdallah-Preteceille, *Vers une...*, dz. cyt., s. 140 i dalsze.

- sytuacja, perspektywy i prawa jednostek oraz grup defaworyzowanych wskutek różnicy (np. wszelkiego rodzaju mniejszości);
- stosunki pomiędzy kulturami tradycyjnymi i kulturą postmodernistyczną, kulturami „wirtualnymi” i kulturami narodowymi;
- organizacja systemu oświaty i jego poszczególnych elementów w warunkach zróżnicowania kulturowego;
- oświata wobec Innego/Obcego i jej wielopłaszczyznowe uwikłanie, przejawy stereotypów i uprzedzeń w podręcznikach, mediach, literaturze itp., poprawność polityczna, ukryty program, ujęcia zróżnicowania kulturowego w programach szkolnych;
- działania (treści, metodyka itp.) i ich skutki w ramach formalnej oraz nieformalnej edukacji wielokulturowej i międzykulturowej;
- problemy zróżnicowania kulturowego szkół, dostosowania programów szkolnych, uznawania tożsamości kulturowej uczniów, kształcenia nauczycieli i wychowawców;
- problemy pedagogiki międzykulturowej (lub edukacji wielo- i międzykulturowej) jako przedmiotu kształcenia podstawowego nie tylko na studiach pedagogicznych¹⁶.

Refleksja w ramach pedagogiki międzykulturowej z jednej strony dokonuje się na wysokim poziomie ogólności – z drugiej jej cechą charakterystyczną jest skrajna dynamika i wewnętrzne rozbieżności, a także konieczność każdorazowego dookreślenia kontekstu kulturowego przedmiotu, co wiąże się z jego szczegółowym umocowaniem. Niezbędne jest bowiem branie pod uwagę tradycji edukacyjnych zróżnicowanych podmiotów oraz przedmiotów edukacji, ich statusów oraz przeszłego i obecnego uwikłania społecznego, okoliczności polityczno-gospodarczych czy kondycji psychospołecznej rozpatrywanej zwłaszcza przez pryzmat ewentualnych napięć i konfliktów, wynikających z występowania, okazywania i doświadczania różnicy. Refleksja ta jest tym bardziej ogólna, im szerszego obszaru dotyczy (np. systemu oświaty wybranego kraju lub regionu), a jej względna szczegółowość rośnie w miarę zawężania tego obszaru, co pozwala na uwzględnienie cech indywidualnych (np. wybranej szkoły, rodziny, jednostki). Ów obszar w różnym zakresie pokrywa się z płaszczyznami refleksji wyróżnionymi na zasadzie zawężania problematyki zainteresowań: pedagogiki komunikowania międzykulturowego, pedagogiki sytuacji międzykulturowych, pedagogiki międzynarodowych spotkań młodzieży czy pedagogiki różnicy – nie wspominając o pedagogikach uprawianych w różnych okresach popularności ideologii wielokulturowości¹⁷.

Pierre Dasen i Jean Retschitzki wyróżniają w badaniach zróżnicowania kulturowego dwa komplementarne podejścia – **studia sytuacji** charakterystycznej dla danego obszaru (z porównywaniem lub nie poszczególnych kultur i etnosów) oraz studia

¹⁶ Szerzej na ten temat: P. Denoux, *La recherche interculturelle en France* [w:] M. Abdallah-Prechteille, A. Thomas (red.) *Relations et apprentissages interculturels*, Armand Colin, Paris 1995, s. 161–173.

¹⁷ Zob. F. Ouellet, *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*, L'Harmattan, Paris 1991, s. 81–114.

interakcji zachodzących pomiędzy jednostkami lub grupami w różnego rodzaju sytuacjach, zjawisk im towarzyszących oraz ich następstw¹⁸. Do opisu rodzajów badań w ramach międzynarodowej współpracy międzydyscyplinarnej niekiedy wykorzystuje się kategorie *cultural studies* lub *cross-cultural studies* (badania porównawcze lub uwzględniające podejście wielokulturowe) oraz *intercultural studies* (badania uwzględniające podejście międzykulturowe)¹⁹. Ze względu na spory terminologiczne między różnymi środowiskami jest to jednak nazewnictwo względne i umowne, więc często doszukiwanie się w publikacjach elementów takiego czy innego modelu bywa złudne. Jakkolwiek badania porównawcze i międzykulturowe pomagają zrozumieć funkcjonowanie społeczeństw i jednostek w warunkach pogranicza kulturowego, dzięki dostarczaniu odniesień do różnicy (na zasadzie efektu zwierciadła) pozwalają zaś lepiej pojmować własne społeczeństwo.

Wyłączna komparatystyka nie mieści się w modelu badań międzykulturowych, ponieważ poddawany porównaniom przedmiot stanowi tylko wyizolowany element danej kultury – jak często się to dzieje np. w przypadku studiów psychologicznych. Badania porównawcze umożliwiają natomiast weryfikację teorii dotyczących rzeczywistości w określonym kontekście, niekiedy zbyt często funkcjonujących w świadomości ich twórców i użytkowników jako twory uniwersalne, możliwe do zastosowania we wszelkich okolicznościach²⁰.

Współcześnie zadaniem pedagogiki międzykulturowej jest nie tylko refleksja nad problemami edukacyjnymi związanymi ze zróżnicowaniem kulturowym, ale również ich wykorzystanie, nadanie im rangi w programach i praktyce edukacyjnej przez zwrócenie uwagi na istotność świadomego spotykania i poznawania Innych/Obcych oraz następstw tych faktów. Brak jednolitości terminologicznej, wielość paradygmatów, nie zawsze skuteczna współpraca środowisk naukowych i nauczycielskich oraz problematyczna z wymienionych wyżej powodów współpraca międzynarodowa skłaniają do stwierdzenia, że pedagogika międzykulturowa będzie ulegać mniej lub bardziej dynamicznej, wielokierunkowej ewolucji – mimo istniejącego niewątpliwie od jej zarania wewnętrzne kryzysu. Perspektywy tej ewolucji wytyczył Gaston Mialaret, stwierdzając:

W tej dziedzinie należy zauważyć inflację kategorii pojęciowych, odmitologizować powszechne banały, które potwierdza się jako prawdy absolutne, a które nie mają już żadnego sensu, gdy weźmie się pod uwagę współczesne zróżnicowanie

¹⁸ Zob. P. Dasen, J. Retschitzki, *Recherches interculturelles* [w:] ARIC, *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC „SocialisationS”*, Publications Université Toulouse-Le Miral, Toulouse 1989, s. 9–10.

¹⁹ Zob. B. Troadec, *Approches culturelle et interculturelle comparative: vers une intégration de paradigmes complémentaires*, Act du VIII-ème Congrès de l'Association pour la Recherche Interculturelle (ARIC) Université de Genève – 24-28 septembre 2001, www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric (19.09.2004).

²⁰ Zob. M. Abdallah-Preteuille, *Vers une...*, dz. cyt., s. 105. Szerzej na ten temat: R. Miguelez, *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*, Presses de l'Université de Montréal, Montréal 1977.

sytuacji pod względem historycznym i geograficznym; należy przedstawić o wiele dokładniejsze analizy koncepcji kultury, wielokulturowości, międzykulturowości... i dopiero wtedy spróbować sformułować modele praktycznych rozwiązań, na które czekają nauczyciele, rodzice i zarządzający oświatą²¹.

W Polsce badania na temat zjawisk związanych ze zróżnicowaniem kulturowym, zwłaszcza w kontekście edukacji międzykulturowej i regionalnej, prowadzone są m.in. w Katedrze Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu w Białymstoku, Katedrze Pedagogiki Ogólnej na Wydziale Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, Instytucie Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, a także Wyższej Szkole Nauk Pedagogicznych Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie. Jednostki te organizują cykliczne, międzydyscyplinarne, zwykle międzynarodowe konferencje naukowe, których rezultatem są liczne publikacje (ich tytuły zamieszczono w przewodniku bibliograficznym załączonym do niniejszego opracowania) oraz zacieśnianie współpracy między ośrodkami naukowymi i ich zagranicznymi współpracownikami.

W 1994 roku w Ciechanowcu, z inicjatywy Tadeusza Lewowickiego, powstał Społeczny Zespół Badań Kultury i Oświaty Pogranicza funkcjonujący w ramach jedynej w swoim rodzaju Federacji Zespołów Badań Pogranicza. Podczas konferencji naukowej „Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości w warunkach wielokulturowości”, zorganizowanej w październiku 2007 roku w Namestowie przez Zakład Pedagogiki Ogólnej przy Wydziale Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, powstała grupowa inicjatywa powołania Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej, którego celem jest:

- wspieranie rozwoju polskiej myśli naukowej w dziedzinie pedagogiki międzykulturowej;
- realizacja badań naukowych z zakresu edukacji międzykulturowej;
- wspieranie inicjatyw edukacyjnych obejmujących kwestie wielo- i międzykulturowości;
- wspieranie działań społecznych mających związek z edukacją w warunkach zróżnicowania kulturowego;
- integracja środowisk zajmujących się problematyką edukacji międzykulturowej²².

W 2004 roku przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk powołano Zespół Pedagogiki Kultury i Edukacji Międzykulturowej, na czele którego stoi Jerzy Nikitorowicz jako przewodniczący i Janusz Gajda jako wiceprzewodniczący. W skład Zespołu wchodzi wielu działaczy Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej. Liczne spotkania członków Stowarzyszenia i Zespołu, w ramach międzynarodowych konferencji naukowych, i wspólne inicjatywy badawcze pozwalają twierdzić, że perspektywy polskiej myśli w pedagogice międzykulturowej są obiecujące.

²¹ G. Mialaret, *La multiculturalité et l'éducation au XXI siècle* [w:] L. Marmoz, M. Derrij (red.), *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*, L'Harmattan, Paris 2001, s. 249. Wszystkie cytaty z publikacji obcojęzycznych w tłumaczeniu autora.

²² W kwietniu 2011 roku została uruchomiona strona internetowa stowarzyszenia: swem.uwb.edu.pl (18.04.2011).

Wspólny obszar pedagogów i filozofów

Pedagogika – jak większość nauk humanistycznych i społecznych – ma swoje korzenie w filozofii. Refleksja o wychowaniu i lansowane wzorce wychowania pozostawały i pozostają pod wpływem koncepcji człowieka i ideologii życia społecznego. Wspólny rodowód i wspólnota idei od wieków łączą filozofię i pedagogikę (refleksję o wychowaniu, a także praktyczne przejawy tej refleksji)²³.

Początek trzeciego tysiąclecia zastał środowiska humanistyczne w stanie jednocześnie niepewności i nadziei²⁴. Postępująca w większości krajów globalizacja i towarzyszący jej dyskurs nad kondycją oraz perspektywami jednostek i społeczeństw inspirują badaczy do stawiania nowych pytań i poszukiwania na nie odpowiedzi – choć nie zawsze skutecznie i na czas. Bez względu na to, czy ktoś sytuuje się w gronie postmodernistów, czy jego intelektualne korzenie sięgają konserwatywnych fundamentów myśli, prezentuje postawę intelektualnego otwarcia międzydyscyplinarnego, czy wręcz zamyka się w getcie własnej dyscypliny, to i tak nie bez znaczenia jest dla niego postawione przed laty pytanie: „Kim jest człowiek?”²⁵, które dziś przybiera bardziej rozbudowaną formę: Jaki ten człowiek jest oraz co z tego wynika dla przyszłości jego samego i jego środowiska? Można więc zaryzykować tezę o wspólnocie celów humanistycznych, choćby nawet zakrawało to na utopię czy paradoks. Problemem pozostaje tylko wyznaczenie lub zaakceptowanie istniejącego już symbolicznego pogranicza paradygmatów, stanowiącego płaszczyznę porozumienia.

Przysłuchując się bowiem wypowiedziom pedagogów i filozofów podczas konferencji naukowych lub studiując ich publikacje, odnosi się niekiedy wrażenie, że pomiędzy obiema dyscyplinami występuje (delikatnie mówiąc) dysonans paradygmatów, skutkujący brakiem zaufania, a nawet niechęcią. Przyczyną tego stanu rzeczy – patrząc zwłaszcza przez pryzmat polskiej rzeczywistości – może być przesyty demonstracyjny wiązaniem pedagogiki (czy teorii wychowania) i filozofii, co w szerszej perspektywie owocuje łatwo dostrzegalnymi przejawami problemów dręczących wszelkie małżeństwa na siłę – choćby nawet zawarto je z rozsądku. Jeśli to spostrzeżenie jest trafne, to choćby z przekory warto podjąć próbę znalezienia tego, co łączy;

²³ T. Lewowicki, *Humanistyka i pedagogika* [w:] A. Pluta (red.), *Pedagogika ogólna a filozofia nauki. Wybrane problemy poznawcze i konteksty dydaktyczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 1997, s. 17.

²⁴ Wykorzystałem tu artykuł: P.P. Grzybowski, *Pedagogika międzykulturowa – wspólny „kawalek podłogi” pedagogów i filozofów*, „Colloquia Comunia. Filozofia Pedagogice. Pedagogika Filozofii”, nr 2/2003, s. 62–70.

²⁵ Zob. B. Suchodolski, *Kim jest człowiek?*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985; L. Witkowski, *Dwoistość jako kategoria i paradygmat w pedagogice polskiej (o pracach Bogdana Suchodolskiego metodologicznie inaczej)*, Żak, Kraków – Toruń – Warszawa 2000.

warto zasugerować odmitologizowanie przeszłości i spojrzenie na realne związki obu dyscyplin niejako kątem oka.

Jak zauważa Wojciech Mikołajewicz:

Współczesna pedagogika – rozbita, pokawałkowana, pozbawiona myśli przewodniej – jest w gruncie rzeczy przepojona myślą²⁶.

Inaczej być nie może, bowiem właśnie w obecnych czasach, pełnych ambiwalencji, pulsujących kategorii i tendencji do (warto użyć frazesu zdewaluowanego w ławie szkolnej) przewartościowania wszelkich wartości, kwestie wychowania stają się podstawową treścią refleksji rodziców, nauczycieli i wychowawców, naukowców snujących rozważania na niekiedy trudno dostępnych poziomach dyskursu oraz ludzi „z ulicy”. Każdego z nich interesują w taki czy inny sposób problemy przygotowania człowieka do życia w zmieniającym się świecie.

Poza namysłem potocznym, bez względu na to, jaką definicję pedagogiki się przyjmuje²⁷ – pojmując wychowanie w kategoriach zadania albo faktu²⁸ przy akceptacji współczesnych definicji edukacji²⁹ – celem pozostaje wciąż znalezienie odpowiedzi na pytania o przyszłość i miejsce w niej przedstawicieli naszego gatunku. Jak twierdzi Grzegorz Francuz:

Współczesna rzeczywistość potęguje procesy alienacyjne, co bezpośrednio zagraża odejściem człowieka od podstaw jego człowieczeństwa, zapomnieniem i destrukcją konstytutywnych dla bycia człowiekiem elementów. Niepoślednią rolę w przebiegu tych procesów odgrywa wychowanie. Może ono potęgować alienację człowieka, ucząc go mechanicznego przystosowania się do zdehumanizowanych sfer rzeczywistości, do wymogów opanowanego przez technologię rytmu życia, a swoim celem czynić nie emancypację jednostek czy rozwój pełni ich człowieczeństwa, lecz urobienie zgodne z wymogami racjonalności technicznej. Krótko mówiąc, wychowanie może spełniać jedynie rolę adaptacyjną, a może też przekazywać z pokolenia na pokolenie depozyt, którym jest pełnia człowieczeństwa. Wychowanie, edukacja może poszerzać nasze pole partycypacji w bycie lub zawężać; przyczyniać się do wzrastania człowieczeństwa w nas lub też do jego skarłowacenia³⁰.

²⁶ W. Mikołajewicz, *Ku pedagogice przyszłości – filozoficzne źródła nadziei* [w:] B. Śliwerski (red.), *Konstatacje pedagogiczne*, Impuls, Kraków 1993, s. 161.

²⁷ Szerzej na ten temat: R. Leppert, *Pedagogika: od nauki o wychowaniu ku wiedzy o edukacji* [w:] J. Gni-tecki, S. Palka (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju pedagogiki*, Wydawnictwo Naukowe PTP, Kraków – Poznań 1999, s. 165–174.

²⁸ Zob. J. Rutkowiak, *Wielość języków pedagogiki a problem jej tożsamości* [w:] H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Wydawnictwo PTP, Warszawa 1994, s. 85–99.

²⁹ Zob. Z. Kwieciński, *Dziesięciościan edukacji (składniki i aspekty – potrzeba całościowego ujęcia)* [w:] tegoż, *Socjopatologia edukacji*, Mazurska Wszechnica Nauczycielska, Olecko 1995, s. 13–20. Por. Z. Kwieciński, *Edukacja do globalnego przetrwania i rozwoju* [w:] tegoż, *Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogii pogranicza*, Edytor, Poznań – Olsztyn 2000, s. 233.

³⁰ G. Francuz, *O nową integrację wychowania*, Impuls, Kraków 1999, s. 46–47.

Wobec powyższego pedagogika jako dyscyplina naukowa o charakterystycznym przedmiocie zainteresowań, uprawiana przez członków tak zróżnicowanych współcześnie społeczeństw, sama nie jest wolna od wewnętrznego rozedrgania, wręcz rozbita na przeciwstawne niekiedy trendy. Nie jest wolna nawet od pytań o sens swego istnienia³¹. Fakt ten nie dziwi, jak bowiem twierdzi T. Lewowicki:

W rozważaniach o pedagogice często pojawia się wątek dotyczący zakresów i charakteru następujących w niej przemian. Poglądy na ten temat są bardzo różne. Nie brak głosów, że w pedagogice tak naprawdę nic (albo prawie nic) się nie zmienia. Z drugiej strony lansuje się poglądy o radykalnych przemianach, jakie dokonują się w teorii i praktyce edukacyjnej. [...] Trwa konfrontacja odmiennych filozofii edukacyjnych i odmiennych praktyk edukacyjnych. Pedagogika jako dyscyplina nauki, a także jako obszar refleksji o wychowaniu, wydaje się przyjmować nowe spojrzenie na edukację³².

Interesujące przykłady zjawisk związanych z tym faktem można zaobserwować choćby tylko w pedagogice polskiej schyłku XX wieku. Jednocześnie kondycja dyscypliny naukowej niezmiennie stanowi przedmiot troski pedagogów, jednak troska ta nie graniczy z rozpaczą czy histerią, a prowadzi raczej do wyważonego namysłu. Janusz Gnitecki zauważa, iż:

Zgodnie z tezą, że kultura tworzy człowieka, a zarazem człowiek tworzy kulturę, można mówić też o dwukierunkowym powiązaniu refleksji pedagogicznej. Z jednej strony, refleksja jest wytworem i konserwatorem kultury, a z drugiej – stymulatorem jej najgłębszych przemian lub – jak się dzisiaj określa – pulsacyjnym centrum kultury, a zarazem jej najgłębiej ukrytym skarbem³³.

Oczywiście poszukiwanie skarbu jest trudne, gdy każdy z wielu liderów ma inną mapę i zdąża do celu, niekiedy bardzo nadkładając drogi. Wszak wszędzie można spotkać osoby o wygórowanych ambicjach, niekiedy nazbyt sztywno obstające przy swoich opiniach i prezentujące je tonem nieznoszącym sprzeciwu, czy wobec niepewności zajmujące stanowisko w zależności od koniunktury. Mimo wszystko trudno się zgodzić z opinią W. Mikołajewicza:

Współczesny pedagog może powiedzieć: Wiem! Lecz zazwyczaj nie starcza mu już odwagi, by dokończyć myśl Filozofa. Zbyt głęboko pragnie uwierzyć w jedno-

³¹ Zob. np.: T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna wobec napięć wywołanych przechodzeniem od ortodoksji ku heterogeniczności (w myśleniu o edukacji)* [w:] A. Bogaj (red.), *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, Wydawnictwo IBE, Warszawa – Kielce 2001, s. 48–55; L. Witkowski, *Ambiwalencje w kulturze jako wyzwania dla pedagogiki ogólnej* [w:] A. Bogaj (red.), *Rozwój...*, dz. cyt., s. 56–71; T. Lewowicki, *O przemianach pedagogiki – ewolucja czy rewolucja?* [w:] A. Bogaj (red.), *Rozwój...*, dz. cyt., s. 56–71.

³² T. Lewowicki, *O przemianach...*, dz. cyt., s. 13–15.

³³ J. Gnitecki, *Etapy rozwoju refleksji pedagogicznej i ich ograniczenia kulturowe oraz poznawcze* [w:] A. Bogaj (red.), *Rozwój...*, dz. cyt., s. 222.

znaczny charakter swojego bytu. Nie udaje mu się kształtowanie człowieka, bowiem sam zatracza się w afirmacji i zachwycie, które przepajają go lękiem przed nieznanym, nieokreślonym, nienazwanym³⁴.

Może po prostu – odchodząc od głęboko zakorzonego stereotypu – zmianie powinien ulec także kąt patrzenia na pedagogikę? Może należałoby go zawęzić, by dostrzec sedno sprawy nie przez pryzmat sporów, dysput i reminiscencji, o których przyczynach za kilkanaście czy kilkadziesiąt lat nie będzie się chciało pamiętać – ale z perspektywy *novum*, które właśnie kielkuje i siłą rzeczy będzie inspirować kolejne pokolenia pedagogów?

Niektórzy ciągle nie zauważają, że – jak twierdzi G. Francuz:

Pedagogika nie może już być uprawiana w sposób bezkrytyczny, który charakteryzuje się traktowaniem dyskursu pedagogicznego jako „naukowo uzasadnionej instrukcji obsługi wychowania” i brakiem pytań o jej założenia wyjściowe. Wymaga ona podejścia krytycznego, które sięga do podstaw i zapytuje o warunki konstytutywne, o prawomocność pedagogiki oraz procesu wychowania³⁵.

Wskazówkę dotyczącą podejścia do współczesnej pedagogiki podsuwa również Zbigniew Kwieciński:

W pedagogice i w praktyce edukacyjnej obecne są skrajne odpowiedzi na pytanie o możliwości edukacji co do rozwiązywania globalnych problemów przyszłości. Z jednej strony – nierzadko przyjmowana jest postawa adresowania do edukacji wszystkich beznadziejnych problemów, przed którymi stoi nasz świat. [...] Z drugiej strony – mamy do czynienia z pedagogicznym redukcjonizmem, który polega na rezygnacji z wszelkiej szerszej perspektywy wychowania niż jego osobista i dotycząca jego bezpośrednich kontaktów społecznych, niż interpersonalna oraz rezygnacji z wszelkiej innej orientacji niż aktualistyczna³⁶.

Pozostaje więc znalezienie złotego środka...

Dzisiaj mamy do czynienia z czasami, w których

[...] rozum musi odegrać kluczową rolę we współistnieniu zwykłych ludzi. To z jego pomocą można poznać i pokochać bliźniego, który jest inny – i póki co – obcy³⁷.

Relacje z Innymi i Obcymi zachodzą zaś w wielowymiarowej rzeczywistości na płaszczyznach:

– aksjologicznej – dotycząca wartościowania Innego/Obcego (czy jest dobry, czy zły; lubię go, czy nie lubię; czy jest mi równy, czy gorszy ode mnie);

³⁴ W. Mikołajewicz, *Ku pedagogice...*, dz. cyt., s. 164.

³⁵ G. Francuz, *O nową...*, dz. cyt., s. 36.

³⁶ Z. Kwieciński, *Edukacja...*, dz. cyt., s. 233–235.

³⁷ M. Jarymowicz, *Poznać siebie – zrozumieć innych* [w:] J. Kozielecki (red.), *Humanistyka przełomu wieków*, Żak, Warszawa 1999, s. 182.

- prakseologicznej – dotycząca dystansu wobec Innego/Obcego (czy dostrzegam jego wartość; czy się z nim identyfikuję; czy staram się go zasymilować ze mną, narzucić mu mój własny ogląd rzeczywistości; czy jestem wobec niego neutralny lub obojętny);
- epistemologicznej – dotycząca wiedzy o Innym/Obcym (zdaję sobie sprawę z jego tożsamości czy może nie mam o niej pojęcia)³⁸.

Pojawia się więc konieczność spojrzenia na człowieka w kontekście jego przynależności, tożsamości i kontaktów kulturowych – wyróżniając poszczególne grupy i podgrupy na podstawie niezliczonej liczby czynników. Pozwala to ujmować wszelkie relacje w kategoriach międzykulturowych i na tej podstawie budować model edukacji, której bezwarunkowo i dobrowolnie mogą podlegać wszyscy. Nawiązując do zainicjowanego przez ONZ i UNESCO programu Światowa Dekada Rozwoju Kulturalnego, w odniesieniu do sytuacji współczesnych społeczeństw Irena Wojnar zauważyła, że:

Kulturowa misja edukacji to hasło zespalające program rozwoju kultury człowieka z nowym programem edukacyjnym. Miałyby ona polegać na wielostronnym wzmacnianiu roli czynnika ludzkiego, ludzkich możliwości kreacyjnych, pogłębianiu wrażliwości ludzi na bogactwo ogólnoludzkiego dziedzictwa kultury, kształtowaniu postaw otwartych, umożliwiających dialog, porozumienie, współdziałanie, rozwijaniu ciekawości świata, rozumienia inności i różnic jako źródła wzbogacenia³⁹.

Tego rodzaju podejście może dotyczyć nie tylko kultury w sensie dystrybucyjnym, lecz także daje się rozszerzyć m.in. na tożsamość kulturową jednostek i grup⁴⁰. Można to również odnieść do współczesnego wymiaru pedagogiki:

Pedagogika, najpierw ogólna, jest nauką, ustalającą pryncypia usprawnienia intelektu człowieka aż do poziomu mądrości, i usprawnienia woli aż do poziomu prawości, to znaczy trafnego wyboru dobra i trwania przy nim. Pedagogika szczegółowa to ustalanie pryncypiów rozpoznawania i wyboru tego, co prawdziwe i dobre w aktualnej kulturze zewnętrznej, oraz zmniejszenia złych skutków wpływu tego, co w tej kulturze złe i fałszywe, wprost niszczące wykształcenie i wychowanie. Trzeba tu dodać, że

³⁸ Szerzej na ten temat: P.P. Grzybowski, *Edukacja międzykulturowa – w poszukiwaniu Innego*, „Zeszyty Naukowe Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN”, nr 6, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2002, s. 133–144.

³⁹ I. Wojnar, *Kulturowy wymiar edukacji jako szansa i alternatywa* [w:] T. Lewowicki, S. Mieszalski, M. Szymański (red.), *Szkola i pedagogika w dobie przełomu*, Żak, Warszawa 1995, s. 60.

⁴⁰ Szerzej na ten temat: T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska (red.), *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – problemy i sugestie rozwiązań*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.

zarówno intelekt, jak i wola, podlegają wykształceniu i wychowaniu. Podlegają temu także uczucia⁴¹.

Poszukiwanie – nie tylko przez pedagogów – dróg współczesnej edukacji prowadzi więc do stwierdzenia konieczności kształtowania i utrwalania charakterystycznej postawy człowieka jednocześnie wobec Innych i siebie samego. Postawę taką – określaną jako międzykulturowa – charakteryzują racjonalność i otwartość:

Autentyczna postawa międzykulturowa nie stanowi negacji, lecz przeciwnie – afirmację swej własnej kultury w jej relacjach z innymi kulturami⁴².

Idea ta, znajdując odbicie w podstawach aksjologicznych działań edukacyjnych, może się stać elementem polityki oświatowej społeczeństwa, któremu zależy na zachowaniu konsensusu w łonie zróżnicowanych kulturowo społeczeństw. Tego jednak nie zagwarantują żadne odgórne decyzje i deklaracje kręgów wielkiej polityki. Przemiany prowadzące do pozostającego na razie w sferze marzeń ideału pedagogicznego powinny najpierw zaistnieć w mentalności poszczególnych jednostek, grup, społeczeństw. Implikacje dla pedagogiki wynikające z takiego właśnie podejścia do kwestii edukacji określa G. Mialaret:

Rozwijanie postawy międzykulturowej nie stanowi jakiejś szczególnej treści kształcenia czy wychowania: jej rozwój umożliwia stałe zachowywanie zarówno przez nauczyciela, jak i uczniów otwartości, zrozumienia, tendencji do wzbogacania kontaktów z tym, co wykracza poza mnie. Pedagogika nie musi więc być pedagogiką różnych kultur, lecz pedagogiką różnic pomiędzy kulturami⁴³.

Podkreślanie w edukacji różnicy, bez jednoczesnego potwierdzania przynależności każdej jednostki do pojmowanej uniwersalistycznie ludzkości, może zachęcać do separacji. U podstaw pedagogiki i praktyki międzykulturowej różnica stanowi więc nie wartość samą w sobie, lecz cechę konstytutywną istoty ludzkiej oraz czynnik różnicujący, którego działanie wywołuje złożone konsekwencje dla bytu człowieka⁴⁴.

Istnieje jednak dużo możliwych płaszczyzn stosunków międzykulturowych – wielu jest również

[...] praktyków stawiających czoła sytuacjom międzykulturowym; ich głównym dążeniem jest stworzenie pomiędzy nosicielami odmiennych systemów kulturowych

⁴¹ M. Gogacz, *Pedagogika i filozofia* [w:] S. Sarnowski, *Krytyka rozumu pedagogicznego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1993, s. 75–76.

⁴² H. Hannoun, *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*, ESF, Paris 1987, s. 103.

⁴³ G. Mialaret, *La multiculturalité et l'éducation au XXI siècle* [w:] L. Marmoz, M. Derrij (red.), *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*, L'Harmattan, Paris 2001, s. 271–272.

⁴⁴ Por. C. Camilleri, *Principes d'une pédagogie interculturelle* [w:] J. Demorgon, E.M. Lipiansky (red.), *Guide l'interculturel en formation*, Retz, Paris 1999, s. 209 i dalsze.

stosunków pozwalających uniknąć lub naprawić negatywne konsekwencje, do których różnica może doprowadzić⁴⁵.

Dlatego też, bez względu na przyjęcie którejkolwiek z dróg osiągnięcia porozumienia, stosunki pomiędzy przedstawicielami różniących się między sobą społeczności, wykazującymi wolę bliższych kontaktów, powinny się opierać na takich zasadach przygotowania międzykulturowego, jak:

- zrozumienie wewnętrznej logiki każdej kultury (w celu przyznania każdej jednostce czy grupie jej godności i prawa do odrębności);
- edukacja ku relatywizmowi (jako czynnik osłabiający ksenofobię i etnocentryzm);
- zapobieganie skostnieniu i sakralizacji kultur oraz subkultur (przyznanie racji bytu dynamizmowi systemów społeczno-kulturowych);
- wykorzenianie heterofobii (jako walka ze stereotypami, zwłaszcza negatywnymi, i ignorancją);
- nieunikanie kontestacji i konfliktów (przyznanie prawa występowaniu trudności w kontaktach międzyludzkich)⁴⁶.

Powyższe zasady to nie tylko aksjologiczny fundament budowy profesjonalnych programów kształcenia i wychowania, lecz także element pedagogii rodzinnej, której rezultaty widoczne są przez całe życie. Jak bowiem zauważa I. Wojnar:

Obok propozycji i rozstrzygnięć odnoszących się do społecznych wymiarów edukacji, zwłaszcza w jej kształcie instytucjonalnym, niemniej istotny jest obszar trojski edukacyjnej, obejmujący zindywidualizowane aspekty podmiotowego istnienia, poczucia osobowej tożsamości, wyboru stylu życia, stosunku do wartości. Ujawnia się rola świadomej motywacji człowieka w sterowaniu własnym życiem, motywacji ściśle powiązanej z dążeniem do poznawania a nade wszystko rozumienia, świata i siebie⁴⁷.

Pedagogika międzykulturowa, stanowiąca „strukturalne podejście do analizy i procesu uczenia się, odpowiadające wielokulturowej ewolucji systemu społecznego”⁴⁸, jawi się więc jako subdyscyplina zajmująca się pilnymi do rozwiązania problemami edukacji wewnątrznie zróżnicowanych społeczeństw⁴⁹. I choć o wynikających ze zróżnicowania kulturowego konsekwencjach dla edukacji mówi się już od dawna, to jednak dopiero dziś, po wielu doświadczeniach państw borykających się np. z problemami migracji, refleksja ta nabiera rozmachu i prowadzi do tworzenia aktualnych koncepcji.

⁴⁵ C. Camilleri, *Principes...*, dz. cyt., s. 209.

⁴⁶ Szerzej na ten temat: tamże, s. 210 i dalsze.

⁴⁷ I. Wojnar, *Kulturowy...*, dz. cyt., s. 57.

⁴⁸ M. Abdallah-Preteuille, *Vers une...*, dz. cyt., s. 157.

⁴⁹ Zob. B. Loreyte, *Français et immigrants: des miroirs ambigus* [w:] C. Camilleri, M. Cohen-Emerique (red.), *Chocs de cultures: Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*, L'Harmattan, Paris 1989, s. 262–265.

M. Abdallah-Pretceille zwraca uwagę, że w pedagogice międzykulturowej akcenty refleksji rozkładają się równo na Innym i na przedmiocie oddziaływań edukacyjnych – o czym świadczy już sam przedrostek „między-”⁵⁰. Celem pedagogiki międzykulturowej jest doprowadzenie do umieszczenia kwestii Innego oraz stosunków z Innym w wachlarzu treści kształcenia i wychowania, albowiem:

Poznanie Innego dokonuje się poprzez akceptację siebie samego, a także, gdy to Ja staje się prawdziwym przedmiotem poznania z możliwie wielu stron⁵¹.

Poznanie Innego odbywa się też na zasadach konfrontacji, doświadczania i analizy. Przy czym nie jest to proces, który da się ograniczyć wyłącznie do prezentacji faktów, lecz polega on na odkrywaniu i rozumieniu zmienności oraz następstw tych faktów. W praktyce edukacji międzykulturowej nie chodzi więc o nauczanie o innych kulturach, lecz nadanie kształceniu na wszelkich możliwych płaszczyznach wymiaru kulturowego⁵².

Claude Clanet charakteryzuje pedagogikę (a raczej pedagogię) międzykulturową w kontekście stosowanego z pozycji pluralistycznej środka wspomagającego asymilację kultur mniejszościowych w kulturze przyjmującej, czego skutkiem ma być współistnienie w zróżnicowanej jedności⁵³. U jej podstaw spoczywają dwa systemy znaczeń:

- system znaczeń właściwych grupie (kod kulturowy grupy);
- system znaczeń właściwych jednostce.

W sytuacji określanej jako międzykulturowa istnieje heterogeniczność systemów znaczeń charakteryzująca się rozbieżnością pomiędzy systemem znaczeń grupy dominującej a systemami subkultur czy poszczególnych jednostek. Owa heterogeniczność z różnych powodów może być maskowana, negowana lub po prostu niedostrzegana. Dobrze jest, gdy stwierdza się jej istnienie i reguluje w odpowiedni sposób, np. przez propagowanie otwartego czy względnie otwartego systemu znaczeń, który łatwiej jest zaakceptować każdej ze stron. Pozwala to na zachowanie lub uczestnictwo w kształtowaniu istniejących systemów znaczeń bez naruszania własnej tożsamości, a przy występowaniu takich wartości, jak tolerancja, zrozumienie, szacunek. Umożliwia też wykonanie „logicznego skoku” z poziomu jednego systemu na drugi przez stworzenie poziomu pośredniego, opartego na wymianie, negocjacji i kształtowaniu znaczeń⁵⁴. Do listy problemów współtworzących przedmiot takiej pedagogiki należy więc zaliczyć np.:

- sytuację rozdarcia jednostki pomiędzy dwoma (lub więcej) systemami znaczeń oraz tego konsekwencje, zarówno dla samej jednostki, jak i jej środowiska;
- usuwanie problemów z (po)rozumieniem międzykulturowym i jego ułatwianie;

⁵⁰ Zob. M. Abdallah-Pretceille, *Vers une...*, dz. cyt., s. 156.

⁵¹ Tamże, s. 158.

⁵² Tamże, s. 159.

⁵³ Zob. C. Clanet, *L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en Education et en Sciences Humaines*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1993, s. 137.

⁵⁴ Zob. tamże, s. 140–141.

- uczenie (się) rozpoznawania, dekonstrukcji i akceptacji różnicy;
- kształtowanie (się) dynamicznej tożsamości w warunkach zróżnicowania kulturowego.

Oczywiście nie należy sądzić, że takie podejście do rzeczywistości stanowi panaceum na wszelkie (w tym edukacyjne) bolączki zróżnicowanych kulturowo społeczeństw, a stosujący je pedagodzy doprowadzą do odkrycia recepty na nietolerancję, ksenofobię, szowinizm i pochodne. Należy podkreślić, że:

Także pedagogika międzykulturowa spoczywa na określonej liczbie przedzałożeń. Nie stanowi ona remedium na takie czy inne problemy systemu oświatowego. [...] Pedagogika międzykulturowa jest w rzeczywistości środkiem pogodzenia kształcenia z wychowaniem, poprzez nauczanie dzieci i dorosłych, jak mają uświadamiać sobie kim są; stawiać siebie wobec innych i odgrywać w życiu wyznaczoną im rolę⁵⁵.

Pozostają więc skrupulatne studia nad edukacją w warunkach zróżnicowania kulturowego, baczna obserwacja uczestników tego procesu i jego skutków oraz wspólne poszukiwanie odpowiedzi na pytania o człowieka i jego przyszłość. Inni bowiem coraz częściej będą się pojawiać w środowisku – czy to fizycznie, czy symbolicznie np. dzięki mediom. Jeśli więc – akceptując tezę Jeana-Paula Sartre'a⁵⁶ – zdamy sobie sprawę, że są oni niezbędni dla naszego istnienia, to konieczne stanie się znalezienie dla nich miejsca w edukacji, pedagogice i... Nie! – w filozofii Inni i Obcy są obecni już od bardzo dawna.

⁵⁵ M. Abdallah-Pretceille, *Vers une...*, dz. cyt., s. 160–161.

⁵⁶ Za: tamże, s. 39.

Metodologia badań różnicowania kulturowego

- Banks J.A. (red.), *Handbook of research on multicultural education*, Macmillan – Prentice Hall International, New York – London 1995.
- Clanet C., *Centre pour les équipes de recherches et d'études des situations interculturelles*, SEDRIC, Castanet-Tolosan 1989.
- Council of Europe, *Educational research workshop on „Minority Education”*, Council of Europe, Bautzen – Strasbourg 1995.
- Frankrijker H., Kieviet F. (red.), *Education in a multicultural society. Research and practice*, Academisch Boeken Centrum, De Lier 1992.
- Friesen J.W., *When cultures clash. Case studies in multiculturalism*, Detselig Enterprises, Calgary 1985.
- Grant C.A. (red.), *Multicultural research a reflective engagement with race, class, gender and sexual orientation*, Falmer Press, London – Philadelphia 1999.
- Grant C.A. (red.), *Research and multicultural education. From the margins to the mainstream*, Falmer Press, London – Washington 1993.
- Knapp K., *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*, Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.), *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*, Uniwersytet Śląski – Filia, Cieszyn 2001.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Ogrodzka-Mazur E. (red.), *Teorie i modele badań międzykulturowych*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn – Warszawa 2006.
- Malewska H., Cachon C., *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*, L'Harmattan, Paris 1988.
- Merchant B.M., Willis A.I. (red.), *Multiple and intersecting identities in qualitative research*, L. Erlbaum Associates, Mahwah 2001.
- Migueluez R., *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*, Presses de l'Université de Montréal, Montréal 1977.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E., *Multicultural education an international guide to research, policies, and programs*, Greenwood Press, Westport 1996.
- Retschitzky J., Bossel-Lagos M., Dasen P. (red.), *La recherche interculturelle*, t. 1–2, L'Harmattan, Paris 1989.
- Thésée G., Carignan N., Carr P.R. (red.), *Les faces cachées de la recherche interculturelle. De la rencontre des porteurs de culture*, L'Harmattan, Paris 2010.
- Trueba E.T., Guthrie G.P., Au K.H.P., *Culture and the bilingual classroom. Studies in classroom ethnography*, Newbury House Publishers, Rowley 1981.
- Vignaux G., *La recherche interculturelle. Principes, méthodes et perspectives. Chaire d'enseignement et de recherche interethniques et interculturels*, Université du Québec, Chicoutimi 1993.

Zróżnicowanie kulturowe, wielokulturowość, międzykulturowość – pojęcia, teorie, problemy w różnych ujęciach

- Abalos D.T., *Strategies of transformation toward a multicultural society. Fulfilling the story of democracy*, Praeger, New York 1996.
- Abdallah-Preteuille M., *Enfances et cultures. Problematiques de la difference et pratiques de l'interculturel*, Privat, Paris 1986.
- Abdallah-Preteuille M., *Former et éduquer en contexte hétérogène. Pour un humanisme du divers*, Anthropos, Paris 2003.
- Abdallah-Preteuille M., Porcher L., *Ethique de la diversité et éducation*, Presses Universitaires de France, Paris 1998.
- Abdallah-Preteuille M., Thomas A. (red.), *Relations et apprentissages interculturels*, Armand Colin, Paris 1995.
- Affergan F., *Exotisme et altérité. Essai sur les fondements d'une critique de l'anthropologie*, Presses Universitaires de France, Paris 1987.
- Aithal V., *Wissen – Macht – Transformation. Interkulturelle und Internationale Perspektiven – Eine Festschrift für Patrick Dias*, IKO-Verlag, Frankfurt am Main 2000.
- Appiah K.A., *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Applebee A.N., Langer J.A., Foote D.W., *Multicultural perspectives*, McDougal, Littell Co, New York 1993.
- ARIC, *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC „SocialisationS”*, ARIC, Toulouse 1989.
- Bagley C. (red.), *Race relations and cultural differences. Educational and interpersonal perspectives*, Croom Helm in association with the International Centre for Intercultural Studies, University of Bradford, St. Martin's Press, London – New York 1984.
- Banks S.P., *Multicultural public relations. A social-interpretive approach*, Sage, California 1995.
- Barry B., *Culture and equality. An egalitarian critique of multiculturalism*, Polity, Cambridge 2000.
- Bartz B., *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Instytut Technologii Eksploatacji, Duisburg – Radom 1997.
- Baskauskas L. (red.), *Unmasking culture cross-cultural perspectives in the social and behavioral sciences*, Chandler Sharp, Novato 1986.
- Benedict R., *Wzory kultury*, Muza, Warszawa 1999.
- Bernardi B., *Uomo, cultura, società*, Franco Angeli, Milano 1991.
- Bilbeny N., *Democracia para la diversidad*, Editorial Ariel, Barcelona 1999.
- Bilbeny N., *Per una Ètica Intercultural*, Editorial Mediterrànea, Barcelona 2002.
- Biocchi R., Radcliffe S., *A shared experience. Bridging cultures. Resources for cross cultural training*, London Cross Cultural Learner Centre Canadian Mental Health Association – University of Western Ontario, London – Middlesex 1983.
- Bissoondath N., *Le marché aux illusions. La méprise du multiculturalisme*, Boréal, Montréal 1995.
- Blomart J., Krewer B. (red.), *Perspectives de l'interculturel*, Ecole Normale Supérieure de Fontenay/St-Cloud, L'Harmattan, Paris 1994.
- Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (red.), *Cross-cultural pragmatics. Requests and apologies*, Ablex, Norwood 1989.

- Boksański Z., *Stereotypy a kultura*, Leopoldinum, Wrocław 2001.
- Bres J., Détrie C., Siblot P., *Figures de l'interculturalité*, Praxiling, Université Paul Valéry Montpellier III, Montpellier 1996.
- Bresnahan M.I., *Finding our feet understanding crosscultural discourse*, University Press of America, Lanham 1991.
- Brettschneider M. (red.), *The Narrow bridge. Jewish views on multiculturalism*, Rutgers University Press, New Brunswick 1996.
- Bukowska-Floreńska I. (red.), *Przestrzeń kulturowego współistnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Burszta W., *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Zysk i S-ka, Poznań 1998.
- Byram M., Zarate G., *Young people facing difference/Les jeunes confrontés à la différence*, Council of Europe Publishing – Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Camilleri C., Cohen-Emerique M. (red.), *Chocs de cultures: Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*, L'Harmattan, Paris 1989.
- Camilleri C., *Anthropologie culturelle et éducation*, Delachaux & Niestle – UNESCO, Lausanne – Paris 1985.
- Cammaert M.-F. (red.), *L'interculturalisme: théorie et pratique – Séminaire organisé au Linibourg, 1987*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1987.
- Carelli M., *Cultures croisées*, Nathan, Paris 1993.
- Carlo M. de, *L'interculturel*, CLE International, Paris 1998.
- Certeau M. de, *Le étranger ou l'union dans la différence*, Desclee de Brouwer, Paris 1969.
- Chutnik M., *Szok kulturowy, przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałania*, Universitas, Kraków 2007.
- Clanet C., *SocialisationS et CultureS*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1989.
- Courts P.L., *Multicultural literacies. Dialect, discourse, and diversity*, Peter Lang, New York 1997.
- Craft M. (red.), *Education and cultural pluralism*, Falmer Press, London 1984.
- Cruse H., *Monde de différence*, Vertige Graphic, Paris 2001.
- Cuche D., *La notion de culture dans les sciences sociales*, La Découverte, Paris 1996.
- Cuche F.X., *La revendication interculturelle. Colloque CLAP: Vers une société interculturelle*, UNESCO, Paris 1983.
- Dahlén T., *Among the interculturalists. An emergent profession and its packaging of knowledge*, Dept. of Social Anthropology, Stockholm University Distributed by Almqvist Wiksell International, Stockholm 1997.
- Dallmayr F.R., *Beyond orientalism. Essays on cross-cultural encounter*, State University of New York Press, Albany 1996.
- Damiano E., Camilleri C., Perotti A. (red.), *Verso una società interculturelle/Pour une société interculturelle*, ACLI-CELM, Bergamo 1992.
- Demetrio D., *Agenda interculturale*, Meltemi, Roma 1997.
- Demorgon J., Lipiansky E.M. (red.), *Guide de l'interculturel en formation*, Retz, Paris 1999.
- Demorgon J., *Complexité des cultures et de l'interculturel*, Anthropos, Paris 2000.
- Demorgon J., *Complexité des cultures et de l'interculturel. Contre les pensées uniques*, Anthropos, Paris 2010.
- Demorgon J., *Critique de l'interculturel. L'horizon de la sociologie*, L'Harmattan, Paris 2005.
- Demorgon J., *Interkulturelle Erkundungen. Möglichkeiten und Grenzen einer internationalen Pädagogik*, Campus Verlag, Frankfurt am Main 1999.

- Demorgon J., *L'exploration interculturelle. Pour une pédagogie internationale*, Armand Colin, Paris 1989.
- Demorgon J., *L'histoire interculturelle des sociétés*, Anthropos, Paris 2002.
- Demorgon J., *L'interculturalisation du monde*, Anthropos, Paris 2000.
- Dilworth M.E. (red.), *Being responsive to cultural differences. How teachers learn*, Corwin Press, Thousand Oaks 1998.
- Dolinská V., *Prieniky kultúr v globálnom priestore*, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2004.
- Drong L., Kalaga W. (red.), *Wielokulturowość: postulat i praktyka*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2005.
- Fall K., Turgeon L. (red.), *Champ multiculturel, transactions interculturelles*, L'Harmattan, Paris 1998.
- Fay B., *Contemporary philosophy of social science: A multicultural approach*, Blackwell, Oxford 1996.
- Fijalkow J., *Différence*, Magnard, Paris 1993.
- Fontaine A.-M, Perrez M. (red.), *Aspects interculturels du fonctionnement relationnel et familial*, L'Harmattan, Paris 2006.
- Foster L., Herzog P.S. (red.), *Defending diversity. Contemporary philosophical perspectives on pluralism and multiculturalism*, University of Massachusetts Press, Amherst 1994.
- Foster L., Stockley D., *Multiculturalism*, Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Fuller N. (red.), *Interculturalidad y Política. Desafíos y posibilidades*, Pontificia Universidad Católica del Perú, Universidad del Pacífico e Instituto de Estudios Peruanos, Lima 2002.
- Gagarin A.S., *Kultury v dialoge. Grani duhovnosti*, Izdatelstvo Uralskogo Universiteta, Ekaterinburg 1994.
- Gardiner H., Mutter J., Kosmitzki C., *Lives across cultures. Cross-cultural human development*, Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Giroux H.A., *Living dangerously. Multiculturalism and the politics of difference*, Lang, Bern 1993.
- Glazer N., Moynihan D.P., *Beyond the melting pot*, MIT Press, Cambridge 1968.
- Glazer N., *Beyond the melting pot: Thirty years later*, Robert F. Harney Professorship and Program in Ethnic, Immigration and Pluralism Studies, University of Toronto, Toronto 1991.
- Glazer N., *We are all multiculturalists now*, Harvard University Press, Cambridge 1997.
- Gogolin I., Krüger-Potratz M., Meyer M.A., *Pluralität und Bildung*, Leske & Budrich, Opladen 1998.
- Goldberg D.T., *Multiculturalism. A critical reader*, Blackwell, Oxford 1995.
- Gonçalves L.A.O., Silva P.B.G., *O jogo das diferenças. O multiculturalismo e seus contextos*, Editora Autêntica, Belo Horizonte 1998.
- Groupe mixte italo-suisse du Centre Pédagogico-Didattico de Berne, *L'interculturalisme. De l'idée à la pratique didactique et de la pratique à la théorie*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1986.
- Grzybowski P.P., *Edukacja międzykulturowa – przewodnik. Pojęcia – literatura – adresy*, Impuls, Kraków 2008.
- Gumbert E.B., Raynor J.M., Safa H.I., Young L., *Different people. Studies in ethnicity and education*, Center for Cross-cultural Education, College of Education, Georgia State University, Atlanta 1983.
- Gundara J., *Interculturalism: Education and Inclusion*, Kogan Page, Paul Chapman, London 2000.
- Gutmann A. (red.), *Multiculturalism and the politics of recognition*, Princeton University Press, Princeton 1994.

- Hall E.T., *Au-dela de la culture*, Seuil, Paris 1976.
- Hall E.T., *La dimension cachée*, Le Seuil, Paris 1971.
- Hess R., Wulf C. (red.), *Parcours, passages et paradoxes de l'interculturel*, Anthropos, Paris 1999.
- Hofstede G., *Cultural differences in teaching and learning*, EFIL, Mollina 1994.
- Hoopes D.S. (red.), *Overview of intercultural education, training, and research*, Society for Intercultural Education, training, and research, Georgetown University distributed by Intercultural Network, Washington – La Grange Park 1977.
- Horton J. (red.), *Liberalism, multiculturalism and toleration*, Macmillan Press, London 1993.
- Hunfeld H., Kubanek-German A., Piepho H.E., *"I beg to differ." Beiträge zum sperrigen interkulturellen Nachdenken über eine Welt in Frieden: Festschrift für Hans Hunfeld*, Iudicium verlag, München 1998.
- Jackson S., Solis J. (red.), *Beyond comfort zones in multiculturalism. Confronting the politics of privilege*, Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1995.
- Jacquard A., *Eloge de la différence*, Seuil, Paris 1978.
- Jacquard A., *Cinq milliard d'hommes dans un vaisseau*, Seuil, Paris 1987.
- Jacques F., *Différence et subjectivité. Anthropologie d'un point de vue relationnel*, Aubier Montaigne, Paris 1982.
- Jasińska-Kania A. (red.), *Trudne sąsiedztwa. Z socjologii konfliktów narodowościowych*, Scholar, Warszawa 2001.
- Jiménez C., *Guía sobre Interculturalidad. Fundamentos conceptuales. El enfoque intercultural en las políticas públicas para el desarrollo humano sostenible*, PNUD, Ciudad de Guatemala 2000.
- Joppke C., Lukes S. (red.), *Multicultural Questions*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- Kach N. (red.), *Multiculturalism. Perspectives and reactions*, Dept. of Educational Foundations, University of Alberta, Edmonton 1986.
- Kalderon N., *Pluralistim be'al korham: 'al ribui ha-tarbuyot shel ha-Yisre'elim*, Hotsa'at hasafarim shel Universitat Hefah Zemorah-Bitan, Hefah – Tel-Aviv 2000.
- Kanpol B., McLaren P. (red.), *Critical multiculturalism. Uncommon voices in a common struggle*, Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1995.
- Karnoouch C., *Adieu à la différence. Essai sur la modernité tardive*, Arlantere, Paris 1993.
- Kielar-Turska M., *Życie wspólnie: odkrywać innego, przeciwdziałać zniewoleniu, realizować wspólne cele*, Impuls, Kraków 2007.
- Kincheloe J.L., Steinberg S. R., *Changing multiculturalism*, Open University Press, Buckingham – Philadelphia 1997.
- King A.S., Reiss M.J. (red.), *The multicultural dimension of the national curriculum*, Falmer Press, London 1993.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Koole T., Ten-Thije J.D., *The Construction of Intercultural Discourse. Team Discussions of Educational Advisers*, Rodopi, Amsterdam 1994.
- Korsat-Ahlers H.E., *Die multikulturelle Gesellschaft der Weg zur Gleichstellung?*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1992.
- Krewer B. (red.), *Théorie et pratique de l'interculturel*, L'Harmattan, Paris 1998.
- Kristeva J., *Etrangers à nous-mêmes*, Fayard, Paris 1988.
- Kusek R., Sanetra-Szeliga J. (red.), *W stronę nowej wielokulturowości*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2010.

- Kwame A.A., *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Kwaśniewski K., *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
- Kwiatkowska S., *Tożsamość transkulturowa*, Antyk, Kęty 2008.
- Labat C., Vermés G. (red.), *Cultures ouvertes, sociétés interculturelles. Du contact à l'interaction*, t. 1–2, L'Harmattan, Paris 1994.
- Lalak D. (red.), *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008.
- Leclef D., *La gestion de la diversité culturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Lemert C., *Social theory, The multicultural and classic readings*, Westview Press, Boulder 2004.
- Leray C., Lorand E., *Dynamique interculturelle et autoformation*, L'Harmattan, Paris 1995.
- Levy J.T., *The multiculturalism of fear*, Oxford University Press, Oxford – New York 2000.
- Long R.E. (red.), *Multiculturalism*, H.W. Wilson, New York 1997.
- Lynch D., Pilbeam A. (red.), *Heritage and Progress. From the past to the future in intercultural understanding. SIETAR Europa Congress 1998. Proceedings*, LTS Training and Consulting, SIETAR Europa, Bath 2000.
- Lynch J., *The multicultural curriculum*, Batsford Academic and Educational, London 1983.
- Mamzer H., *Czy kres wielokulturowości?*, Wydawnictwo Humaniora, Poznań 2008.
- May S. (red.), *Critical multiculturalism. Rethinking multicultural and antiracist education*, Falmer Press, London – Philadelphia 1999.
- McLaren P. (red.), *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference*, State University of New York Press, Albany 1995.
- McLaren P., *Critical pedagogy and predatory culture. Oppositional politics in a postmodern era*, Routledge, London 1995.
- McLaren P., *Revolutionary multiculturalism. Pedagogies of dissent for the new millennium*, Westview Press, Boulder 1997.
- Mejía M.C., *Etnias, educación y cultura. Defendamos lo nuestro*, ILDIS-Bolivia – Editorial Nueva Sociedad, La Paz – Caracas 1991.
- Mucha J., *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Nomos, Kraków 2007.
- Mucha J., *Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Mucha J. (red.), *Kultura dominująca jako kultura obca*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Munroe R.H., Munroe R.L., Whiting B.B. (red.), *Handbook of cross-cultural human development*, Garland STPM, New York 1981.
- Munroe R.L., Munroe R.H., *Cross-cultural human development*, Waveland Press, Prospect Heights 1994.
- Nijkowski L.M., *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Scholar, Warszawa 2006.
- Nowicka E. (red.), *Kulturowa odmiennność w działaniu. Kultury i narody bez państwa*, Nomos, Kraków 2009.
- Nowicka E., *Świat człowieka, świat kultury. Systematyczny wykład problemów antropologii kulturowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.
- Parrish K., Katz B. (red.), *Multicultural acquisitions*, The Haworth Press, New York 1993.
- Pérez del Viso de Palou R., Kreibohm de Brizuela I., *Forjando la diversidad*, Universidad Nacional de Jujuy, San Salvador de Jujuy 1997.

- Perotti A., *Apologia do intercultural*, Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1997.
- Perotti A., *Plaidoyer pour l'interculturel*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1994.
- Perregaux C., *Odyssea. Accueils et approches interculturelles*, Commission romande des moyens d'enseignement et apprentissage, Éditions Corome, Genève – Neuchâtel 1994.
- Pilch T. (red.), *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*, Żak, Warszawa 2000.
- Podoláková K. (red.), *Multikulturalita, interkulturalita, transkulturalita*, Asco art & Science, Bratislava 2001.
- Preiswerk R., *Le Savoir et le faire. Relations interculturelles et développement*, Presses Universitaires de France, Paris 1975.
- Radzik R., *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- Rex L., *The concept of a multicultural society*, Centre for Research in Ethnic Relations, University of Warwick, Coventry 1986.
- Richmond A., *Global Apartheid. Refugees, Racism, and the New World Order*, Oxford University Press, Toronto – New York 1994.
- Rizvi F., *Multiculturalism as an educational policy*, Deakin University, Victoria 1985.
- Robinson J.S., *Building cultural bridges*, National Educational Service, Bloomington 1997.
- Rosenblatt P.C., Walsh R.P., Jackson D.A., *Grief and Mourning in Cross-cultural Perspective*, HRAF Press, Washington 1976.
- Rubio E., Rayón L., *Repensar la enseñanza desde la diversidad*, Kiriki, Morón 1998.
- Sajdak A. (red.), *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Samuda R.J., Feuerstein R., Kaufman A.S., Lewis J.E., Sternberg R.J., *Advances in cross-cultural assessment*, Sage, Thousand Oaks 1998.
- Sánchez Macarro A., Salvador V., Gómez Molina J.R. (red.), *Pragmática intercultural*, Facultat de Filologia, Universitat de València, València 1998.
- Sartori G., *La sociedad multiétnica. Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*, Editorial Taurus, Madrid 2001.
- Savard P., Vigezzi B., *Le Multiculturalisme et l'histoire des relations internationales du XVIIIe siècle à nos jours*, Edizioni Unicopli, Presses de l'Université d'Ottawa, Milano – Ottawa 1999.
- Scott C., Shaffer M., Réaume D., Trebilcock M.J., Weinrib L., Roach K., Sharpe R.J., Mosher J.E., *Materials for race and cultural difference*, Faculty of Law, University of Toronto, Toronto 1997.
- Scott C., *Race and cultural difference*, Faculty of Law, University of Toronto, Toronto 1999.
- Segalen V., *Essai sur l'exotisme. Une esthétique du divers*, Fata Morgana, Paris 1978.
- Semprini A., *Le multiculturalisme*, Presses Universitaires de France, Paris 1997.
- Sherif M., *Des tensions intergroupes aux conflits internationaux*, ESE, Paris 1971.
- Skutnabb-Kangas T., Maffi L., Harmon D., *Sharing A World of Difference. The Earth's Linguistic, Cultural, and Biological Diversity*, UNESCO, Terralingua, and World Wide Fund for Nature, Paris 2002.
- Sleeter C.E., McLaren P. (red.), *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference*, State University of New York Press, Albany 1995.

- Steiner Khamsi G., *Multikulturelle Bildungspolitik in der Postmoderne*, Leske & Budrich, Opladen 1992.
- Stenou K. (red.), *Déclaration universelle de l'UNESCO sur la diversité culturelle – commentaires et propositions*, UNESCO, Paris 2003.
- Szachaj A., *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Universitas, Kraków 2004.
- Szczurek-Boruta A., *Zadania rozwojowe młodzieży i edukacyjne warunki ich wypełniania w środowiskach zróżnicowanych kulturowo i gospodarczo. Studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Szerłaż A. (red.), *Wielokulturowość – międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień*, Impuls, Kraków 2005.
- Świątkiewicz W., *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1987.
- Świątkiewicz W., *Zróżnicowanie społeczne a uczestnictwo w kulturze*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1984.
- Taylor Ch., Gutmann A. (red.), *Multiculturalism and "the politics of recognition"*, Princeton University Press, Princeton 1994.
- Taylor Ch., Gutmann A., *Multiculturalism, Examining the Politics of Recognition. An Essay, with commentary by Amy Gutmann*, Princeton University Press, Princeton 1994.
- Taylor Ch., *Multiculturalisme. Différence et démocratie*, Aubier, Paris 1992.
- Taylor Ch., *El multiculturalismo y "la política del reconocimiento"*, Fondo de Cultura Económica, México 1993.
- Thiessen D. (red.), *Making a difference. About difference the lives and careers of racial minority immigrant teachers*, REMTEL, Garamond Press, Toronto 1996.
- Todd E., *La diversité du monde*, Le Seuil, Paris 1999.
- Tokarski S., *Szkoła Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*, Askon, Warszawa 2001.
- Tomalin B., Stempleski S., *Cultural awareness*, Oxford University Press, Oxford 1993.
- Traverso V. (red.), *Perspectives interculturelles sur l'interaction*, Presses Universitaires de Lyon, Lyon 2000.
- Triandis H.C., *Variations in black and white. Perceptions of the social environment*, University of Illinois Press, Urbana 1976.
- Troper H.M., Palmer L., *Issues in cultural diversity*, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1976.
- Trybusiewicz J., *Twarze ludzkiej kultury*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986.
- Utbildningsdepartementet Liber, *Interkulturell undervisning med flerkulturellt innehåll och globalt perspektiv en väg till gemenskap och fred? Ett diskussionsunderlag om mål, möjligheter och metoder med lästips och studietips från Språk- och kulturarvsutredningen i anslutning till*, Utbildningsdepartementet Liber, Stockholm 1984.
- Van Dijk L., *Haut hat viele Farben aufwachsen in der multikulturellen Gesellschaft*, Patmos, Düsseldorf 1996.
- Varro G., *Liberté, égalité, mixité... conjugales*, Anthropos, Paris 1998.
- Verbunt G., *La modernité interculturelle. La voie de l'autonomie*, L'Harmattan, Paris 2006.
- Verbunt G., *La société interculturelle. Vivre la diversité humaine*, Seuil, Paris 2001.
- Verma G.K., Bagley C. (red.), *Race relations and cultural differences. Education and interpersonal perspectives*, Croom Helm, London 1984.

- Villanova R., Hily M.-A., Varro G., *Construire l'interculturel? De la notion aux pratiques*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Wierzbicka A., *Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations*, Oxford University Press, New York 1992.
- Wiewiorka M. (red.), *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*, La Découverte & Syros, Paris 1997.
- Wiewiorka M., Ohana J. (red.), *La différence culturelle. Une reformulation des débats*, Balland, Paris 2001.
- Wiewiorka M., *La différence*, Ballard, Paris 2001.
- Willett C., *Theorizing multiculturalism. A guide to the current debate*, Blackwell, Oxford 1998.
- Young I.M., *Justice and the Politics of Difference*, Princeton University Press, Princeton 1990.
- Znanięcki F., *Współczesne narody*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990.
- Żelazny W., *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Żelazny W., *Nierozwiązywalne równania etniczne*, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej, Rzeszów 2008.

Komunikacja i kompetencja międzykulturowa – problemy, techniki, pomoce naukowe

- Aalborg Universitetscenter, *Kulturmode og interkulturel kompetence. Bidrag fra konferencen Kulturinteraktion og sproglig handlen på Aalborg Universitetscenter den 18–19 november 1993*, Center for Sprog og interkulturelle studier, Aalborg 1994.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L. (red.), *Les diagonales de la communication interculturelle*, Anthropos, Paris 1999.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L., *Éducation et communication interculturelle*, Presses Universitaires de France, Paris 1996.
- Adler S., *Multicultural communication skills in the classroom*, Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Araújo G.M.L., *O discurso indígena subsídios para a comunicação intercultural*, Editora Universitária UFPE, Recife 1997.
- Asante M., Gudykunst W. (red.), *Handbook of international and intercultural communication*, Sage, Thousand Oaks 1989.
- Balboni P.E., *Parole comuni, culture diverse. Guida alla comunicazione interculturale*, Saggi Marsilio, Venezia 1999.
- Barrette C., Gaudet E., Lemay D., *Guide de communication interculturelle*, Éditions du Nouveau Pédagogique, Saint-Laurent 1996.
- Bedyńska M., Darabos Z., Gillet G., Kerschbaumer M., Politi I., Zahradnikova J., *Se connaître mieux pour mieux se comprendre*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Blondel A., Briet G., Collès L., Destercke L., Sekhavat A., *Que voulez-vous dire? Compétence culturelle et stratégies didactiques. Guide pédagogique*, Duculot, Bruxelles 1998.
- Bourque R., *Communication interculturelle verbale et non verbale. Recueil de Notes*, Université de Montréal, Montréal 1997.

- Box L., *Culture and communication. The forgotten dimension in development cooperation*, Royal Tropical Institute, Training Communication, Development Management Dept., Amsterdam 1993.
- Brick J., *China. A handbook in intercultural communication*, National Centre for English Language Teaching and Research, Macquarie University, Sydney 1991.
- Brislin R., Yoshida T., *Intercultural communication training. An introduction*, Sage, Thousand Oaks 1994.
- Byram M., *Teaching and assessing intercultural communicative competence*, Multilingual Matters, Clevedon – Philadelphia 1997.
- Byram M. (red.), *Developing intercultural competence in practice*, Multilingual Matters, Clevedon – Buffalo 2001.
- Byram M., Neuner G., Parmenter L., Starkey H., Zarate G., *La compétence interculturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Byram M., Nichols A. (red.), *Developing intercultural competence in practice*, Multilingual Matters, Clevedon 2001.
- Camacho S., *Comunicación y educación intercultural en Atipiris (ciudad de El Alto)*, Hisbol, La Paz 1996.
- Casção Guedes M.J., *A árvore de comunicação. Jogos apresentados no workshop „Intercultura na Escola”*, Intercultura Portugal, Santa Cruz 1999.
- Casmir F.L., *Intercultural and international communication*, University Press of America, Washington 1978.
- Chłopicki W. (red.), *Komunikacja międzykulturowa. Perspektywy badań interdyscyplinarnych*, Tertium, Kraków 2007.
- Cohen M.C., Richardson S.L., *Multicultural activities for the speech communication classroom*, Houghton Mifflin, Boston 1998.
- Commission européenne: *Intercultural dialogue – Dialogue interculturel. Bruxelles 20 et 21 mars 2002*, Commission européenne, Direction générale de l'éducation et de la culture, Action Jean Monnet, Office des publications officielles des Communautés européennes, Luxembourg 2002.
- Conseil de l'Europe, *La compétence interculturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Daniel N., *The cultural barrier. Problems in the exchange of ideas*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1975.
- Day R.R.E., Hatch E., Flashner V., Hunt L., Sato C.J., Strong M., De Araujo G.M.L., *O discurso indígena. Subsídios para a comunicação intercultural*, Editora Universitária UFPE, Recife 1997.
- Deen J., *Dealing with problems in intercultural communication: A study of negotiation of meaning in native-nonnative speaker interaction*, Tilburg University Press, Tilburg 1997.
- Dodd H.C., *Dynamics of intercultural communication*, McGraw-Hill, Madison 1998.
- Dresser N., *Our own stories. Readings for cross-cultural communication*, Longman, London 1995.
- Đurigová N., Đurigová R., *Medzikultúrna komunikácia: aktuálne problémy a možnosti riešenia*, Univerzita Komenského, Bratislava 2004.
- Elliot G.M., *Cross-cultural awareness in an aging society. Effective strategies for communication and caring, a resource book for practitioners, educators and students*, Office of Gerontological Studies, McMaster University, Hamilton 1999.

- Ferry J.-M., Habermas J., *L'éthique de la communication*, Presses Universitaires de France, Paris 1987.
- Földes C., *Interkulturelle Kommunikation. Positionen zu Forschungsfragen, Methoden und Perspektiven*, Universitätsverlag Veszprém, Praesens Verlag, Wien 2007.
- Fuglesang A., *About understanding ideas and observations on cross-cultural communication*, Dag Hammarskjöld Foundation, Uppsala 1982.
- Giesbrecht K.H., *Escuela indígena – escuela moderna. Interkulturelle Kommunikation am Beispiel indianischer Schulen in Paraguay*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1997.
- Glaser E., Guilherme M., Méndez Garcia M.C., Mughan T., *Compétence interculturelle pour le développement de la mobilité professionnelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Gudykunst W., Yun Kim Y., *Communicating with Strangers. An approach to intercultural communication*, Random House, New York 1984.
- Gumperz J.J., Robert C., *Developing Awareness Skills for Interethnic Communication*, National Centre for Industrial Training, Middlesex 1978.
- Hall E.T., Hall M.R., *Les différences cachées. Une étude de la communication internationale. Comment communiquer avec les Allemands*, Gruner & Jahr, Stern, Hamburg 1984.
- Harkins J., *Bridging two worlds. Aboriginal English and crosscultural understanding*, University of Queensland Press, Queensland 1994.
- Hinz-Rommel W., *Interkulturelle Kompetenz. Ein neues Anforderungsprofil für die soziale Arbeit*, Waxmann, Münster 1994.
- Hofbauer H., *Interkulturelle Kommunikation – philosophisch betrachtet Eine (Her-) Ausführung aus der Interkulturellen Kommunikation*, Atut, Dresden – Wrocław 2009.
- Hoopes D.S. (red.), *The intercultural communication workshop*, Intercultural Communications Network, Society for Intercultural Education, Training and Research, University of Pittsburgh, Pittsburgh 1975.
- Huber-Kriegler M., Lázár I., Strange J., *Miroirs et fenêtres. Manuel de la communication interculturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2006.
- Institut für Auslandsbeziehungen, *Interkulturelle Kommunikation und interkulturelles Training. Problemanalysen und Problemlösungen – Ergebnisse einer Arbeitstagung – Veranstaltet von der Evangelischen Akademie Bad Boll in Zusammenarbeit mit dem Institut für Auslandsbeziehungen Stuttgart*, Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart 1994.
- Isański J. (red.), *Komunikowanie międzykulturowe – szanse i wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2009.
- Jandt F.E., *Intercultural communication. An introduction*, Sage, London 1988.
- Jinchereau F., Proulx J., *Guide de formation en communication interculturelle*, Édition provisoire, Sherbrooke 1993.
- Kapciak A., Korporowicz L., Tyszcza A. (red.), *Komunikacja międzykulturowa – zbliżenia i impresje*, Instytut Kultury, Warszawa 1995.
- Kiselman Ch. (red.), *Symposium on Communication Across Cultural Boundaries – Simposio pri interkultura komunikado*, Eldonejo Kava – Pech, Dobřichovice 2005.
- Kitao K., Kitao K., *Intercultural communication between Japan and the United States*, Eichosha, Tokyo 1989.
- Kochman T., *Black and white styles in conflict*, University of Chicago Press, Chicago 1981.

- Kruger W.J., *Intertaal/kultuur-kommunikasie in die Oos-Kaap*, Universiteit van Port Elizabeth, Port Elizabeth 1986.
- Kusio U. (red.), *Polifonia, dialog i zderzenie kultur. Antologia tekstów z komunikacji międzykulturowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Ladmiral J.R., Lipiansky E.M., *La communication interculturelle*, Armand Colin, Paris 1989.
- Lo Bianco J., Liddicoat A.J., Crozet C. (red.), *Striving for the third place. Intercultural competence through language education*, Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Loenhoff J., *Interkulturelle Verständigung. Zum Problem grenzüberschreitender Kommunikation*, Leske & Budrich, Opladen 1992.
- Loslier S., *La romance des relations interculturelles*, Collège Édouard-Montpetit, Quebec 1994.
- Magala S., *Cross-cultural competence*, Routledge, London – New York 2005.
- Makariev P. (red.), *Intercultural communication and civil society*, Minerva, Sofia 2000.
- Maletzke G., *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*, Leske & Budrich, Opladen 1996.
- Mauviel M., *La communication interculturelle. Constitution d'une nouvelle discipline*, UNESCO, Paris 1980.
- Mazur J. (red.), *Rytualizacja w komunikacji społecznej i interkulturowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców, Lublin 2004.
- McEntee Sullivan E., *Comunicación Intercultural. Bases para la comunicación efectiva en el mundo actual*, McGraw-Hill, Toronto 1998.
- Mikułowski-Pomorski J., *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Universitas, Kraków 2008.
- Moran P.R., *Teaching culture. Perspectives in practice*, Heinle & Heinle, Boston 2001.
- Pearce B.W., *Comunicazione e condizione umana*, Franco Angeli, Milano 1993.
- Pederson P. (red.), *Readings in intercultural communication. Cross-cultural counseling: intercultural helping relationships*, University of Pittsburgh, Pittsburgh 1975.
- Quiñones L.E., *Comunicación intercultural. Aproximación al entendimiento entre culturas. Libro de texto y Manual del educador*, PNUD, Ciudad de Guatemala 1998.
- Ratajczak M. (red.), *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006.
- Reynolds S., Valentine D., *Komunikacja międzykulturowa. Przewodnik*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Rodrigo M., *La comunicació intercultural. Perspectiva i diversitat*, Rosa Sensat, Barcelona 1998.
- Ross E.L. (red.), *Interethnic communication. An overview*, University of Georgia Press, Athens 1978.
- Samovar L., Porter R. (red.), *Intercultural communication. A reader*, Wadsworth Publishing Company, California 1991.
- Schulz von Tun F., Kumbier D., Hanning C., Müller W., *Interkulturelle Kommunikation. Methoden, Modelle, Beispiele*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 2008.
- Scollon R., Wong Scollon S., *Intercultural communication. A discourse approach*, Blackwell, Oxford – Cambridge 1995.
- Seelye H.N., *Teaching culture. Strategies for intercultural communication*, National Textbook, Lincolnwood 1993.

- Sercu L., *Acquiring intercultural communicative competence from textbooks the case of Flemish adolescent pupils learning German*, Leuven University Press, Leuven 2000.
- Shackman J., *The right to be understood*, National Extension College, Cambridge 1984.
- Singy P., Trudgill P., *Communication et pragmatique interculturelles*, Institut de linguistique de l'Université de Neuchâtel, Neuchâtel 1997.
- Sitaram K.S., Cogdell R.T., *Foundations of intercultural communication*, C.E. Merrill, Columbus 1976.
- Slembek E. (red.), *Culture and communication*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Steinberg S.R. (red.), *Multi/Intercultural conversations. A reader*, Peter Lang, New York 2001.
- Stewart J. (red.), *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Straub J. (red.), *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Grundbegriffe – Theorien – Anwendungsfelder*, J.B. Metzler Verlag, Stuttgart 2007.
- Sue D.W., Forsyth T., Fenton L.R., Hartnett G., Pattee A., *Cross-cultural communication in higher education. Teleconference*, De Anza College Television Center for the Community College Satellite Network, Cupertino 1995.
- Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, WSiP, Warszawa 2005.
- Szulakiewicz M., Karpus Z. (red.), *Dialog w kulturze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Torner C., *El principi acollida sobre el diàleg intercultural*, Empúries, Barcelona 1995.
- Turunen N., *Russkii uchebnyi tekst kak raznovidnost didakticheskogo diskursa opyt lingvodidakticheskogo issledovaniia v aspekte mezhkulturnoi kommunikatsii*, University of Jyväskylä, Jyväskylä 1997.
- Wiseman R.L. (red.), *Intercultural communications theory. International and intercultural communication annual*, Sage, Thousand Oaks – London 1995.
- Young R., *Intercultural communication. Pragmatics, genealogy, deconstruction*, Multilingual Matters, Clevedon – Philadelphia 1996.
- Zaporowski A., *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2006.

Edukacja międzykulturowa i wielokulturowa – podstawy teoretyczne i ideologiczne, praktyka, projekty

- Abdallah-Pretceille M., *La educación intercultural*, Idea Books, Barcelona 2001.
- Abdallah-Pretceille M., *La pédagogie interculturelle*, INRP, Paris 1986.
- Abdallah-Pretceille M., *L'éducation interculturelle*, Presses Universitaires de France, Paris 1999.
- Abdallah-Pretceille M., *Vers une pédagogie interculturelle*, Anthropos, Paris 1996.
- Adam-Moodley K., *Race relations, multicultural education*, Centre for the Study of Curriculum and Instruction, University of British Columbia, Vancouver 1985.
- Adams B., Adams G. (red.), *Teaching for diversity and social justice*, Routledge, London 1997.

- Adams M. (red.), *Teaching for diversity and social justice – a sourcebook*, Routledge, New York 1997.
- Alaiz V., *Projecto de educação intercultural. Relatório de avaliação externa*, Ministério da Educação, Lisboa 1998.
- Allemann-Ghionda C., *Education et diversité socio-culturelle*, L'Harmattan, Paris 1999.
- Amatucci L. (red.), *L'educazione interculturale e l'inserimento degli alunni stranieri*, Le Monnier, Firenze 1995.
- Antonescu S., Wildman L., *A Faculty inservice on developing greater cross cultural understanding*, Advanced Educational Studies Dept., California State University, Bakersfield 1993.
- Aranguren Gonzalo L.A., Sáez Ortega P., *De la tolerancia a la interculturalidad. Un proceso educativo en torno a la diferencia*, Grupo Anaya, Madrid 1998.
- Arnesen A.L., Hadjitheodoulou-Loizidou P., Allan J., Trasberg K., Chavdarova-Kostova S., Furch E., Valianatos A., Dumont B., Qiriaz V., *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle. Cadre de compétences pédagogiques*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Arnesen A.-N., Birzéa C., Dumont B., Essomba M.A., Furch E., Vallianatos A., Ferrer F., *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle – Rapport d'enquête*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Arora R.K., Duncan C.G. (red.), *Multicultural education. Towards good practice*, Routledge – Kegan Paul, London – Boston 1986.
- Ashworth M., Esling J.H., *Multicultural education and policy ESL in the 1990s. A tribute to Mary Ashworth*, OISE Press, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1989.
- Association Canadienne des Professeurs d'Immersion, *L'immersion et l'interculturalisme. Ouverture à la francophonie et aux autres cultures*, Association Canadienne des Professeurs d'Immersion, Nepean 1995.
- Atwater M.M. (red.), *Multicultural education. Inclusion of all*, College of Education, University of Georgia, Athens 1994.
- Au K.H.P., *Literacy instruction in multicultural settings*, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Fort Worth 1993.
- Audigier F., *Enseigner la société, transmettre des valeurs. L'initiation juridique dans l'éducation civique*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Audigier F., *Pratiquer la diversité culturelle dans l'éducation*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Auernheimer G., Gstettner P.H., *Pädagogik in multikulturellen Gesellschaften. Jahrbuch für Pädagogik 1996*, Peter Lang, Frankfurt am Main 1996.
- Auernheimer G., *Einführung in die interkulturelle Erziehung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995.
- Baker G.C., *Planning and organizing for multicultural instruction*, Addison-Wesley, Reading 1994.
- Banks J.A. (red.), *Multicultural education, transformative knowledge, and action: Historical and contemporary perspectives*, Teachers College Press, New York 1996.
- Banks J.A. (red.), *Multicultural education: Issues and perspectives*, Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Banks J.A., Banks C.A.M.G. (red.), *Multicultural education: Issues and perspectives*, John Wiley, New York 2001.
- Banks J.A., Lynch J. (red.), *Multicultural education in Western societies*, Holt – Rinehart & Winston – Praeger, London – New York – Toronto 1986.
- Banks J.A., *An introduction to multicultural education*, Allyn & Bacon, Boston – Toronto 1998.

- Barr J. (red.), *Celebrating the mosaic. A handbook and guide to resources for multicultural education*, Consortium on Cultural Diversity in Education (CODE), Teachers' Federation, Lesson Aids Service, Vancouver 1996.
- Baudelot O., Rayna S., *Les bébés et la culture. Éveil culturel et lutte contre les exclusions*, L'Harmattan, INRP, Paris 1999.
- Beauchesne A., Leblanc M., Turmel H., *Éducation et pédagogie interculturelles. Guide de formation*, Éditions du CRP, Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A., *Éducation et pédagogie interculturelles: 1er livret, l'approche de formation*, Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A., *Éducation et pédagogie interculturelles: 2e livret, perspectives théoriques*, Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A., *Éducation et pédagogie interculturelles: 3e livret, cadre de référence interculturelle*, Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A., *L'éducation interculturelle. Guide de ressources en langue française*, Conseil Scolaire de l'Île de Montréal, Montréal 1988.
- Beernaert Y., Elleboudt A., Gomez Arribaz A., Saunière M., Wyckmans P., *Un enseignement plus interculturel pour lutter contre la violence*, EPICLAV, Toulouse 1999.
- Belkadd M., *La diversité culturelle dans raisons éducatives*, t. 1–2, De Boeck, Bruxelles 2000.
- Bennett C.I., *Comprehensive multicultural education. Theory and practice*, Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Besalú X., *Diversidad cultural y educación*, Síntesis, Madrid 2002.
- Boddenberg G., Schmid J., *Bericht einer Evaluation der Wirkung der interkulturellen Pädagogik in der Lehrerbildung*, Zitiert in B. Sträuli, Arslan 1992.
- Boddenberg G., Schmid J., *Interkulturelle Pädagogik in der Lehrerbildung*, Erziehungsdirektion, Zürich 1993.
- Bodnar J.E., Masemann V.L., Rist R.C., *Multicultural education, perspectives for the 1980's*, Department of Social Foundations and Comparative Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo, Buffalo 1980.
- Boos-Nunning U., Hohmann M., Reich H., Wittek F., *Towards Intercultural Education*, CILT, London 1986.
- Borelli M. (red.), *Interkulturelle Pädagogik. Positionen – Kontroversen – Perspektiven*, Pädagogischer Verlag Burgbücherei Schneider, Baltmannsweiler 1986.
- Bourquin J.-F., *Violence, conflit et dialogue interculturel*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Brähler R., Dudek P. (red.), *Fremde – Heimat. Neuer Nationalismus versus interkulturelles Lernen – Probleme politischer Bildungsarbeit (Jahrbuch für Interkulturelles Lernen 1991)*, VS Research, Frankfurt am Main 1992.
- Brander P., Cardenas C., Vicente Abad J. de, Gomes R., Taylor M., *Kit pédagogique – Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Brander P., Keen E. (red.), *Repères – Manuel pour la pratique de l'éducation aux droits de l'homme avec les jeunes*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Bullivant B.M., *The pluralist dilemma in education. Six case studies*, Allen Unwin, London 1983.
- Bureau R., Saivre D., *Apprentissage et cultures: les manières d'apprendre*, Karthala, Paris 1988.

- Calasso M.G., Brass E., *La Pedagogia degli scambi interculturali atti del convegno organizzato dal CEDE e da Intercultura, Frascati, 31 ottobre – 3 novembre 1985*, Centro Europeo dell'Educazione, Frascati 1986.
- Callari Galli M., Pompeo F., *Contributi antropologici per l'educazione interculturale*, Università degli studi „Roma Tre”, Facoltà di Scienze della Formazione, Roma 1999.
- Campbell D.E., *Choosing democracy. A practical guide to multicultural education*, Bobbs Merrill, Indianapolis 2000.
- Cardenas C., Equipo Claves, *Guia para la Education Intercultural con Jovenes*, Comunidad de Madrid – Direccion General de Juventud, Madrid 1995.
- Cardoso C.M., *Educação Multicultural. Percursos para Práticas Reflexivas*, Texto Editora, Lisboa 1996.
- Cardoso C.M., *Gestão intercultural do currículo: 1º ciclo*, Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Intercultural, Lisboa 1998.
- Carpentier M.-N., Demorgon J., Müller B., Muller-Ebert J., *Wir, die Anderen und die Anderen. Interkulturelles Lernen und Multikulturalität*, OFAJ, Berlin – Paris 2007.
- Carson D., Friedman L.D. (red.), *Shared differences. Multicultural media and practical pedagogy*, University of Illinois Press, Urbana 1995.
- Cascao Guedes M.J., *A relação pedagógica na educação intercultural*, Universidade Católica Portuguesa, Lisboa 1995.
- Cascón F., González M., *Vivamos la diversidad. Materiales para una acción educativa intercultural*, Libros de la Catarata, Madrid 1998.
- Cassara B.B. (red.), *Adult education in a multicultural society*, Routledge, London – New York 1990.
- Castella i Castella E., Jordán J.A., Pinto i Isern C., *Multiculturalisme i educació*, Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya Proa, Barcelona 1998.
- Cazenabe C., *La formation interculturelle – Un projet existentiel de réciprocité*, L'Harmattan, Paris 2003.
- Certeau M. De, *La culture au pluriel*, Christian Bourgois Éditeur, Paris 1993.
- Chavez R., O'Donnell J. (red.), *Speaking the unpleasant. The politics of (non)engagement in the multicultural education terrain*, State University of New York Press, Albany 1998.
- Christensen K.M., Delgado G.L. (red.), *Multicultural issues in deafness*, Longman, London 1993.
- Clanet C. (red.), *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*, t. 1–2, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1985.
- Clanet C., *L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en Éducation et en Sciences Humaines*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1993.
- Cole M., Gay J., Glick J., Sharp D.W., *The cultural context of learning and thinking*, Basic Books, New York 1971.
- Colectivo AMANI, *Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos*, Editorial Popular, Madrid 1994.
- Commission européenne, *La Communauté du Savoir – L'éducation interculturelle*, Commission européenne, Strasbourg 1994.
- Conseil de l'Europe, *Compagnon – Guide d'action pédagogique pour la diversité, la participation et les droits de l'Homme*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Conseil de l'Europe, *Pistes pour activités pédagogiques interculturelles. Expériences d'éducation interculturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1989.

- Conseil de l'Europe, *Livre blanc sur le dialogue interculturel «Vivre ensemble dans l'égale dignité»*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Conseil de l'Europe, *Seminaire "Interculturalite et education" Madrid, 1987*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1987.
- Conseil Supérieur de l'Éducation, *L'éducation interculturelle. Service des communications*, Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, Québec 1983.
- Conseil Supérieur de l'Éducation, *Les défis éducatifs de la pluralité. Service des communications*, Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, Québec 1987.
- Consell de la Joventut de Barcelona, *Material didàctic per a la diversitat cultural*, Consell de la Joventut, Barcelona 1996.
- Consell d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, *Educació intercultural. Mòdul de formació, eix transversal*, Consell d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, València 1996.
- Corinaldesi-Sommadossi C., Gavanne-Pitella G., *Scambi di educazione interculturale*, Ministero della Pubblica Istruzione, Irrsae Lombardia, Milano 1997.
- Cornbleth C., Waugh D., *The great speckled bird. Multicultural politics and education policy-making*, St. Martins Press, New York 1995.
- Corner T.E. (red.), *Education in multicultural societies*, Croom Helm, London 1984.
- Cotrim A.M., *Educação intercultural: abordagens e perspectivas*, Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1995.
- Couillaud X., *De la „culture d'origine” et de la „pédagogie interculturelle”*, CIEMM, Paris 1981.
- Coulby D., Gundara J., Jones C. (red.), *The World Yearbook of Education 1997 – Intercultural Education*, Kogan Page, London 1997.
- Cruz Roja Juventud, *Materiales de educación intercultural. En un mundo de diferencia, un mundo diferente*, Cruz Roja, Madrid 1992.
- Cucos C., *Educatia – dimensiuni culturale si interculturale*, Polirom, Iasi 2000.
- Cushner K. (red.), *International perspectives on intercultural education*, L. Erlbaum Associates, Mahwah 1998.
- Cushner K., Maclelland A., Safford P.L., *Human diversity in education. An integrative approach*, McGraw-Hill, New York 1992.
- Czerniejewska I. (red.), *Wielokulturowość na co dzień. Materiały dla nauczycieli*, Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków 2006.
- D'Oyley V. (red.), *Innovative multicultural teaching*, Kagan and Woo, Toronto 1990.
- Dasen P., *Fundamentele stiintifice ale unei pedagogii interculturale – Educatia interculturala. Experiente, politici, strategii*, Polirom, Iasi 1999.
- Dasen P.R., Perregaux C. (red.), *Pourquoi des approches interculturelles en sciences de l'éducation?*, t. 1–3, DeBoeck Université, Bruxelles 2000.
- Davidman L., Davidman P.T., *Teaching with a multicultural perspective. A practical guide*, Longman, New York 1994.
- Davis F.V., Presseisen B.Z., *Multicultural education for practitioners*, Research for Better Schools, Philadelphia 1979.
- De Koninck Z. (red.), *Multicultural education*, Canadian Association of Second Language Teachers, Winnipeg 1996.
- Demetrio D. (red.), *Nel tempo della pluralità. Educazione interculturale in discussione e ricerca*, La Nuova Italia, Firenze 1997.

- Dewey J., *The case for intercultural education*, Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Díaz C., *Multicultural education for the 21st century*, Longman, New York 2001.
- Díaz-Aguado M.J., *Programas para favorecer la Interacción educativa en contextos étnicamente heterogéneos*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1993.
- Duarte E.M., Smith S., *Foundational perspectives in multicultural education*, Longman, New York 2000.
- DuBois R.D., Okorodudu C., *All this and something more. Pioneering in intercultural education*, Dorrance & Co., Bryn Mawr 1984.
- Duhon-Sells R.M. (red.), *An interdisciplinary approach to multicultural teaching and learning*, E. Mellen Press, Lewiston 1996.
- Duhon-Sells R.M., Pitts E.T. (red.), *A vision of multicultural education for the year 2000*, Mellen Press, Lewiston 1994.
- Dunn R.S., Griggs S.A., *Multiculturalism and learning style. Teaching and counseling adolescents*, Praeger, New York 1995.
- Ďurajková D., Vargová D., *Multikultúrna výchova, áno, alebo nie?*, Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, Bratislava 2007.
- Eco U., *Empowerment through multicultural education*, State University of New York Press, Anabay 1991.
- Ehlers J., Bentner A., Kowalczyk M. (red.), *Mädchen zwischen den Kulturen. Anforderungen an eine Interkulturelle Pädagogik*, Edition Hipparchia, Frankfurt am Main 1997.
- Epstein N., *Herrschaftsdenken und Selbstkritik in der Dominanzkultur. Perspektiven interkultureller Pädagogik (Internationale Beiträge zu Kindheit, Jugend, Arbeit und Bildung)*, IKO--Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2001.
- Erickson F., *What anthropology can say about education in multicultural settings*, I.S.T.S., Montréal 1983.
- Escola Lliure El Sol, *Eduquem en la diversitat*, Esplac, Barcelona 1994.
- Essomba M.A. (red.), *Construir la escuela intercultural. Reflexiones y propuestas para trabajar la diversidad étnica y cultural*, Graó, Barcelona 1999.
- Fantini A.E., *Cross-cultural orientation a guide for leaders and educators*, Experiment in International Living, Brattleboro 1985.
- Favaro G. (red.), *I colori dell'infanzia. Bambini stranieri nei servizi educativi*, Guerini, Milano 1990.
- Fechler B., Kössler G., Liebertz-Gross T., *"Erziehung nach Auschwitz" in der multikulturellen Gesellschaft pädagogische und soziologische Annäherungen*, Juventa Verlag, Weinheim 2000.
- Ferguson H., *Manual for multicultural education*, Intercultural Press, Yarmouth 1987.
- Figueroa P.M.E. (red.), *Education for cultural diversity the challenge for a new era*, Routledge, London – New York 1993.
- Fons Català de Cooperació al Desenvolupament, *Visquem la diversitat. Materials per a una acció educativa intercultural*, Fons Català de Cooperació al Desenvolupament – Sodepau, Barcelona 1995.
- Ford D.Y., Harris J.J., *Multicultural gifted education*, Teachers College Press, New York 1999.
- Foster L.E., *Diversity and multicultural education a sociological perspective*, Allen Unwin, Sydney 1988.
- Frankrijker H., Kieviet F. (red.), *Education in a multicultural society. Research and practice*, Academisch Boeken Centrum, De Lier 1992.

- Fullinwider R.K. (red.), *Public education in a multicultural society. Policy, theory, critique*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 1996.
- Galino M.A., Escribano A., *La Educación Intercultural en el enfoque y desarrollo del curriculum*, Narcea, Madrid 1990.
- García Castaño F.J., Granados Martínez A., *Educación integración o exclusión de la diversidad cultural?*, Laboratorio de Estudios Interculturales Facultad de Ciencias de la Educación, Universidad de Granada, Granada 1997.
- García F.J., Granados A. (red.), *Lecturas para educación intercultural*, Trotta, Madrid 1999.
- Gaudet E., Lafortune L., Potvin C., *Pour une pédagogie interculturelle. Des stratégies d'enseignement*, Éditions du nouveau pédagogie, Saint-Laurent 1997.
- Ghosh R., *Redefining multicultural education*, Nelson Thomson Learning, Scarborough 2002.
- Gobbo E., *Pedagogia interculturale. Il progetto educativo nelle società complesse*, Roma 2000.
- Gochenour T. (red.), *Beyond experience. The experimental approach to cross-cultural education*, Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Gollnick D.M., Chinn P.C., *Multicultural education in a pluralistic society*, Merril, Upper Saddle River 1998.
- Goodwin R., *Documents du Conseil de l'Europe consacrés à l'éducation interculturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Gorman M. (red.), *Tous différents – tous égaux. Une somme d'expériences*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Goussot A. (red.), *Carcere, mediazione culturale, multiculturalità dei servizi*, Intercultura, Bologna 1998.
- Grant C.A. (red.), *Educating for diversity. An anthology of multicultural voices*, Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Grant C.A., Sleeter C.E., *Turning on learning five approaches for multicultural teaching plans for race, class, gender, and disability*, Wiley, New York – Toronto 1999.
- Grimaldi C., Ali Rachedi E.H., *Accueillir les élèves étrangers*, L'Harmattan, Paris 1998.
- Grossman H., *Teaching in a diverse society*, Allyn & Bacon, London 1995.
- Guerra I.C., *A educação intercultural: contextos e problemáticos. Conferência apresentada na abertura da Formação dos Professores Participantes no Projecto de Educação Intercultural*, Entreculturas, Lisboa 1993.
- Gundara J., *Intercultural education*, Kogan Page, London 1991.
- Haapanen S., Heikkinen H., Jazudek R., Mistrík E., Ondrušková N., Räsänen R., *Kultúra a multikultúrna výchova/Culture and multicultural education*, IRIS, Bratislava 1999.
- Häkkinen K. (red.), *Innovative approaches to intercultural education*, University of Jyväskylä, Jyväskylä 1999.
- Hawkins J.N., La Belle T.J. (red.), *Education and intergroup relations. An international perspective*, Praeger, New York 1985.
- Hess R., *Pédagogues sans frontière*, Anthropos, Paris 1998.
- Hickcox E.S., Lavender E., *Educational leadership and multicultural programs*, Dept. of Educational Administration, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1986.
- Hollins E.R., King J.E., Hayman W.C. (red.), *Teaching diverse populations. Formulating a knowledge base*, State University of New York Press, Albany 1994.
- Hulmes E., *Education and cultural diversity*, Longman, London 1989.
- Husen T., Oppen S., *Educación Multicultural y Multilingüe*, Narcea, Madrid 1984.

- IIEI – UEA, *Un projet d'éducation interculturelle (Projekto Interkulturo)*, Roma 1999.
- Instituto de la Juventud, *Ideas, recursos, métodos y actividades para la educación intercultural no formal*, Instituto de la Juventud, Madrid 1996.
- Ježíková M. (red.), *Kultúra, kultúrna a multikultúrna výchova*, IRIS, Bratislava 2006.
- Johann E., Michely H., Springer M., *Interkulturelle Pädagogik: Methodenhandbuch für sozial-pädagogische Berufe*, Cornelsen Verlag, Berlin 1998.
- Johnson D.W., Johnson R.T., *Multicultural education and human relations valuing diversity*, Allyn & Bacon, Boston 2002.
- Jones C., Kimberley J. (red.), *L'éducation interculturelle. Concept, contexte et programme*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1989.
- Jordán J.A., *L'Educación Multicultural*, CEAC, Barcelona 1992.
- Jordán J.A., *La escuela Multicultural. Un reto para el profesorado*, Paidós, Barcelona 1995.
- Jordán J.A., *Propuestas de educación intercultural para profesores*, CEAC, Barcelona 1996.
- Jordán J.A. (red.), *La educación intercultural, una respuesta a tiempo*, EDIUOC, Barcelona 2001.
- Juliano D., *Educación Intercultural. Escuela y minorías étnicas*, Eudema, Madrid 1993.
- Kailin J., *Antiracist education from theory to practice*, Rowman Littlefield Publishers, Lanham 2002.
- Katsiaticas G.N., Kiros T., *The promise of multiculturalism education and autonomy in the 21st century. A new political science reader*, Routledge, New York 1998.
- Kawula S., *Wielorakość kultur w dyskursie pedagogiki społecznej*, Epistheme, Olsztyn 2008.
- Klaus W. (red.), *Sąsiedzi czy intruzi. O dyskryminacji cudzoziemców w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.
- Klein G., *Education towards race equality*, Cassell, London – New York 1993.
- Klein G., *Resources for multicultural education. An introduction*, Longman for Schools Council, York 1982.
- Klimowicz A. (red.), *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2004.
- Kominarec I., Kominarecová E., *Multikulturalita a edukácia*, Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov 2005.
- Kong S.L. (red.), *Multicultural education programmes and methods*, Intercultural Social Sciences Publication, Kingston 1986.
- Kosonen L., *L'enseignement aux minorités linguistiques et culturelles*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1990.
- Kowzan P. (red.), *Education at the junction of cultures*, The Student Scientific Society „Na Styku”, Gdańsk 2008.
- Lanfranchi A., *Empfehlungen 1999 zur Weiterentwicklung der interkulturellen Pädagogik in der Lehrerbildung*, Fachstelle IKP, Zürich 1999.
- Lapsley D.K. (red.), *The Challenge of pluralism education, politics, and values*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 1992.
- Lasonen J., Lestinen L. (red.), *Teaching and Learning for Intercultural Understanding, Human Rights and a Culture of Peace. Conference Proceedings*, University of Jyväskylä – UNESCO, Jyväskylä 2003.
- Lavallée C., Marquis M., *Éducation interculturelle et petite enfance*, Presses de l'Université Laval, Sainte-Foy 1999.

- Leclercq J.-M., *Figures de l'interculturel dans l'éducation*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Leicester M., *Multicultural education from theory to practice*, NFER-Nelson, Windsor – Slough 1989.
- Lemay D., *Les concepts utiles en éducation interculturelle*, Collège de Bois-de-Boulogne, Montréal 1989.
- Lévi-Strauss C., *Guidelines for intercultural education*, Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Lewowicki T. (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Lewowicki T., Grabowska B., Szczurek-Boruta A. (red.), *Intercultural Education: Theory and Practice*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2009.
- Lewowicki T., Nikitorowicz J., Pilch T., Tomiuk S. (red.), *Edukacja wobec ładu globalnego*, Żak, Warszawa 2002.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.), *Edukacja międzykulturowa – teorie, poglądy, doświadczenia społeczne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2010.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.), *Polityka społeczna i oświatowa, a edukacja międzykulturowa*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn – Warszawa 2005.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.), *Z teorii i praktyki edukacji międzykulturowej*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn – Warszawa 2006.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Gajdzica A. (red.), *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*, Uniwersytet Śląski – Filia – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn – Warszawa 2003.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Urban J. (red.), *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2009.
- Lewowicki T., Suchodolska J. (red.), *Rodzina, wychowanie, wielokulturowość*, Uniwersytet Śląski – Filia – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn – Warszawa 2000.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Grabowska B. (red.), *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Problemy praktyki oświatowej*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2009.
- Lewowicki T., Szlosek (red.), *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*, Wydawnictwo Instytutu Technologii i Eksploatacji, Radom 2009.
- Lewowicki T., Urban J. (red.), *Intercultural Education – The Individual in Relation to Others and Other Cultures*, Uniwersytet Śląski – Filia, Cieszyn 2002.
- Lippmann L., *The aim is understanding. Educational techniques for a multi-cultural society*, Australia New Zealand Book, Sydney 1977.
- Lluch Balaguer X., Salinas Catalá J., Rodas Jordá R., *Mòdul de Formació. Eix Transversal: Educació Intercultural*, Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació y Ciència, Valencia 1995.

- Lluch Balaguer X., Salinas Catalá J., *Programa d'Educació en Valors per a la Pau. Pla d'Educació Intercultural*, Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació y Ciencia, Valencia 1995.
- Lluch X., Salinas J., *La diversidad cultural en la práctica educativa. Materiales para la formación del profesorado en Educación Intercultural*, MEC, Madrid 1996.
- López López, M.C., *Diversidad sociocultural y formación de profesores*, Mensajero, Bilbao 2002.
- Lovelace M., *Educación Multicultural. Lengua y cultura en la escuela plural*, Editorial Escuela Española, Madrid 1995.
- Luptáková K., *Interkultúrna výchova vo výchovno-vzdelávacom procese na 1. stupni ZŠ*, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2004.
- Luz N.C.P., Sodré M., *Pluralidade cultural e educação*, Secretaria da Educação Sociedade de Estudos da Cultura Negra no Brasil, Salvador 1996.
- Lynch J. (red.), *Equity or excellence? Education and cultural reproduction*, Falmer Press, London 1992.
- Lynch J., *Multicultural education in a global society*, Falmer Press, London – New York 1989.
- Lynch J., *Multicultural education. Principles and practice*, Routledge – Kegan Paul, London – Boston 1991.
- Lysý J. (red.), *Globálne rozvojové vzdelávanie (učebné texty)*, Slovak Aid, Album, Bratislava 2007.
- Macchetti S., Ianni G. (red.), *Educazione interculturale. Questioni e proposte*, I.R.S.A.E, Toscana „Strumenti”, Firenze 1996.
- Manos Unidas, *Educación para la igualdad en la diferencia. Guía de recursos para maestros y maestras*, Manos Unidas, Madrid 1995.
- Martinelli S., Taylor M. (red.), *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy nr 4*, Rada Europy i Komisja Europejska, Strasbourg 2000.
- Martins I.F., *Projecto de educação intercultural: 1993/94–1996/97*, Ministério da Educação, Lisboa 1998.
- Matute E., *Diversidad cultural y educación*, Universidad de Guadalajara, Guadalajara 1999.
- May S., *Making multicultural education work*, Multilingual Matters Ontario, Institute for Studies in Education, Clevedon – Philadelphia – Toronto 1994.
- McLeod K.A., *Intercultural education and community development*, Guidance Centre, Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1980.
- McLeod K.A., *Multicultural education. A partnership*, Canadian Council for Multicultural and Intercultural Education, Toronto 1987.
- Melosik Z., *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Impuls, Kraków 2007.
- Miller L., Steinlage T., Printz M., *Cultural cobblestones. Teaching cultural diversity*, Scarecrow Press, Metuchen 1994.
- Ministère de l'éducation et de la recherche scientifique et la Commission des CE, *Expérience pilote d'éducation interculturelle. Charte établie par la Communauté française de Belgique*, Ministère de l'éducation et de la recherche scientifique et la Commission des CE, Bruxelles 1990.
- Ministério da Educação, *Educação Intercultural. Abordagens e Perspectivas*, Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1995.
- Ministerio de Educación y Ciencia, *Por una Educación Intercultural*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1992.

- Mistrík E. (red.), *Kultúra a multikultúrna výchova*, IRIS, Bratislava 1999.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E., *Multicultural education. An international guide to research, policies, and programs*, Greenwood Press, Westport 1996.
- Modgil S., Verma G.K., Mallick K., Modgil C., *Multicultural education. The interminable debate*, Falmer Press, London 1986.
- Molina F., *Sociedad y Educación. Perspectivas interculturales*, ICE de la Universidad de Lleida Lleida 1994.
- Montalto N.V., *A history of the intercultural educational movement, 1924–1941*, Garland, New York 1982.
- Moodley K., *Beyond multicultural education international perspectives*, Detselig Enterprises, Calgary 1992.
- Moran de Dios J., *Cuaderno de Educación multiétnica*, Jóvenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid 1993.
- Murdzewa-Skaric O. (red.), *Intercultural education*, OMEP, Ohrid 1987.
- Nanni A., Abbrucchiati S., *Il mio zaino interculturale*, EMI, Bologna 1997.
- National Multilingual Multicultural Material Development Center, *Cultural issues in education. A book of readings*, National Dissemination and Assessment Center, California State Polytechnic University, Los Angeles 1978.
- Nestvogel R. (red.), *Interkulturelles Lernen oder verdeckte Dominanz? Hinterfragung „unseres“ Verhältnisses zur „Dritten Welt“*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Nevi D. de (red.), *Teaching multi-cultural populations: Five heritages*, Van Nostrand Reinhold, New York 1971.
- Nieke W., *Interkulturelle Erziehung und Bildung: Wertorientierungen im Alltag*, Leske & Budrich, Opladen 1995.
- Niekrawitz C., *Interkulturelle Pädagogik im Überblick. Von der Sonderpädagogik für Ausländer zur interkulturellen Pädagogik für alle – Ideengeschichtliche Entwicklung und aktueller Stand*, IKO-Verlag für interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Nieto S., *Affirming diversity. The sociopolitical context of multicultural education*, Longman, Don Mills, London – New York 2000.
- Nieto S., *The light in their eyes. Creating multicultural learning communities*, Teachers College Press, New York 1999.
- Nigris E. (red.), *Educazione interculturale*, B. Mondadori, Milano 1996.
- Nikitorowicz J. (red.), *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*, Trans Humana, Białystok 1995.
- Nikitorowicz J. (red.), *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*, Trans Humana, Białystok 1997.
- Nikitorowicz J., Sobiecki M. (red.), *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, Trans Humana, Białystok 1999.
- Nikitorowicz J., Sobiecki M., Misiejuk D. (red.), *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*, t. 1–2, Trans Humana, Białystok 2001.
- Nohl A.-M. von, *Konzepte interkulturelle Pädagogik. Eine systematische Einführung*, Julius Klinghardt Verlag, Bad Heilbrunn 2006.
- Noor N., Lucie M., *L'Éducation à la compréhension internationale*, BIE – ONU, Paris 1996.

- O'Donnell J., Chávez R.C. (red.), *Speaking the unpleasant: The politics of (non)engagement in the multicultural education terrain*, State University of New York Press, Albany 1998.
- OCDE-CERI, *L'éducation multiculturelle*, OCDE-CERI, Paris 1987.
- Otten H., Treuheit W. (red.), *Interkulturelles Lernen in Theorie und Praxis*, Leske & Budrich, Opladen 1994.
- Ouellet F., *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*, L'Harmattan, Paris 1991.
- Ouellet F., *Les défis du pluralisme en éducation. Essais sur la formation interculturelle*, L'Harmattan, Paris 2002.
- Paige M.R. (red.), *Education for the intercultural experience*, Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Pasternak M.G., *Helping kids learn multi-cultural. Concepts a handbook of strategies*, Research Press Co., Champaign 1979.
- Patel K., *Multicultural education in all-white areas*, Avebury, Aldershot 1994.
- Perotti A., *The case for Intercultural Education*, Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Perregaux C., Bezzola K., *Odyssea. Accoglienza e approcci interculturali. Quaderni per l'insegnamento*, Centro didattico cantonale, Dipartimento della pubblica istruzione e cultura, Bellinzona 1996.
- Perregaux C., Nodari C., *Odyssea. Ansätze einer Interkulturellen Pädagogik*, Hg. von der Interkantonalen Lehrmittelzentrale, Lehrmittelverlag des Kantons Zürich, Zürich 1998.
- Philipp M.G., *De l'approche interculturelle en éducation compléments aux actes de l'Université d'été, Strasbourg (15–21 juillet 1992), Quelle éducation interculturelle? Pour quelle intégration?*, Centre international d'études pédagogiques, Bureau d'études pour les langues et les cultures, Sèvres 1994.
- Poletti F., *L'interculturalismo in azione e in questione. Riflessioni pedagogiche e itinerari didattici*, Centro didattico cantonale, Bellinzona 1997.
- Polska Akcja Humanitarna, *Humanitaryzm. Scenariusze zajęć do edukacji humanitarnej*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2001.
- Porcher L., Abdallah-Pretceille M., *Éthique de la diversité et éducation*, Presses Universitaires de France, Paris 1998.
- Prenzel A., *Pädagogik der Vielfalt. Verschiedenheit und Gleichberechtigung in interkultureller, feministischer und integrativer Pädagogik*, Leske & Budrich, Opladen 1995.
- Průcha J., *Multikulturální výchova. Teorie – praxe – výzkum*, ISV, Praha 2001.
- Puig G., *Recerca i educació intercultural. Actes de la Conferència Europea de Sant Feliu de Guíxols*, La Llar del Llibre, Barcelona 1992.
- Pumfrey P.D. (red.), *Educational attainments issues and outcomes in multicultural education*, Falmer Press, London – New York 1988.
- Pumfrey P.D., Verma G.K. (red.), *Race relations and urban education. Contexts and promising practices*, Falmer Press, London 1990.
- Pusch M.D. (red.), *Multi-cultural education*, Intercultural Press, Yarmouth 1984.
- Ramsey P.G., Vold E.B., Williams L.R., *Multicultural education. A source book*, Garland, New York 1989.
- Ray D., Poonwassie D.H. (red.), *Education and cultural differences. New perspectives*, Garland, New York 1992.

- Rey M., *D'une logique mono à une logique de l'inter. Pistes pour une éducation interculturelle et solidaire*, Université de Genève – FPSE, Genève 1996.
- Rey M. (red.), *Une pédagogie interculturelle*, Commission Nationale Suisse pour l'UNESCO, Berne 1984.
- Roberts H., *Teaching from a multicultural perspective*, Sage, Newbury Park 1994.
- Robinson G.L.N., *Crosscultural Understanding*, Pergamon, Oxford 1985.
- Rocha-Trindade M.B., Mendes M.L.S., *Educação intercultural de adultos*, Universidade Aberta, Lisboa 1996.
- Rodriguez F., *Education in a multicultural society*, University Press of America, Lanham 1983.
- Rodriguez Rojo M., *La Educación para la Paz y el Interculturalismo como tema transversal*, Oikos-Tau, Barcelona 1995.
- Rossaert L. (red.), *L'éducation interculturelle. Avis du ministre de l'Éducation*, Conseil Supérieur de l'Éducation, Québec 1983.
- Sales A., García López R., *Programas de educación intercultural*, Desclée De Brouwer, Bilbao 1997.
- Salvadori E., Pulina P. (red.), *Per un'educazione interculturale*, Ibis, Pavia 1991.
- Santos Rego M.A. (red.), *Educación intercultural. Teoría y práctica*, PPU, Barcelona 1994.
- Scane J., Staton P.A., *Multicultural, intercultural education and race relations. An annotated bibliography*, Green Dragon Press, Seacraft Publications, Toronto 1992.
- Scheunpflug A., *Globalisierung als Herausforderung für die Pädagogik*, Frankfurt am Main 2000.
- Schröer W., Sting S., *Globalisierung und soziale Spaltung. Neue Herausforderung für die interkulturelle Pädagogik und Soziale Arbeit*, Verlag des Instituts für Sozialarbeit und Sozialpädagogik, Frankfurt am Main 2001.
- Seelye H.N., *Experiential activities for intercultural learning*, Intercultural Press, Yarmouth 1996.
- Shor I. (red.), *Education is politics. Critical teaching across differences*, Boynton, Cook Heine-mann, Portsmouth 1999.
- Singelis T.M. (red.), *Teaching about culture, ethnicity, diversity. Exercises and planned activities*, Sage, Thousand Oaks 1998.
- Sleeter C.E., Grant C.A., *Making choices for multicultural education. Five approaches to race, class, and gender*, Merrill, New York – Toronto 1999.
- Sleeter C.E., *Empowerment through multicultural education*, State University of New York Press, Albany 1991.
- Smith G.R., Otero G.G., *Teaching about cultural awareness*, Center for Teaching International Relations, University of Denver, Colorado Seminary, Denver 1989.
- Smith S., Zachariah M., O'Reilly R., *Administration of multicultural education. Annotated bibliography and review of selected references*, Department of Educational Policy and Administrative Studies, Faculty of Education, University of Calgary, Calgary 1993.
- Solomon R.P., Levine-Rasky C., *Accommodation and resistance. Educators' response to multicultural and anti-racist education*, York University, Faculty of Education, North York 1994.
- Souta L., *Educação sem exclusão. A utopia de fim de século*, Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia, Porto 1998.
- Souta L., *Multiculturalidade e educação*, Profedições, Porto 1997.

- Stadler P., *Globales und interkulturelles Lernen in Verbindung mit Auslandsaufenthalten. Ein Bildungskonzept*, Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach, Saarbrücken 1994.
- Stańkowski B., *Wychowanie w duchu wielokulturowości*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Stoer S.R., Cortesão L., *"Levantando a pedra": da pedagogia inter/multicultural às políticas educativas numa época de transnacionalização*, Afrontamento, Porto 1999.
- Stone J.C., De Nevi D.P. (red.), *Teaching multi-cultural populations. Five heritages*, Van Nostrand, New York 1971.
- Strong L.L., *Contemporary books reflecting Canada's cultural diversity. A selective annotated bibliography for grades K-12*, British Columbia Teacher-Librarians' Association, Vancouver 1992.
- Susi F. (red.), *Come si è stretto il mondo. L'educazione interculturale in Italia e in Europa: teorie, esperienze e strumenti*, Armando Editore, Roma 1999.
- Swartz E., *Raising standards. Materials selection for multicultural education*, Rochester City School District, Rochester 1990.
- Taba H., Van Til W., *Democratic human relations promising practices in intergroup and intercultural education in the social studies*, National Education Association, Washington 1945.
- Tamir Y. (red.), *Democratic education in a multicultural state*, Blackwell, Oxford – Cambridge 1995.
- Taylor M.J., *Multicultural antiracist education after ERA. Concerns, constraints and challenges*, National Foundation for Educational Research, Slough 1992.
- Thevenin A., *Enseigner les différences*, Éditions Études vivantes, Paris 1980.
- Thompson B.W., Tyagi S. (red.), *Beyond a dream deferred. Multicultural education and the politics of excellence*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1993.
- Tiedt P.L., Tiedt I.M., *Multicultural teaching a handbook of activities, information, and resources*, Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Todd R., *Education in a multicultural society*, Cassell, London 1991.
- Toussaint P., Fortin R., *Gérer la diversité en éducation. Problématique, conceptualisation et pratiques*, Éditions logiques, Montréal 1997.
- Toussaint P., *L'éducation interculturelle. Un modèle intégré relié au curriculum*, Université du Québec à Trois-Rivières, Trois-Rivières 1993.
- Verma G.K., Bagley C., *Self-concept, achievement and multicultural education*, Macmillan, London 1985.
- Verma G.K., Pumfrey P.D. (red.), *Educational attainments. Issues and outcomes in multicultural education*, Falmer Press, London 1988.
- Walsh J.E., *Intercultural education in the community of man*, University of Hawaii Press, Honolulu 1973.
- Woodrow D. (red.), *Intercultural education. Theories, policies and practice*, Ashgate, Aldershot 1997.
- Wurzel J.S. (red.), *Toward multiculturalism. A reader in multicultural education*, Intercultural Press, Yarmouth 1988.
- Yaron K. (red.), *Meeting of cultures and clash of cultures. Adult education in multicultural societies*, The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1993.
- Yildiz S., *Interkulturelle Erziehung und Pädagogik: Subjektivierung und Macht in den Ordnungen des nationalen Diskurses*, Vs Research Verlag, Viesbaden 2008.

- Zaniewska T. (red.), *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Białystok 2005.
- Zarate G., *Enseigner une culture étrangère*, Hachette, Paris 1986.

Wielokulturowość i międzykulturowość w szkolnictwie i oświacie

- Abbey N., Brindis C.D., Casas M., Matiella A.C., *Family life education in multicultural classrooms practical guidelines*, Network Publications, Santa Cruz 1990.
- Abdallah-Pretceille M., *L'école face au défi pluraliste. Choc des Cultures*, L'Harmattan, Paris 1989.
- Abdallah-Pretceille M., *L'interculturel au niveau de l'école. Finalités et lignes directrices*, UNESCO, Paris 1981.
- Abdallah-Pretceille M., *Quelle école pour quelle intégration?*, CNDP – Hachette, Paris 1992.
- Ablon J., Reid, J.W., *An experimental high school project in cultural diversity*, University of California, Berkeley 1966.
- Adragão J., *Várias culturas uma escola. Projecto de Investigação e Intervenção, Escola Primária da Quinta da Princesa*, Escola Superior de Educação, Setúbal 1991.
- Ahamad B., *Participation of different ethnic groups in postsecondary education. Policy, analysis and research, multiculturalism*, Secretary of State, Ottawa 1987.
- Alvermann D.E., Phelps S.F., *Content reading and literacy succeeding in today's diverse classrooms*, Allyn & Bacon, Boston 2002.
- Amatucci L., *La scuola nella società multietnica: lineamenti di pedagogia interculturale*, La Scuola, Brescia 1994.
- Arthur J., Shapiro A. (red.), *Campus wars. Multiculturalism and the politics of difference*, Westview Press, Boulder 1995.
- Auernheimer G., Van Dick, Petzel T., Wagner U. (red.), *Interkulturalität im Arbeitsfeld Schule. Empirische Untersuchungen über Lehrer und Schüler*, Leske & Budrich, Opladen 2001.
- Auernheimer G., *Interkulturelle Erziehung im Schulalltag Fallstudien zum Umgang von Schulen mit der multikulturellen Situation*, Waxmann, Münster – New York 1996.
- Auletta G.S. (red.), *Toward the multicultural university*, Praeger, Westport 1995.
- Avnat A., Rosner M., *The kibbutz special care class as an intercultural meeting place*, University of Haifa, Haifa 1984.
- Bachner D.J., Malone L.J., Snider M.C., *Learning interdependence a case study of the international/intercultural education of first-year college students*, University of South Carolina, Columbia 2001.
- Bal W., *L'Université et la pluralité des cultures. Actes du séminaire: Louvain-la-Neuve, 21–25 mai 1973*, Association des Universités Partiellement ou Entièrement de Langue Française, Montréal 1974.
- Ball H. (red.), *Multicultural education in colleges and universities. A transdisciplinary approach*, L. Erlbaum Associates, Mahwah 1998.
- Bartolomé M., Cabrera Rodríguez F., *Diagnóstico a la escuela multicultural*, Cedecs Editorial, Barcelona 1997.

- Beauchesne A., *Éducation et pédagogie interculturelles: 6e livret, L'intervenant scolaire et sa pratique éducative*, Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Becker G.E., Coburn-Staeger U., *Pädagogik gegen Fremdenfeindlichkeit, Rassismus und Gewalt: Mut und Engagement in der Schule*, Beltz, Weinheim 1994.
- Belkhir J., *Race, gender class in the world cultures. An interdisciplinary multicultural journal*, Institute for Teaching and Research on Women, Towson State University, Towson 1993.
- Benjamin M., *Cultural diversity, educational equity, and the transformation of higher education group profiles as a guide to policy and programming*, Praeger, Westport 1996.
- Bentolila A. (red.), *L'école: diversités et coherence*, Nathan, Paris 1996.
- Bergan S., Restoueix J.-P. (red.), *Dialogue interculturel sur les campus universitaires. Enseignement supérieur du Conseil de l'Europe n° 11*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Bernstein R., *Dictatorship of virtue. How the battle over multiculturalism is reshaping our schools, our country, and our lives*, Vintage, New York 1995.
- Bottani N., *One school, many cultures. Organisation for economic co-operation and development*, OECD, Paris 1989.
- Bowser B.P., Jones T., Auletta G.S. (red.), *Toward the multicultural university*, Praeger, New York 1995.
- Braga A.M., Silva A.J., *Base de dados. Entreculturas VII: Ensinos Básico e Secundário: Caracterização do estado de ensino no ano 95-96*, Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1997.
- Brown S., *They see for themselves: A documentary approach to intercultural education in the high school*, Harper, New York 1945.
- Burda B., Halczak B. (red.), *Wielokulturowość w nauczaniu historii*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004.
- Buryánek J., *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středoškolské pedagogy*, Člověk v tísni a Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.
- Buxarrais M.R., Carrillo I., Galcerán M.M., López S., Martín X., Martínez S., Payá M., Puig J., Trilla J., Vilar J., *Ètica i escola. El tractament pedagògic de la diferència*, Edicions 62 – Rosa Sensat, Barcelona 1989.
- Carrington B., Short G., *"Race" and the primary school. Theory into practice*, NFER-Nelson, Windsor – Berkshire 1989.
- Casanave C.P., *Writing games multicultural. Case studies of academic literacy practices in higher education*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 2002.
- Clark L.W. (red.), *Faculty and student challenges in facing cultural and linguistic diversity*, Charles C. Thomas, Springfield 1993.
- Človek v ohrození, *Jeden svet na školách. Projekt OZ Človek v ohrození, Človek v ohrození, občianske združenie*, Bratislava 2005.
- Coelho E., *Teaching and learning in multicultural schools an integrated approach*, Multilingual Matters, Clevedon – Philadelphia 1998.
- Cohen P. (red.), *For a multicultural university*, New Ethnicities Unit, University of East London, Dagenham 1995.
- Compagnoni E., Pregreff V., *Di tutti i colori. Educare all'identità e all'interculturalità nella scuola multietnica e dell'autonomia*, La Meridiana, Molfetta 2001.
- Compagnoni E., *Educacione interculturale e scuola media*, Temi, Bologna 1999.

- Cummins J. (red.), *Cultural diversity in schools. From rhetoric to practice*, State University of New York Press, Albany 1994.
- Darder A. *Culture and power in the classroom. A critical foundation for bicultural education*, Bergin & Garvey, Greenwood, Westport 1991.
- Dauber H., Kandemiri D., Kimbini V., *Das Projekt war doch ein Erfolg. Schulen im interkulturellen Dialog. Ein medienpädagogisches Forschungs- und Kooperationsprojekt zwischen Deutschland und Zimbabwe – Die Geschichte der Begegnung 1991–1996*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1998.
- Davidson A.L. (red.), *Renegotiating cultural diversity in American schools*, Teachers College Press, New York 1993.
- Demetrio D., Favaro G., *Bambini stranieri a scuola. Accoglienza e didattica interculturale nell'infanzia e nella scuola elementare*, La Nuova Italia, Firenze 1997.
- Demuth C., Twitchin J., *Multi-cultural education views from the classroom*, British Broadcasting Corp., London 1981.
- Diamond B.J., Moore M.A., *Multicultural literacy mirroring the reality of the classroom*, Longman Publishers USA, White Plains 1995.
- Díaz-Aguado M.J., Baraja A., *Interacción educativa y desventaja sociocultural: Un modelo de Intervención para favorecer la adaptación escolar en contextos inter-étnicos*, CIDE, Madrid 1993.
- Díaz-Aguado M.J., *Escuela y tolerancia*, Ediciones Paidós, Madrid 1996.
- Dilg M., *Race and culture in the classroom teaching and learning through multicultural education*, Teachers College Press, New York 1999.
- Du Bois R.D., *Build together Americans: Adventures in intercultural education for the secondary school*, Hinds, Hayden & Eldredge, New York 1945.
- Dyson A.H. (red.), *The need for story. Cultural diversity in classroom and community*, National Council of Teachers of English, Urbana 1994.
- Enloe W., Simon K. (red.), *Linking through diversity. Practical classroom activities for experiencing and understanding our cultures*, Zephyr Press, Tucson 1993.
- Fennes H., Hapgood K., *Intercultural Learning in the Classroom: crossing borders*, Cassell, London 1997.
- Fraser J.W. (red.), *Freedom's plow teaching in the multicultural classroom*, Routledge, New York 1993.
- Freedman S.W., *Inside city schools. Investigating literacy in multicultural classrooms*, Teachers College Press, New York 1999.
- García E.E., *Student cultural diversity understanding and meeting the challenge*, Houghton Mifflin, Boston 1999.
- García E.E., *Understanding and meeting the challenge of student cultural diversity*, Houghton Mifflin, Boston 1994.
- Garrigós A., González Placer F., Santamaría E., *Contra el fundamentalismo escolar reflexiones sobre educación, escolarización y diversidad cultural*, Virus Contra, Barcelona 1998.
- Giusti M., *L'Educazione interculturale nella scuola di base. Teorie, esperienze, narrazioni*, La nuova Italia, Milano 2001.
- Głowacka-Grajper M., *Dobry gość. Stosunek nauczycieli szkół podstawowych do dzieci romskich i wietnamskich*, ProLog, Warszawa 2006.

- Gogolin I., Hohmann M., *Vom "bikulturellen" zum "interkulturellen" Unterricht die Limburger Modellversuche zum Aufnahmeunterricht von Einwandererkindern in Kindergarten und Primarschule*, Waxmann, Münster – New York 1993.
- Grant C.A., Gomez M.L. (red.), *Making schooling multicultural. Campus and classroom*, Bobbs & Merrill, Indianapolis 1996.
- Grugeon E., Woods P., *Educating all. Multicultural perspectives in the primary school*, Routledge, London – New York 1990.
- Halik T., Nowicka E., Poleć W., *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole. Zmiana kulturowa i strategie przekazu kultury rodzimej w zbiorowości Wietnamczyków w Polsce*, ProLog, Warszawa 2006.
- Hannoun H., *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*, ESF, Paris 1987.
- Häusler M., *Innovation in multikulturellen Schulen. Fallstudie in fünf Schulen der Deutschschweiz*, Orell Füssli, Zürich 1999.
- Hayden M. (red.), *International schools – international education. Improving teaching, management quality*, Kogan Page Stylus, London – Sterling 2000.
- Heath A., *Windows on the world. Multicultural festivals for schools and libraries*, Scarecrow Press, Metuchen 1995.
- Hessari R., Hill D., *Practical ideas for multicultural learning and teaching in the primary classroom*, Routledge, London 1989.
- Hilgers T., Wunsch M., Chattergy V. (red.), *Academic literacies in multicultural higher education. Selected essays*, University of Hawaii at Manoa, Center for Studies of Multicultural Higher Education, Manoa 1992.
- Honor M., *Enseigner et apprendre dans une classe multiculturelle*, Chronique Sociale, Lyon 1996.
- Houlton D., *Cultural diversity in the primary school*, Batsford, London 1986.
- Houlton D., *Your multicultural school*, New Education Press, London 1987.
- Huber-Bowen T., *Teaching in the diverse classroom learner-centered activities that work*, National Educational Service, Bloomington 1993.
- Institut Romand de Recherche et de Documentation Pédagogique, *Seminaire "Comment introduire une pédagogie interculturelle à l'école?"*, Morat, 1991 – *L'interculturalisme, nouvelle transversale des programmes scolaires*, Institut Romand de Recherche et de Documentation Pédagogique, Neuchâtel 1991.
- Jasmine J., *Addressing diversity in the classroom*, Teacher Created Materials, Westminster 1995.
- Jonietz P., Harris D. (red.), *International schools and international education*, Kogan Page, London 1991.
- Kalantzis M., *Cultures of schooling. Pedagogies for cultural difference and social access*, Falmer Press, London 1990.
- Kamińska K., *W stronę wielokulturowości w edukacji przedszkolnej*, WSiP, Warszawa 2005.
- Kehoe J., *Achieving cultural diversity in Canadian schools*, Vesta Publications, Cornwall 1984.
- Kehoe J.W., Hébert Y.M., *A handbook for enhancing the multicultural climate of the school*, Western Education Development Group, Faculty of Education, University of British Columbia, Vancouver 1984.
- La Belle T.J., Ward C.R., *Multiculturalism and education. Diversity and its impact on schools and society*, State University of New York Press, Albany 1994.
- Langlois H., *L'école franco-ontarienne à l'heure de la diversité culturelle. Outil pédagogique pour une éducation inclusive*, CFORP, Vanier 1998.

- Lee C.C. (red.), *Counseling for diversity. A guide for school counselors and related professionals*, Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Lemay D., *Cahier de perfectionnement en éducation interculturelle pour les professeur-e-s de niveau collégial*, Collège de Bois-de-Boulogne, Montréal 1987.
- Lutzker M., *Multiculturalism in the college curriculum. A handbook of strategies and resources for faculty*, Greenwood Press, Westport 1995.
- Lynch J. (red.), *Cultural diversity and the schools*, Falmer Press, London – Washington 1992.
- Lynch J., Modgil C., Modgil S. (red.), *Cultural diversity and the schools*, t. 1–4, Falmer Press, London 1992.
- Marois P., *Une école d'Avenir. Intégration scolaire et éducation interculturelle, projet de politique*, Gouvernement du Québec, Montréal 1997.
- Massey I., *More than skin deep developing anti-racist multicultural education in schools*, Hodder Stoughton, London 1991.
- McCormick T.M., *Creating the nonsexist classroom. A multicultural approach*, Teachers College Press, New York 1994.
- Meyer-Bisch P. (red.), *La culture démocratique: un défi pour les écoles*, UNESCO, Paris 1995.
- Mistrík E., Oravec L., Pauliniová Z., Petőcz K., Valachová D., *Multikultúrna výchova v škole. Ako reagovať na kultúrnu rôznorodosť, Nadácia otvorenej spoločnosti*, Bratislava 2008.
- Mistrík E., *Multikultúrna výchova v príprave učiteľov. Rámec kurikula pre univerzity*, IRIS, Bratislava 2000.
- Mock K.R., *Multicultural preschool education a resource manual for supervisors and volunteers*, Ontario Ministry of Citizenship and Culture, Citizenship Development Branch, Toronto 1986.
- Morales M., *Convivencia, tolerancia y multilingüismo. Educación intercultural en secundaria*, Narcea, Madrid 2000.
- Morey A.I., Kitano M., *Multicultural course transformation in higher education a broader truth*, Allyn & Bacon, Boston – Toronto 1997.
- Negrini A. (red.), *Il sistema scolastico in prospettiva interculturale. L'education come riconoscimento dell'altro*, EMI, Bologna 1998.
- Nelson A., *The learning wheel. Ideas and activities for multicultural and holistic lesson planning*, Zephyr Press, Tucson 1994.
- Neufeld M.R., Thisted J.A., Curtis C., *De eso no se habla los usos de la diversidad sociocultural en la escuela*, Eudeba, Buenos Aires 1999.
- Nwoye J., *Multi-cultural education insight on policies and practices in selected schools*, Kendall Hunt Co., Dubuque 1999.
- Obiakor F.E., *It even happens in "good" schools responding to cultural diversity in today's classrooms*, Corwin Press, Thousand Oaks 2001.
- OCDE-CERI, *L'éducation et le pluralisme culturel et linguistique: synthèse d'études de cas, stratégies et méthodes efficaces dans les écoles./Education and Cultural and Linguistic Pluralism. Synthesis of Case Studies. Effective Strategies and Approaches in the Schools*, OCDE-CERI, Paris 1991.
- OCDE-CERI, *One school, many cultures*, OCDE-CERI, Paris 1989.
- Ortega P., Mínguez R., Gil R., *Educación para la Convivencia. La tolerancia en la escuela*, Nau Llibres, Valencia 1994.

- Ouellet F., Pagé M. (red.), *Pluralisme et école. Jalon pour une perspective interculturelle*, Institut Québécois de Recherche sur la Culture, Quebec 1988.
- Peacock A. (red.), *Science in primary schools the multicultural dimension*, Routledge, London 1992.
- Pedersen P., Carey J.C. (red.), *Multicultural counseling in schools. A practical handbook*, Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Peretti A. De, *Pour une école plurielle*, Larousse, Paris 1987.
- Perry T. (red.), *Freedom's plow teaching in the multicultural classroom*, Routledge, New York – London 1993.
- Phelan P., Davidson A.L. (red.), *Renegotiating cultural diversity in American schools*, Teachers College Press, New York 1993.
- Pizzillo J.J., *Intercultural studies. Schooling in diversity*, Kendall Hunt, Dubuque 1983.
- Porcher L., *Manières de classe*, Didier, Paris 1987.
- Pumfrey P.D. (red.), *Cross-curricular contexts, themes and dimensions in secondary schools*, Falmer Press, London – Washington 1993.
- Putnam J.A.W. (red.), *Cooperative learning and strategies for inclusion celebrating diversity in the classroom*, Paul H. Brookes, Baltimore 1998.
- Quehl T., *Schule ist keine Insel. Britische Perspektiven antirassistischer Pädagogik*, Waxmann, Münster 2000.
- Raby R.L. (red.), *Dimensions of the community college international, intercultural and multicultural perspectives*, Garland, New York 1996.
- Rasool J., Curtis A.C., *Multicultural education in middle and secondary classrooms meeting the challenge of diversity and change*, Wadsworth, Toronto – Belmont 2000.
- Rhoads R.A., *Freedom's web student activism in an age of cultural diversity*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1998.
- Rich Y., *Education and instruction in the heterogeneous class*, Charles C. Thomas, Springfield 1993.
- Richardson R.C., Skinner E.F., *Achieving quality and diversity. Universities in a multicultural society*, MacMillan, London 1991.
- Rothstein S.W. (red.), *Class, culture, and race in American schools. A handbook*, Greenwood Press, Westport 1995.
- Rüesch P., *Gute Schulen im multikulturellen Umfeld: Forschungsergebnisse zur Qualität in kulturell heterogenen Schulen*, Orell Füssli, Zürich 1999.
- Saad H., Leumer W., *Lernen, in einer multikulturellen Gesellschaft zu leben: Der Bezug Elternhaus-Schule*, National Institute of Adult Continuing Education, Leicester 1997.
- Samway K.D., Whang G., Eriksen M.P., *Buddy reading. Cross-age tutoring in a multicultural school*, Heinemann, London 1995.
- Saunders M., *Multicultural teaching. A guide for the classroom*, McGraw-Hill, New York 1982.
- Schoem D. (red.), *Multicultural teaching in the university*, Praeger, New York – Westport 1993.
- Schuman D., Olufs D., *Diversity on campus*, Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Seller M., Weis L. (red.), *Beyond black and white new faces and voices in U.S. schools*, State University of New York Press, Albany 1997.
- Sellers M.N.S. (red.), *An Ethical education. Community and morality in the multicultural university*, Berg, Oxford 1994.

- Seydegart M., *The Global classroom appraisal and perspectives on education for international understanding. Canadian report*, Council of Ministers of Education, Toronto 1994.
- Shade B.J. (red.), *Culture, style, and the educative process. Making schools work for racially diverse students*, C.C. Thomas, Springfield – London 1989.
- Siccone F., *Celebrating diversity. Building self-esteem in today's multicultural classrooms*, Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Sill G.M. (red.), *Opening the American mind race, ethnicity, and gender in higher education*, DE London: University of Delaware Press Associated University Presses, Newark 1993.
- Sims S.J., *Diversifying historically black colleges and universities. A new higher education paradigm*, Greenwood Press, Westport 1994.
- Smith D.J., Tomlinson S., *The school effect a study of multi-racial comprehensives*, Policy Studies Institute, London 1989.
- Šoltésová K. (red.), *MULTI-KULTI na školách: Metodická příručka pre multikultúrnu výchovu*, Nadácia M. Šimečku, Bratislava 2006.
- Stabb S.D., Harris S.M., Talley J.E. (red.), *Multicultural needs assessment for college and university student populations*, Thomas, London 1995.
- Stephan W.G., Banks J.A., *Reducing prejudice and stereotyping in schools*, Teachers College Press, New York 1999.
- Tanaka G.K., *Interculturalism and student development*, Peter Lang, New York 1998.
- Terrell M.C., *Diversity, disunity, and campus community*, National Association of Student Personnel Administrators, Washington 1992.
- Tomlinson S., *Home and school in multicultural Britain*, Batsford, London 1984.
- Tomlinson S., *Multicultural education in white schools*, Batsford, London 1990.
- UNESCO, *Comment introduire une pédagogie interculturelle à l'école?*, Commission nationale de l'UNESCO, Berne 1992.
- UNESCO, *La educación para la cooperación internacional y la paz en la escuela primaria*, UNESCO, Paris 1983.
- University of Hawaii at Manoa, Studies in multicultural higher education an annotated bibliography*, Center for Studies of Multicultural Higher Education, University of Hawaii, Honolulu 1989.
- Valverde L.A., Castenell L.A., *The multicultural campus strategies for transforming higher education*, AltaMira Press, Walnut Creek 1998.
- Verma G.K., Pumfrey P.D. (red.), *Cross-curricular contexts, themes and dimensions in primary schools*, Falmer Press, London 1994.
- Vickery W.E., Cole S.G., *Intercultural education in American schools. Proposed objectives and methods*, Harper, New York 1943.
- Villar R.A. de (red.), *Cultural diversity in schools. From rhetoric to practice*, State University of New York Press, Albany 1994.
- Watts I.N., *Just a minute. Ten short plays and activities for your classroom: with rehearsal strategies to accompany multicultural stories from around the world*, Heinemann, London 1990.
- Weigl B., Maliszkievicz B. (red.), *Imi to także my. Mniejszości narodowe w Polsce: Białorusini, Cyganie, Litwini, Niemcy, Ukraińcy, Żydzi. Program edukacji wielokulturowej w szkole podstawowej*, GWP, Gdańsk 1998.

- Williams J.A., *Classroom in conflict. Teaching controversial subjects in a diverse society*, State University of New York Press, Albany 1994.
- Yamane D., *Student movements for multiculturalism challenging the curricular color line in higher education*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 2001.
- Zeľeháková S., *Multikultúrna výchova v škole. Debata a historické pramene ako prostriedky multikultúrnej výchovy vo vyučovaní dejepisu*, Metodicko-Pedagogické Centrum, Bratislava 2005.

Nauczyciel a zróżnicowanie kulturowe – kształcenie, problemy społeczne i pomoce naukowe

- Abdallah-Pretceille M., *Les politiques multiculturelles et leur consequences sur la formation des enseignants*, OCDE-CERI, Paris 1988.
- Allemann-Ghionda C., Goumoëns C., Perregaux C., *Formation des enseignants et pluralité linguistique et culturelle. Projet N° 4033–42913 dans le cadre du Programme national de recherche 33 «Efficacité de nos systèmes de formation». Rapport final*, Peter Lang, Berne – Genève 1998.
- Allemann-Ghionda C., Perregaux C., Goumoëns C., *Pluralité linguistique et culturelle dans la formation des enseignants*, Éditions Universitaires, Fribourg 1999.
- Arnesen A.-L., Hadzhitheodoulou-Loizidou P., Birzėa C., Essomba M.A., Allan J., *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle – Concepts, principes et enjeux dans la formation des enseignants*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Bancroft G.W. (red.), *The Novice and the newcomer student teachers perspectives on multiculturalism and education*, Third Eye, London 1982.
- Baptiste H.P., Baptiste M.L., Gollnick D.M., Osayande K.I.M., Levy J., *Multicultural teacher education*, Commission on Multicultural Education, American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1980.
- Bernaus M., Andrade A.I., Kervran M., Murkowska A., Trujillo Saez F., *La dimension pluri-lingue et pluriculturelle dans la formation des enseignants de langues – Kit de formation*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Cohen L., Manion L., *Multicultural classrooms. Perspectives for teachers*, Croom Helm, London 1983.
- Conseil de l'Europe, *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle. Diversité et inclusion: enjeux pour la formation des enseignants*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Eldering L., Rijcke F.J.M., Zuck L.V., *Multicultural education a challenge for teachers*, Foris, Cinnaminson – Dordrecht 1983.
- Gagliardi R. (red.), *Teacher training and multiculturalism. National studies*, UNESCO, International Bureau of Education, Paris 1995.
- Gladstone F., McIntosh M.A., *A cross-cultural communicator for teachers of Chinese students*, Public Issues in Canada Project, Faculty of Education, University of British Columbia, Vancouver 1983.
- Gaston J., *Cultural awareness teaching techniques*, Pro Lingua Associates, Vermont 1992.

- Hernández H., *Multicultural education. A teacher's guide to content and process*, Merrill, Toronto – Columbus 1989.
- Hernández H., *Teaching in multilingual classrooms. A teacher's guide to context, process, and content*, Merrill, Columbus 2001.
- Howard G.R., *We can't teach what we don't know. White teachers, multiracial schools*, Teachers College Press, New York 1999.
- Hunter W.A., *Multicultural education through competency-based teacher education*, American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1974.
- Jeffrey R. (red.), *Thinking globally. Teacher-student activities in multicultural/development education. A project*, Faculty of Education Publications Office, Calgary 1989.
- Kierstead F., Wagner P.A., *The ethical, legal, and multicultural foundations of teaching*, Brown & Benchmark, Dubuque – Madison 1993.
- King J.E. (red.), *Preparing teachers for cultural diversity*, Teachers College Press, New York 1997.
- Kottler J.A., *What's really said in the teacher's lounge. Provocative ideas about cultures and classrooms*, Corwin Press, Thousand Oaks 1997.
- Lanfranchi A., Perregaux C., Thommen B., *La pédagogie interculturelle dans la formation des enseignants. Texte en discussion pour le Convegno des 5./6.11.1998*, Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique (CDIP), Berne 1998.
- Larkin J.M., Sleeter C.E. (red.), *Developing multicultural teacher education curricula*, State University of New York Press, Albany 1995.
- Lazar I., Huber-Kriegler M., Lussier D., Matei G.S., Peck C., *Développer et évaluer la compétence en communication interculturelle. Un guide à l'usage des enseignants de langues et des formateurs d'enseignants*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Lee E., *Letters to Marcia: A teacher's guide to anti-racist education*, Cross Cultural Communication Centre, Toronto 1985.
- Lehmann H., *Pédagogie interculturelle et formation des enseignants*, Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique CDIP, Berne 1996.
- Lemay D., *Cahier d'auto formation en éducation interculturelle: à l'intention des enseignantes et des enseignants du primaire*, Collège de Bois-de-Boulogne, Montréal 1986.
- Llewellyn D., *Staff preparation in a multicultural approach to education. Developing a supportive network of teachers*, Protestant school board of greater Montréal, Montréal 1992.
- Martin R.J. (red.), *Practicing what we teach. Confronting diversity in teacher education*, State University of New York Press, Albany 1995.
- Mesa-Bains A. (red.), *Diversity in the classroom. A casebook for teachers and teacher educators*, Research for Better Schools and Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1993.
- Nixon J., *A teacher's guide to multicultural education*, Blackwell, Oxford – New York 1985.
- OCDE, *Les politiques multiculturelles et leur conséquences sur la formation des enseignants*, OCDE, Paris 1988.
- Parfieniuk I., *Nauczyciel w sytuacji dialogu kultur*, Trans Humana, Białystok 2006.
- Rey M., *Former les enseignants à l'éducation interculturelle?*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1983.
- Richard-Amato P.A., Snow M.A. (red.), *The Multicultural classroom. Readings for content-area teachers*, Longman, London 1992.

- Rios F.A. (red.), *Teacher thinking in cultural contexts*, State University of New York Press, Albany 1996.
- Rodriguez E., *Mainstreaming a multicultural concept into teacher education guidelines for teacher trainers*, R&E Publishers, Saratoga 1983.
- Sensi D., *Enquête sur les pratiques de partenariat avec les enseignants de langue et de culture d'origine*, ELCO, Université de Liège, Liège 1995.
- Sharrow G. (red.), *Many cultures, one people. A multicultural handbook for Vermont teachers*, Vermont Folklife Center, Vermont 1992.
- Trumbull E., *Bridging cultures between home and school. A guide for teachers: With a special focus on immigrant Latino families*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 2001.
- Yeo F.L., *Inner-city schools, multiculturalism, and teacher education a professional journey*, Garland, New York 1997.

Swoi, Inni, Obcy – tożsamość, konflikty, edukacja

- Abdallah-Pretceille M. (red.), *Les métamorphoses de l'identité*, Anthropos, Paris 2006.
- Abdallah-Pretceille M., *Le rôle de l'autre dans la Representation de l'identité culturelle chez enfant*, UNESCO, Paris 1981.
- Abou S., *L'identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d'acculturation*, Anthropos, Paris 1981.
- Amit-Talai V., Knowles C. (red.), *Resituating Identities. The Politics of Race, Ethnicity and Culture*, Broadview Press, Peterborough 1996.
- Augé M., *Le sens des autres*, Fayard, Paris 1994.
- Bagley C. (red.), *Race, education, and identity*, St. Martin's Press, New York 1979.
- Balandier G., *Histoires d'autres*, Stock, Paris 1977.
- Balibar E., Wallerstein I., *Race, nation, classe. Les identités ambiguës*, Editions de la Découverte, Paris 1988.
- Bastide R., *Le prochain et le lointain*, Cujas, Paris 1970.
- Baumann G., *Contesting culture. Discourses of identity in multi-ethnic London*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Benedyktowicz Z., *Portrety „obcego”*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Bres J., Delamotte-Legrand R., Madray-Lesigne F., Siblot P. (red.), *L'Autre en discours*, Presses Universitaires, Montpellier 1999.
- Breton R., Isajiw W.W., Kalbach W.E., Reitz J.G., *Ethnic identity and equality*, University of Toronto Press, Toronto 1990.
- Brock C., Tulasiewicz W., *Cultural identity and educational policy*, Croom Helm, London 1985.
- Camilleri C., Kastersztejn J., Lipiansky E.M., *Stratégies identitaires*, Presses Universitaires de France, Paris 1991.
- Camilletti E., Castelnovo A., *L'identità multicolore i codici di comunicazione interculturale nella scuola dell'infanzia*, Franco Angeli, Milano 1994.

- Carpentier M.-N., Demorgon J., Müller B., *Nous les autres et les autres. Confrontations, tiers et médiation*, OFAJ, Berlin – Paris 2008.
- Cazemajou J., Martin I.P., *La crise du melting-pot. Ethnicité et identité aux Etats-Unis de Kennedy à Reagan*, Aubier Montaigne, Paris 1983.
- Cesari Lusso V., Cattacin S., Allemann-Ghionda C., „I... come identità, integrazione, interculturalità”, Federazione delle colonie libere italiane in Svizzera, Zurigo 1996.
- Czykwin E., Rusaczyk M. (red.), „Gorsi Inni” – badania, Trans Humana, Białystok 2008.
- Dadsi D., *Particularismes et universalisme. La problématique des identités*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Dąbrowski M., *Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*, Świat Literacki, Izabelin 2001.
- Dietrich R., Heloury M., *Le regard de l'autre. Les relations franco-allemandes à travers la presse contemporaine*, Schönningh, Paderborn 1990.
- Driedger L., *Multiethnic Canada. Identities and Inequalities*, Oxford University Press, New York – Toronto 1996.
- Feinberg W., *Common schools, uncommon identities national unity and cultural difference*, Yale University Press, New Haven 1998.
- Ferréol G. (red.), *Rapport à autrui et personne citoyenne*, Presses Universitaires de Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2002.
- Fillitz T., Gingrich A., Rasuly-Palczek G. (red.), *Kultur, Identität und Macht. Ethnologische Beiträge zu einem Dialog der Kulturen der Welt*, IKO, Frankfurt am Main 1993.
- Fiut A., *Spotkania z Innym*, WL, Kraków 2006.
- Flis M. (red.), *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej. Studia z antropologii społecznej*, Nomos, Kraków 2004.
- Goffman E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, GWP, Gdańsk 2005.
- Gohier C., Schleifer M., *La question de l'identité. Qui suis-je? Qui est l'autre?*, Éditions Logiques, Montréal 1993.
- Groux D., Holec H., *Une identité plurielle*, L'Harmattan, Paris 2003.
- Guilbert L., Labrie N., D'Amours I., *Identité ethnique et interculturalité: État de la recherche en ethnologie et en sociolinguistique*, CELAT, Université Laval, Laval 1990.
- Hajko D., *Globalizácia a kultúrna identita*, Filozofická Fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra 2005.
- Hernández Sheets R. (red.), *Racial and ethnic identity in school practices aspects of human development*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 1999.
- Jacquard A., *Moi et les autres*, Seuil, Paris 1983.
- Jasińska-Kania M. (red.), *Bliscy i dalecy. Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1992.
- Kaës R., Eigner A. (red.), *Différence culturelle et souffrances de l'identité*, Dunod, Paris 1998.
- Kapuściński R., *Spotkanie z Innym jako wyzwanie XXI wieku*, Universitas, Kraków 2004.
- Kapuściński R., *Ten Inni*, Znak, Kraków 2006.
- Kilani M., *L'invention de l'autre. Essais sur le discours anthropologique*, Quetigny – Payot, Dijon – Lausanne 1994.
- Kosek-Nita B., Raś D. (red.), *Kontakty z ludźmi „Innymi” jako problem wychowania, opieki i resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.

- Lacorne D., *La crise de l'identité américaine. Du melting pot au multiculturalisme*, Fayard, Paris 1997.
- Leclaire S., *Le Pays de l'Autre*, Seuil, Paris 1991.
- Lewowicki T. (red.), *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*, Uniwersytet Śląski – Filia, Cieszyn 1994.
- Lewowicki T., Grabowska B., Różańska A. (red.), *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – problemy i sugestie rozwiązań*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.
- Lewowicki T., Ogródzka-Mazur E., Szczurek-Boruta A. (red.), *Poczucie tożsamości i stosunek młodzieży do wybranych kwestii społecznych – studium z pogranicza polsko-czeskiego*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2009.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Grabowska B. (red.), *Przemiany społeczno-cywilizacyjne i edukacja szkolna. Problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamości*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2005.
- Lipiansky E.M., *Identité et communication, l'expérience groupale*, Presses Universitaires de France, Paris 1992.
- Mamzer H., *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2003.
- Marmoz L., Derrij M. (red.), *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*, L'Harmattan, Paris 2001.
- McCarthy C. (red.), *Race, identity, and representation in education*, Routledge, London – New York 1993.
- McIntyre A., *Making meaning of whiteness exploring racial identity with white teachers*, State University of New York Press, Albany 1997.
- Michaud G. (red.), *Identités collectives et relations interculturelles*, Edition Complexe, Bruxelles 1978.
- Mistrik E. (red.), *Od kultúrnej tolerancie ku kultúrnej identite. Učebné texty pre multikultúrnu výchovu*, IRIS, Bratislava 2001.
- Morga A., *Stereotyp jako model „prawdziwego swojego” i „obcego” (próba konstrukcji teoretycznej zjawiska stereotypu)*, „Zeszyty Naukowe UJ”, Kraków 1984.
- Mostwin D., *Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995.
- Mucha J., Olszewski W., *Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.
- Niedźwiedzki D., *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Nomos, Kraków 2010.
- Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, GWP, Gdańsk 2005.
- Nowicka E., Nawrocki J. (red.), *Inny – obcy – wróg*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.
- Oleksy J. (red.), *Tożsamość i obywatelstwo w społeczeństwie wielokulturowym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Ouellet F. (red.), *L'interculturel: une question d'identité*, Musée de la civilisation, Québec 1992.

- Powell T.B. (red.), *Beyond the binary reconstructing cultural identity in a multicultural context*, Rutgers University Press, New Brunswick 1999.
- Sadowski A., Czerniawska M., *Tożsamość Polaków na pograniczach*, Trans Humana, Białystok 1999.
- Schadron G., Yzerbit V., *Connaître et juger autrui. Une introduction à la cognition sociale*, Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble 1996.
- Schmidt U. (red.), *Kulturelle Identität und Universalität. Interkulturelles Lernen als Bildungsprinzip*, IKO-Verlag, Frankfurt am Main 1987.
- Schnapper D., *La relation à l'autre. Au coeur de la pensée sociologique*, Gallimard, Paris 1998.
- Schumann A., *Etre Français – Rester Breton. A la recherche de l'identité culturelle*, Schöningh, Paderborn 1986.
- Senac Ph., *L'Image de l'Autre. Histoire de l'Occident médiéval face à l'Islam*, Flammarion, Paris 1983.
- Sobecki M., *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Trans Humana, Białystok 2008.
- Spickard P.R., Burroughs W.J. (red.), *We are a people. Narrative and multiplicity in constructing ethnic identity*, Temple University Press, Philadelphia 2000.
- Stenou K., *Images de l'autre. La différence, du mythe au préjugé*, Seuil, Paris 1998.
- Supper S., *Minderheiten und Identität in einer multikulturellen Gesellschaft*, Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1999.
- Szczurek-Boruta A., *Edukacja i odkrywanie tożsamości w ramach wielokulturowości. Szkice pedagogiczne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Impuls, Katowice – Cieszyn – Kraków 2007.
- Szkudlarek T. (red.), *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*, Impuls, Kraków 1995.
- Szmeja M., *Polacy, Niemcy, czy Ślązacy? Rozważania o zmienności i identyfikacji narodowej Ślązaków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.
- Tai R.H. (red.), *Critical ethnicity countering the waves of identity politics*, Rowman Littlefield, Lanham 1999.
- Todorov T., *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*, Seuil, Paris 1989.
- Todorov T., *Podbój Ameryki. Problem innego*, Aletheia, Warszawa 1996.
- Urlińska M. (red.), *Edukacja a tożsamość etniczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1995.
- Urlińska M., *Szkoła polska na obczyźnie wobec dylematów tożsamościowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.
- Van Schendel N., *Une approche exploratoire de la sociologie québécoise. Espaces, temps et identités*, Gouvernement du Québec, Ministère des Communautés Culturelles et de l'Immigration, Québec 1992.
- Waldenfels B., *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.

Języki obce, dwu- i wielojęzyczność – problemy społeczne, nauczanie, pomoce naukowe

- Aalborg Universitetscenter, *Language and cultural hegemony*, University Press, Aalborg 1996.
- Acton T.A. (red.), *Language, blacks and gypsies languages without a written tradition and their role in education*, Whiting Birch, London 2000.
- Ager D.E., Muskens G., Wright S. (red.), *Language education for intercultural communication*, Multilingual Matters, Philadelphia 1993.
- Alatis J.E., *Educational linguistics, crosscultural communication, and global interdependence*, Georgetown University Press, Washington 1994.
- Aleksandrowicz-Pędich L., *Międzykulturowość na lekcjach języków obcych*, Trans Humana, Białystok 2005.
- Alén Garabato C., Auger N., Gardies P., Kotul E., *Les représentations interculturelles en didactique des langues-cultures. Enquetes et analyses*, L'Harmattan, Paris 2003.
- Allemann-Ghionda C. (red.), *Education en contexte plurilingue et pluriculturel*, Peter Lang, Berne 1994.
- Ashworth M., *Blessed with bilingual brains. Education of immigrant children with English as a second language*, Pacific Educational Press, Vancouver 1988.
- Baker C., *Foundations of bilingual education and bilingualism*, Multilingual Matters, Philadelphia 1996.
- Barahona M. (red.), *Educación bilingüe e intercultural en Centroamérica y México ponencias del Primer Simposium de Educación Bilingüe Intercultural en Honduras, Tegucigalpa, 27, 28 y 29 de julio de 1995*, Editorial Guaymuras SNV, Servicio Holandés de Cooperación al Desarrollo, Tegucigalpa 1998.
- Barnett-Mizrahi C., Trueba H.T., *Bilingual multicultural education and the professional from theory to practice*, Newbury House Publishers, Rowley 1979.
- Batts M.S., *Translation and interpretation, the multi-cultural context a symposium, April 18–19, 1975, Carleton University/Colloque sur le contexte multi-culturel de la traduction et de l'interprétation, Université Carleton, le 18–19 avril, 1975*, CAUTG, Vancouver 1975.
- Baur R.S., Meder G., Previšić V. (red.), *Interkulturelle Erziehung und Zweisprachigkeit*, Schneider Verlag, Hohengehren, Baltmannsweiler 1992.
- Baur S., Carli A., Larcher D., *Interkulturelles Handeln. Neue Perspektiven des Zweitsprachlernens/Agire tra le culture: Nuove prospettive nell'apprendimento della seconda lingua*, Alpha Beta, Meran 1995.
- Beauchesne A., *Promouvoir l'éducation interculturelle et l'éducation internationale. Guide analytique des ressources éducatives de langue française*, Conseil de L'île de Montréal, Montréal 1986.
- Białek M., *Kształcenie międzykulturowe w edukacji językowej*, Atut, Wrocław 2009.
- Bickley V.C. (red.), *Language teaching and learning styles within and across cultures*, Institute of Language in Education, Education Department, Hong Kong 1989.
- Blei D., Zeuner U., *Theorie und Praxis interkultureller Landeskunde im Deutschen als Fremdsprache*, AKS-Verlag, Bochum 1998.
- Bonvillain N., *Language, culture and communication*, Prentice Hall, New Jersey 1997.

- Bredella L., Delanoy W. (red.), *Interkultureller Fremdsprachenunterricht*, Gunter Narr, Tübingen 1999.
- Bull B.L., Chattergy V., Fruehling R.T., *The ethics of multicultural and bilingual education*, Teachers College Press, Columbia University, New York 1992.
- Burbano Paredes J.B., *Docencia bilingüe intercultural una especialización para nuestro días: Una reflexión desde la "tecnología de la educación"*, Ediciones Abya-Yala, Quito 1994.
- Burney P., *Les langues internationales*, Presses Universitaires de France, Paris 1962.
- Buttjes D. (red.), *Mediating languages and cultures towards an intercultural theory of foreign language education*, Multilingual Matters, Clevedon – Philadelphia 1991.
- Byram M. (red.), *Bicultural and trilingual education the Foyer Model in Brussels*, Multilingual Matters, Clevedon – Philadelphia 1990.
- Byram M., Fleming M. (red.), *Language learning in intercultural perspective. Approaches through drama and ethnography*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 1998.
- Byram M., Leman J. (red.), *Bicultural and trilingual education. The Foyer Model in Brussels*, Multilingual Matters, Clevedon 1990.
- Byram M., Zarate G., Neuner G., *La compétence socioculturelle dans l'enseignement et l'apprentissage des langues vivantes*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Byram M., *Culture et éducation en langue étrangère*, Hatier – Didier, Paris 1992.
- Ceil L. (red.), *Multicultural Aspects of Sociolinguistics in Deaf Communities*, Gallaudet University Press, Washington 1996.
- Conseil de l'Europe, *La charte européenne des langues régionales et minoritaires et la France – Quelle(s) langue(s) pour la République?*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Córdova R.W., Díaz D., *Educación bilingüe intercultural en el Ecuador informe de una investigación sociolingüística en el área quichua 1981–1982*, Ediciones Abya-Yala, Quito 1987.
- Crawford J., *Bilingual education. History Politics Theory and practice*, Education Services, Los Angeles 1995.
- Cummins J., *Language, Power, and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire*, Multilingual Matters, Clevedon 2000.
- Czykwin E., Misiejuk D., *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*, Trans Humana, Białystok 2002.
- Damen L., *Culture Learning. The Fifth Dimension in the Language Classroom*, Addison Wesley, Reading Mass 1987.
- Doyé P., *The Intercultural Dimension. Foreign Language Education in the Primary School*, Cornelsen Verlag, Berlin 1999.
- Drescher H.W., Görke L., Herber J., *Transfer: Übersetzen – Dolmetschen – Interkulturalität: 50 Jahre Fachbereich Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim*, Peter Lang, Frankfurt am Main – New York 1997.
- Eco U., *The search for the perfect language*, Fontana Press, London 1997.
- Edgerton S.H., *Translating the curriculum. Multiculturalism into cultural studies*, Routledge, New York 1996.
- Fitouri Ch., *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*, Delachaux & Niestle, Neufchatel 1983.
- Fleiner T., Nelde P.H., Turi J.-G. (red.), *Droit et langue(s) d'enseignement/Law and Language(s) of Education*, Institute of Federalism Fribourg Switzerland, Fribourg 2001.

- Garcés V., Alvarez Palomeque C., *Linguística aplicada a la educación intercultural bilingüe*, U.P.S., Abya-Yala, Quito 1997.
- Gass S.M., Houck N., *Interlanguage refusals. A cross-cultural study of Japanese-English*, Mouton de Gruyter, Berlin – New York 1999.
- Gérin-Lajoie D., Lavoie-Gauthier L., Heller M., *Guide pour l'élaboration, la mise en oeuvre et l'évaluation d'une politique en matière d'éducation multiculturelle/interculturelle pour les écoles de langue française au Canada*, Centre de recherches en éducation franco-ontarienne, Institut d'études pédagogiques de l'Ontario, Toronto 1991.
- Gérin-Lajoie D., Lavoie-Gauthier L., Heller M., *Les politiques en matière d'éducation multiculturelle/interculturelle dans les écoles de langue française au Canada*, Centre de recherches en éducation franco-ontarienne, Institut d'études pédagogiques de l'Ontario, Toronto 1991.
- Ghahramani M., *Die Entwicklung eines zweisprachigen interkulturellen Schulsystems in Bolivien unter besonderer Berücksichtigung der Guarani*, Edition Praesens, Wien 1996.
- Gleich U., *Educación bilingüe intercultural*, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, Eschborn 1989.
- Gumperz J.J., *Sociolinguistique interactionnelle. Une approche interprétative*, Université de la Réunion, L'Harmattan, Paris – La Réunion 1989.
- Gwórak-Sosnowska K., Morzół I. (red.), *Języki świata. Materiały dydaktyczne do zajęć międzykulturowych*, UNESCO, Warszawa 2008.
- Harden T., Witte A., Riou J., *The notion of intercultural understanding in the context of German as a foreign language*, Peter Lang, New York – Oxford 2000.
- Hatim B., *Communication across cultures. Translation theory and contrastive text linguistics*, University of Exeter Press, Exeter 1997.
- Holmes J., *Language for Learning. Education in the Multicultural School*, Department of Education, Wellington 1982.
- Houlton D., *All our languages. A handbook for the multilingual classroom*, Hodder Stoughton, London 1985.
- Hudson T., Detmer E., Brown J.D., *A framework for testing cross-cultural pragmatics*, Second Language Teaching Curriculum Center, University of Hawaii at Manoa, Manoa 1992.
- Kelly D.H., *Bilingual/multicultural education in Canada interpretation and bibliography*, Comparative Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo, Buffalo 1986.
- Kelly M., Elliott I., Fant L. (red.), *Third level, third space intercultural communication and language in European higher education*, Peter Lang, Bern – New York 2001.
- Kennedy B.P. (red.), *Language issues in literacy and bilingual/multicultural education*, Harvard Educational Review, Cambridge 1991.
- Kida J., Wovk L.R. (red.), *Konteksty kulturowe w szkolnej edukacji językowej w Polsce i za granicą*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.
- Kraimer A., *Educación bilingüe intercultural en el Ecuador*, Ediciones Abya-Yala, Quito 1996.
- Kramersch C., *Context and Culture in Language Teaching*, Oxford University Press, Oxford 1993.
- Kupfer-Schreiner C., *Sprachdidaktik und Sprachentwicklung im Rahmen interkultureller Erziehung. Das Nürnberger Modell; ein Beitrag gegen Rassismus/racism und Ausländerfeindlichkeit*, Dt. Studien-Verlag, Weinheim 1994.

- Labov W., *Le parler ordinaire. La langue dans les ghettos noirs des États-Unis*, Éditions de Minuit, Paris 1993.
- Landercy A., Renard R.R., *Aménagement linguistique et pédagogie interculturelle*, Didier Érudition, CIPA, Paris – Mons 1996.
- Larcher D., *Fremde in der Nähe interkulturelle Bildung und Erziehung, im zweisprachigen Kärnten, im dreisprachigen Südtirol, im vielsprachigen Österreich*, Drava Verlag, Klagenfurt 1991.
- Legrand L., Porcher L., Deprez C., *L'enseignement des langues et des cultures*, Emergences éditions, Villeneuve d'Ascq 1995.
- Lewicki R., Białek M., Gackowska A. (red.), *Kompetencja międzykulturowa w kształceniu nauczycieli języków obcych na potrzeby edukacji wczesnoszkolnej*, Atut, Wrocław 2006.
- Lewowicki T., Urban J., Szczypka-Rusz A. (red.), *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn – Warszawa 2004.
- Lietti A., *Pour l'éducation bilingue*, Favre, Lausanne-Paris 1989.
- Litters U., *Interkulturelle Kommunikation aus fremdsprachendidaktischer Perspektive: Konzeption eines zielgruppenspezifischen Kommunikationstrainings für deutsche und französische Manger*, Gunter Narr, Tübingen 1995.
- Mackiewicz M. (red.), *Dydaktyka języków obcych a kompetencje kulturowe i komunikacja interkulturowa*, Wyższa Szkoła Bankowa, Poznań 2005.
- Maddalena C., *L'interculturel. Didactique des langues étrangères*, Clé international, Paris 1998.
- Medina J., *Diálogo de sordos occidente e indianidad: Una aproximación conceptual a la educación intercultural y bilingüe en Bolivia*, CEBIAE, Centro Boliviano de Investigación y Acción Educativas, La Paz 2000.
- Mendoza J.G., *La propuesta de la escuela intercultural bilingüe en el contexto de la reforma educativa*, Universidad Mayor de San Andrés, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, Carrera de Lingüística e Idiomas, La Paz 1994.
- Minami M., Kennedy B.P. (red.), *Language issues in literacy and bilingual/multicultural education*, Harvard Educational Review, Cambridge 1991.
- Municio I. (red.), *Bilingualism, Models of education and Migration Policies*, Swedish Commission on Immigration Research, Liber, Stockholm 1981.
- Niehaus E., *Fremdsprachenunterricht und interkulturelle Verständigungsfähigkeit*, Breitenbach, Saarbrücken 1988.
- Nieto S., *Language, culture, and teaching critical perspectives for a new century*, Lawrence Erlbaum, Mahwah 2002.
- Noyau C., Porquier R., *Communiquer dans la langue de l'autre*, Presses Universitaires de Vincennes, Saint-Denis 1984.
- O'Brian K., Reitz J.G., Kupłowska O.M., *Les langues non officielles. Etude sur le multiculturalisme au Canada*, Ministère des Approvisionnement et Services, Ottawa 1976.
- Ovando C.J., Collier V.P., *Bilingual and ESL classrooms teaching in multicultural contexts*, McGraw-Hill, Boston – Toronto 1998.
- Payne J. (red.), *Babel. The cultural and linguistic barriers between nations*, Aberdeen University, Aberdeen 1989.
- Piirainen-Marsh A., *Face in second language conversation*, University of Jyväskylä, Jyväskylä 1995.

- Reynolds A.G. (red.), *Bilingualism, multiculturalism and second language learning. The McGill Conference in Honour of Wallace E. Lambert*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1990.
- Roberts C., Byram M., Barro A., Jordan S., Street B., *Language learners as ethnographers*, Multilingual Matters, Clevedon 2001.
- Robinson G.L., *Crosscultural understanding. Processes and approaches for foreign language, English as a second language, and bilingual educators*, Pergamon Institute of English, New York 1988.
- Robinson G.L., *Language and multicultural education an Australian perspective*, Australia New Zealand Book, Sydney 1978.
- Roche J., *Interkulturelle Sprachdidaktik. Eine Einführung*, Gunter Narr Verlag, Tübingen 2001.
- Saville-Troike M., *A guide to culture in the classroom*, National Clearinghouse for Bilingual Education, Rosslyn 1978.
- Shapson S. (red.), *Bilingual and multicultural education. Canadian perspectives*, Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Siguàn M., Mackey W.F., *Education et bilinguisme*, Bureau International d'Education – UNESCO, Paris 1986.
- Skutnabb-Kangas T. (red.), *Multilingualism for all. Series European studies on multilingualism*, Swets & Zeitlinger, Lisse 1995.
- Skutnabb-Kangas T., Phillipson R., *Educational strategies in multilingual contexts*, Roskilde Universitetscenter, Roskilde 1985.
- Skutnabb-Kangas T., *Bilingualism or not – the education of minorities*, Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Skutnabb-Kangas T., *Bilingualism, semilingualism and school achievement/bilinguisme, semilinguisme et resultats scolaires*, Centre Mondial d'information sur l'education bilingue, Paris 1975.
- Skutnabb-Kangas T., *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah – New York – London 2000.
- Soto L.D. (red.), *Making a difference in the lives of bilingual/bicultural children*, Peter Lang, New York 2002.
- Spolsky B. (red.), *Language and education in multilingual settings*, Multilingual Matters, Clevedon 1985.
- Srisvastava R.N., *Meeting of experts on language teaching in a bi- or plurilingual and multicultural environment*, UNESCO, Paris 1980.
- Sutman F.X., Sandstrom E.L., Shoemaker F., *Educating personnel for bilingual settings, present and future*, American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1979.
- Tandem Berlin, *Sprachen lernen im interkulturellen Austausch. Dokumentation der 2. Europäischen Tandem-Tage 1990*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Tator C., Henry F., *Multicultural education translating policy into practice*, Multiculturalism and Citizenship Canada, Ottawa 1991.
- Torenc M., *Nauczanie międzykulturowe – implikacje glottodydaktyczne*, Atut, Wrocław 2007.
- Tosi A., *Immigration and Bilingual Education*, Pergamon Press, Oxford 1984.

- Vargas M.E., *Educación e ideología constitución de una categoría de intermediarios en la comunicación interétnica. El caso de los maestros bilingües tarascos 1964–1982*, CIESAS, México 1994.
- Wallace C., *Learning to read in a multicultural society the social context of second language literacy*, Pergamon Institute of English, New York – Oxford 1986.
- Wicke R.E., *Focus on German(y). Cross-cultural aspects of second language education*, Alberta Education, Edmonton 1990.
- Williams L.R., De Gaetano Y., *A multicultural, bilingual approach to teaching young children*, Addison-Wesley, Reading 1985.
- Yáñez Cossío C., Endara Tomaselli L., *Educación bilingüe intercultural una experiencia educativa*, Corporación Educativa Macac Editorial Abya Yala, Quito 1990.
- Zarate G., *Représentations de l'étranger et didactique des langues*, Didier, Paris 1994.
- Zimmermann P., *Interkulturelle Germanistik. Dialog der Kulturen auf Deutsch?*, Peter Lang, Frankfurt am Main – New York 1989.
- Zúñiga Castillo M., Pozzi-Escot I., López L.E., *Educación bilingüe intercultural reflexiones y desafíos*, FOMCIENCIAS, Lima 1991.

Etniczność – status, problemy, edukacja mniejszości etnicznych i rasowych

- Ahamad B., *Participation of different ethnic groups in postsecondary education. Policy, analysis and research, multiculturalism*, Secretary of State, Ottawa 1987.
- Allaire G., Lafontant J. (red.), *L'État et les minorités. Textes du colloque tenu au Collège universitaire de Saint-Boniface les 6 et 7 novembre 1993*, Éditions du Blé, Saint-Boniface 1993.
- Allport G.W., Bigelow K.W., *Cultural groups & human relations. Twelve lectures before the Conference on Educational Problems of Special Cultural Groups, held at Teachers College, Columbia University, August 18 to September 7, 1949*, Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, New York 1951.
- Andrejuk K. (red.), *Edukacja w świecie wielokulturowym. Materiały z konferencji „Oświata mniejszości narodowych: Polska i Europa (Instytut Socjologii UW, 23 października 2004)”*, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2005.
- Banks J.A. (red.), *Education in the 80's, multiethnic education*, National Education Association, Washington 1981.
- Banks J.A., *Multiethnic education*, Allyn & Bacon, Boston 1981.
- Banks J.A., *Multiethnic education. Theory and practice*, Allyn & Bacon, Boston 1994.
- Banks J.A., *Teaching strategies for ethnic studies*, Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Baran J., Olszewski S. (red.), *Świat pełen znaczeń – kultura i niepewność*, Impuls, Kraków 2006.
- Bates M.S., *Biocultural dimensions of chronic pain. Implications for treatment of multi-ethnic populations*, State University of New York Press, Albany 1996.
- Beauchesne A., *Éducation et pédagogie interculturelles: 4e livret, l'expérience des intervenants scolaires en milieu pluriethnique*, Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.

- Beauchesne A., *Éducation et pédagogie interculturelles: 5e livret, l'intervenant scolaire et la clientèle de l'école pluriethnique*, Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Borevi K., Svanberg I. (red.), *Multiethnic studies. Report on research and other activities from the Centre for Multiethnic Research*, Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Faculty of Arts, Uppsala 1994.
- Borman K.M., Baber M.Y., *Ethnic diversity in communities and schools recognizing and building on strengths*, Ablex Publishing Corporation, Greenwich 1998.
- Breton R., *Ethnopolitique*, Presses Universitaires de France, Paris 1997.
- Brzozowska D., *Polski dowcip etniczny – stereotyp a tożsamość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.
- Capotorti F., *Study of the rights of persons belonging to ethnic. Religious and linguistic minorities*, United Nations, New York 1979.
- Chromiec E., *Dziecko wobec obcości kulturowej. Międzykulturowość*, GWP, Gdańsk 2004.
- Chybicka A., Kaźmierczak M. (red.), *Kobieta w kulturze – kultura w kobiecie. Studia interdyscyplinarne*, Impuls, Kraków 2006.
- Cocking L., Craig D., Mahon S., *Education in a multiethnic society an aide-memoire for the inspectorate*, published for the Inner London Education Authority by ILEA Learning Resources Branch, London 1981.
- Conseil de l'Europe, *Convention-cadre pour la protection des minorités nationales – Recueil des textes*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Conseil Supérieur de l'Éducation, *L'école et les enfants de divers groupes ethniques et religieux*, Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, Montréal 1979.
- Dinello R., *Adolescents entre deux cultures. Séminaire de transculturation de Carcassone*, L'Harmattan, Paris 1985.
- Fall K., Simeoni D., Vignaux G., *Mots, représentations. Enjeux dans les contacts interethniques et interculturels*, Presses de l'Université d'Ottawa, Ottawa 1994.
- Fenet A., Soulier G., *Les minorités et leur droit depuis 1789*, L'Harmattan, Paris 1989.
- Forster P., *Policy and practice in multicultural and anti-racist education. A case study of a multi-ethnic comprehensive school*, Routledge, London 1990.
- Fourier M., Vermes G., *Ethnicisation des rapports sociaux. Racismes, Nationalismes, Ethnicismes et culturalismes*, L'Harmattan, Paris 1994.
- Gillborn D., *'Race', ethnicity, and education teaching and learning in multi-ethnic schools*, Unwin Hyman, London 1990.
- Gunew S., Mahyuddin J. (red.), *Beyond the echo. Multicultural women's writing*, University of Queensland Press, Queensland 1988.
- Hall P.M. (red.), *Race, ethnicity, and multiculturalism. Policy and practice*, Garland, New York 1997.
- Hawley W.D., Jackson A.W. (red.), *Toward a common destiny: Improving race and ethnic relations in America*, Jossey-Bass, San Francisco 1995.
- Henze R. C., *Leading for diversity how school leaders can improve interethnic relations*, Center for Research on Education, Diversity Excellence, Santa Cruz 2001.
- Ho C., *Race relations, ethnic relations, and multicultural policy school survey. Executive summary*, Program Dept., Research Centre, Scarborough Board of Education, Scarborough 1992.

- Hołda Z., *Ochrona praw mniejszości narodowych i religijnych*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1993.
- Hulewska A., Jasielska A., Ziarko M., *Interdyscyplinarne studia nad płcią: od polaryzacji płciowej do depolaryzacji rodzajowej*, Poznań 2002.
- Idzik I., Nitka J., Marcinowska H., Onuchowska A., Kasprzyk T., Biłyk K., Reich A., Mackiewicz K., Cieśliński Ł., *Program edukacyjny „Różni – równi”. Podręcznik dla prowadzących lekcje na temat mniejszości narodowych i etnicznych*, Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2004.
- James C.E., *Seeing ourselves. Exploring race, ethnicity, culture*, Thompson Educational Publishing, Toronto 1995.
- Jelonek A.W. (red.), *Wietnamczycy. Systemy wartości, stereotypy Zachodu*, Scholar, Warszawa 2004.
- Jupp J., McRobbie A., York B., *Metropolitan ghettos and ethnic concentrations*. Centre for Multicultural Studies, University of Wollongong for the Office of Multicultural Affairs, Dept. of the Prime Minister and Cabinet, Wollongong 1990.
- Juteau D., *L'Ethnicité et ses frontières*, Les Presses de l'Université de Montréal, Montréal 1999.
- Kalantzis M., Cope B., *Why we need multicultural education. A review of the 'ethnic disadvantage' debate*, Common Ground Publishing, Annandale 1987.
- Kamp S.H., Chinn P.C., *A multiethnic curriculum for special education students*, Council for Exceptional Children, Reston 1982.
- Keel P., *Assessment in the multi-ethnic primary classroom*, Trentham Books, London 1994.
- Kozakiewicz M., *Z księgi zakazów*, Wydawnictwo IJK, Warszawa 2006.
- Kozma T., Schleicher K., *Ethnocentrism in education*, Peter Lang, Frankfurt am Main – New York 1992.
- Kramer M., Weiner S., *Dialogues for diversity: Community and ethnicity on campus*, Oryx Press, Phoenix 1994.
- Kymlicka W. (red.), *The rights of minority cultures*, Oxford University Press, Oxford – New York 1995.
- La Belle T.J., Ward C.R., *Ethnic studies and multiculturalism*, State University of New York Press, Albany 1996.
- Leicester M. (red.), *Ethics, ethnicity, and education*, Kogan Page, London 1992.
- Li P.S., *Ethnic inequality in a class society*, Thompson, Toronto 1988.
- Llaumett M., *Les Jeunes d'origine étrangère. De la marginalisation à la participation*, L'Harmattan, Paris 1984.
- Majka-Rostek D., *Mniejszość kulturowa w warunkach pluralizacji. Socjologiczna analiza sytuacji homoseksualistów polskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Mandal E., *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
- Meyers M., *Teaching to diversity teaching and learning in the multi-ethnic classroom*, Addison-Wesley, Reading 1993.
- Nikitorowicz J., *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, GWP, Gdańsk 2010.
- Nikitorowicz J., *Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostoczczyzny*, Trans Humana, Białystok 1992.

- Nikitorowicz J., Halicki J., Muszyńska J. (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego*, t. 1–2, Trans Humana, Białystok 2003.
- Nikitorowicz J., Muszyńska J., Sobiecki M. (red.), *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Trans Humana, Białystok 2009.
- Ockrent C. (red.), *Czarna księga kobiet*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2007.
- Operti L. (red.), *Cultura araba e società multiethnica. Per una educazione interculutale*, Bollati-Boringhieri, Torino 1999.
- Ouellet F. (red.), *Les institutions face aux défis du pluralisme ethnoculturel. Expériences et projets d'intervention*, Institut québécois de recherche sur la culture, Québec 1995.
- Ouellet F., Pagé M. (red.), *Pluriethnicité, éducation et société, construire un espace commun*, Institut québécois de la recherche sur la culture, Montréal 1991.
- Ouellette M., *Former des adultes en milieu multiethnique*, Éditions Beauchemin, Laval 1991.
- Page M., *Courants d'idée actuels dans l'éducation des clientèles scolaires pluri-ethniques*, Conseil Supérieur de l'Éducation, Montreal 1993.
- Pentassuglia G., *Les minorités en droit international*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.
- Program Młodzież, *Dzień Integracji – Tacy Sami*, Centrum Integracja, Program Młodzież, Warszawa 2003.
- Puig Rovira J.M., *Minorías étnicas y educación democrática: hacia el interculturalismo. Seminario Internacional sobre Educación Democrática*, Caja Murcia, PNUD, Murcia 1992.
- Reitz J.G., *The survival of ethnic groups*, McGraw-Hill, Ryerson, Toronto 1980.
- Ringer B., Lawless E., *Race-ethnicity and society*, Routledge, London – New York 1989.
- Rizvi F., *Ethnicity, class and multicultural education sociology of the school*, Deakin University, Victoria 1986.
- Ryan J., *Race and ethnicity in multi-ethnic schools a critical case study*, Multilingual Matters, Philadelphia – Clevedon 1999.
- Sakhipova Z.G., *Rechevoe obshchenie v mnogoiazychnoi seme. Problemy, poiski, rekomendatsii*, Kitap, Ufa 1998.
- Scambini E., Donati P. (red.), *La famiglia in una società multiethnica. Studi interdisciplinari sulla famiglia*, Vita e Pensiero, Milano 1993.
- Schleicher K., Kozma T. (red.), *Ethnocentrism in education*, Lang, Bern 1992.
- Servicio de Publicaciones de Diputación de Zaragoza, *Jornadas de Multiculturalismo y Educación de Personas Adultas*, Servicio de Publicaciones de Diputación de Zaragoza, Zaragoza 1994.
- Skutnabb-Kangas T., Cummins J. (red.), *Minority education. From shame to struggle*, Multilingual Matters, Clevedon 1988.
- Smolicz J.J., Watts R.J., *Cultural democracy and ethnic pluralism multicultural and multilingual policies in education*, Peter Lang, Frankfurt am Main – New York 1997.
- Smolicz J.J., *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990.
- Sobiecki M., *Funkcja etniczno-kulturowa szkół mniejszości narodowych*, Trans Humana, Białystok 1997.
- Soto Hardiman P., Jones S., McAdam S., Hallsworth S., Allain A., *Les jeunes et l'exclusion dans les quartiers défavorisés. S'attaquer aux racines de la violence*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.

- Svanberg I., *Ethnicity, minorities and cultural encounters*, Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Uppsala 1991.
- Sypniewski Z., Warkocki B. (red.), *Homofobia po polsku*, Sic!, Warszawa 2004.
- Szczecińska-Musiela E., *Pozanaukowe fascynacje innością kulturową. Polski Ruch Przyjaciół Indian*, Scholar, Warszawa 2010.
- Szmeja M. (red.), *Etniczność – o przemianach społeczeństw narodowych*, Nomos, Kraków 2008.
- Sztop-Rutkowska K., *Próba dialogu. Polacy i Żydzi w przedwojennym Białymstoku*, Nomos, Kraków 2008.
- Tomlinson S., Craft M., *Ethnic relations and schooling. Policy and practice in the 1990s*, Athlone, London 1995.
- Turner C.S.V. (red.), *Racial and ethnic diversity in higher education*, Simon and Schuster, New York 1996.
- Verma G.K., Zec P., Skinner G., *The ethnic crucible. Harmony and hostility in multi-ethnic schools*, Falmer Press, London 1994.
- Vertovec S., *Les transformations sociales. Sociétés multiculturelles et multi-ethniques*, UNESCO, Paris 1998.
- Wakounig V., Busch B. (red.), *Interkulturelle Erziehung und Menschenrechte*, Drava, Klagenfurt-Celovec 1992.
- Weigl B., *Romowie 2009. Między wędrówką a edukacją*, Academica, Warszawa 2011.
- Weigl B., Formanowicz M. (red.), *Romowie 2007. Od edukacji młodego pokolenia do obrazu w polskich mediach*, Academica, Warszawa 2008.
- Weiss S., Cherezińska E., *Z jednej strony, z drugiej strony*, Prószyński i Ska, Warszawa 2005.
- Weiss S., Szmal E., *Między narodami*, Rebis, Poznań 2008.
- Wieviorka M., *La démocratie à l'épreuve. Nationalisme, populisme, ethnicité*, La Découverte, Paris 1993.
- Wojciechowska J., *Stygmat i dyskryminacja jako trzecia faza epidemii HIV/AIDS*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
- Wódz K., Witkowski M. (red.), *Młodzież z dwóch stron Brynicy. Wartości obywatelskie a stosunek do mniejszości etnicznych*, Wyższa Szkoła Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2007.
- Wróblewski P., *Mobilizacja i konflikt etniczny. Miejsca święte mniejszości narodowych w Polsce*, Semper, Warszawa 2008.

Dzieci wobec zróżnicowania kulturowego – migracje, uchodźstwo, edukacja

- Abdallah-Pretceille M., *Des enfants non-francophones à l'école: quel apprentissage? Quel français?* A. Colin, Paris 1982.
- Allemann-Ghionda C., Lusso-Cesari V., *Les échecs scolaires des enfants de travailleurs immigrés en Suisse. Causes, mesures en cours et perspectives*, Centre suisse de coordination pour la recherche en matière d'éducation, Aarau 1986.
- Allen J., McNeill E., Schmidt V., *Cultural awareness for children*. Addison-Wesley, Reading 1992.
- ANPASE, *Enfances et cultures: problématiques de la différence et pratiques de l'interculturel*, Privat, Toulouse 1986.

- Association for Childhood Education International, *Children and intercultural education*, Association for Childhood Education International, Washington 1974.
- Bagley C., Verma G.K. (red.), *Multicultural childhood education, ethnicity and cognitive styles*, Gower, Aldershot 1983.
- Baruth L.G., Manning M.L., *Multicultural education of children and adolescents*, Allyn & Bacon, Boston 1996.
- Bernhard J.K., Lefebvre M. L., Chud G., Lange R., *Paths to equity. Cultural, Linguistic and Racial Diversity in Canadian Early Childhood Education*, York Lanes Press, North York Ontario 1995.
- Cech M., *Globalchild. Multicultural resources for young children*, Addison-Wesley Publishing, Menlo Park 1991.
- Conseil de l'Europe, *Conférence „Droits de l'homme – Handicap – Enfants: vers des dispositions internationales pour les droits des personnes handicapées – Le cas particulier des enfants handicapés” – Actes*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2006.
- Cortés C.E., *The children are watching how the media teach about diversity*, Teachers College Press, New York 2000.
- CRDP, *Les enfants de l'immigration et l'école*, CRDP du Nord-Pas-de-Calais 1988.
- Delpit L., *Other people's children. Cultural conflict in the classroom*, New Press, New York 1995.
- Eckermann A.K., *One classroom, many cultures teaching strategies for culturally different children*, Allen Unwin, St. Leonards 1994.
- García E.E. (red.), *Meeting the challenge of linguistic and cultural diversity in early childhood education*, Teachers College Press, New York 1995.
- Harris K.R., Graham S., Deshler D.D., *Teaching every child every day. Learning in diverse schools and classrooms*, Brookline Books, Cambridge 1998.
- Hickson J., Kriegler S., *Multicultural counseling in a divided and traumatized society. The meaning of childhood and adolescence in South Africa*, Greenwood Press, Westport 1996.
- Hopson D.P., Hopson D.S., Clavin T., *Raising the rainbow generation. Teaching your children to be successful in a multicultural society*, Simon Schuster, New York 1993.
- Kendall F.E., *Diversity in classroom: a multicultural approach to the education of young children*, Teachers College Press, New York 1996.
- Kilbride K.M., Cech M., *Multicultural early childhood education. A resource kit*, Ministry of Community and Social Services, Toronto 1990.
- King E.W., Chipman M., Cruz-Janzen M., *Educating young children in a diverse society*, Allyn & Bacon, Boston 1994.
- Malewska-Peyre H., *Les enfants de migrants et l'école*, INRDP, Grenoble 1984.
- Manning M.L., Baruth L.G., *Multicultural education of children and adolescents*, Allyn & Bacon, Boston – Toronto 2000.
- Matiella A.C., *The multicultural caterpillar. Children's activities in cultural awareness*, Network Publications, Santa Cruz 1990.
- McLeod K.A., *Multicultural early childhood education*, Guidance Centre, Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1984.
- Meléndez W.R. de, Ostertag V., Peck J.T., *Teaching young children in multicultural classrooms issues, concepts, and strategies*, Delmar Publishers, Albany 1997.
- Moro M.R., *Enfants d'ici venus d'ailleurs. Naître et grandir en France*, La Découverte & Syros, Paris 2002.

- OCDE-CERI, *Les enfants des migrants à l'école*, OCDE-CERI, Paris 1987.
- Porcher L., *Education des enfants de migrants. Une pédagogie interculturelle sur le terrain*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1979.
- Prunet J. (red.), *L'Education interculturelle des enfants de migrants. Rapport national à la commission des Communautés Européennes*, Ministère de l'Éducation Nationale, Paris 1992.
- Ramsey P.G., *Teaching and learning in a diverse world. Multicultural education for young children*, Teachers College Press, New York 1998.
- Sabatier C., Dasen P., *Cultures, développement et éducation. Autres enfants, autres écoles*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Saracho O.N. (red.), *Understanding the multicultural experience in early childhood education*, National Association for the Education of Young Children, Washington 1983.
- Stotsky S., *Losing our language. How multicultural classroom instruction is undermining our children's ability to read, write, and reason*, Free Press, New York 1999.
- Trawick-Smith J.W., *Early childhood development. A multicultural perspective*, Merrill, Upper Saddle River 1997.
- Vedder P., Bouwer E., Pels T., *Multicultural child care*, Multilingual Matters, Clevedon 1996.
- Vold E.B., *Multicultural education in early childhood classrooms*, Professional Library, Washington 1992.
- Wright M.A., *I'm chocolate, you're vanilla. Raising healthy black and biracial children in a race-conscious world*, Jossey-Bass, San Francisco 1998.

Migracje i migranci – integracja oraz edukacja imigrantów, uchodźców, instytucje

- Abad L., Cuco A., Izquierdo A., *Inmigración, pluralismo y tolerancia*, Editorial Popular, Madrid 1993.
- ADRI, *Immigration, insertion, interculturel, initiatives*, Agence pour le développement des relations interculturelles, ADRI INFO, Paris 1990.
- Anglade J., *La Vie quotidienne des immigrés en France de 1919 à nos jours*, Hachette, Paris 1976.
- Bade K.J., Herwartz-Emden L., Wenzel H.J., *Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück Bericht 1991–1997*, Universitätsverlag Rasch, Osnabrück 1998.
- Balsamo F. (red.), *Da una sponda all'altra del Mediterraneo. Donne immigrate e maternità*, L'Harmattan Italia, Torino 1997.
- Bargerová Z., Divinský B., *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*, IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu, Bratislava 2008.
- Benattig R., *Insertion des immigrés et cohabitation interculturelle. Recueil et évaluation d'expériences*, Centre de Ressources Documentaires, Agence pour le Développement des Relations Interculturelles, Paris 1986.
- Berthelot J., *Apprendre à vivre ensemble. Immigration, société et éducation*, Centrale de l'enseignement du Québec, Sainte-Foy 1990.

- Boulot S., Boyzon-Fradet D., *Les immigrés à l'école. une course d'obstacles*, L'Harmattan, Paris 1988.
- Breuvart J.M., Danvers E., *Migrations, interculturalité et démocratie*, Presses universitaires du Septentrion, Villeneuve-d'Ascq Nord 1998.
- Camilleri C., Leonetti I., *L'immigration en France. Le choc des cultures*, Centre Thomas More, L'Arbresle 1987.
- Carbonell i Paris F., *Immigración. Diversidad cultural, desigualdad social y educación. Documentos*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1996.
- Carbonell i Paris F., *Immigrants étrangers a l'escola. Desigualtat social i diversitat cultural en l'educació*, Fundació Serveis de Cultura Popular Editorial Alta Fulla, Barcelona 1997.
- Checa F. (red.), *Immigrantes entre nosotros trabajo, cultura y educación intercultural*, Icaria, Barcelona 1999.
- Conseil de l'Europe, *Concilier bien-être des migrants et intérêt collectif. Etat social, entreprises et citoyenneté en transformation*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Conseil de l'Europe, *Les migrants et leurs descendants – Guide des politiques pour le bien-être de tous dans les sociétés plurielles*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2011.
- Council of Europe, *The city's education to the education of its multicultural education (migrants and minorities)*, Council of Europe, Strasbourg 1993.
- Crisp J. (red.), *Uchodźcy świata 1997–1998. Wyzwania Humanitarne*, UNHCR, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Czerniejewska I., Main I. (red.), *Uchodźcy: teoria i praktyka*, Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2008.
- Czerniejewski M., Kubiak I., Malczewska M., Szczepanik W., *Uchodźcy. Materiał pomocniczy dla prowadzących zajęcia na temat uchodźców*, Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2001.
- Dasen P.R., Leanza Y., Ogay T., Perregaux C., *Intégrations et migrations. Régards pluridisciplinaires*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Demetrio D., Favaro G., *Immigrazione e pedagogia interculturale*, La Nuova Italia, Firenze 1995.
- Douglas W.A., Lyman S.M., Zulaika J., *Migración, etnicidad y nacionalismo*, Servicio Editorial Universidad, País Vasco 1994.
- Essomba M.A., *Guia per a la formació dels educadors i les educadores en interculturalitat i immigració*, Secretaria General de Joventut i Fundació Jaume Bofill, Sanduk 2001.
- Florczak A., *Uchodźcy w Polsce: między humanitaryzmem a pragmatyzmem*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Frelak J., Klaus W., Wiśniewski J. (red.), *Przystanek Alaska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Garcia Jimenez D., *Hacia la convivencia intercultural. Introducción a la formación del voluntariado de programas de inmigrantes*, Cáritas Espanola Editores, San Bernardo 1996.
- Gevorgyan V.P., Cavounidis J., Ivakhnyuk J.V., *Les politiques relatives aux migrants irréguliers, Volume II – République d'Arménie, Grèce et Fédération de Russie*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Grzymała-Moszczyńska H., Kwiatkowska A., Roszak J. (red.), *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*, Nomos, Kraków 2010.

- Grzymała-Moszczyńska H., Nowicka E., *Goście i gospodarze. Problem adaptacji kulturowej w obozach dla uchodźców oraz otaczających je społecznościach lokalnych*, Nomos, Kraków 1998.
- Grzymała-Moszczyńska H., Nowicka E., *Uchodźcy. Podręcznik dla osób pracujących z uchodźcami*, Nomos, Kraków 2000.
- Gutkowska A. (red.), *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Haug W., *La Suisse – terre d’immigration, société multiculturelle. Eléments pour une politique de migration*, Office fédéral de la statistique, Berne 1995.
- Hryniewicz J., *Uchodźcy w Polsce. Teoria a rzeczywistość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Husen T., Oppen S. (red.), *Multicultural and Multilingual Education in Immigrant Countries. Proceedings of an international symposium held at the Wenner-Gren Center, Stockholm, August 2 and 3, 1982*, Pergamon Press, Oxford – New York 1983.
- Iglicka K., *Konteksty migracyjne Polski. Wymiar transatlantycki*, Scholar, Warszawa 2008.
- Institut de recherches et d’études sur le monde arabe et musulman: *Immigration et école la pluralité culturelle*, Institut de recherches et d’études sur le monde arabe et musulman, Groupe d’études et d’échanges monde arabe et musulman, Aix-en-Provence 1989.
- Israelowitz R.E. (red.), *Immigration and absorption issues in a multicultural perspective: Proceedings of the UCLA/BGU conference on immigration, May 1991*, Hubert H. Humphrey Institute for Social Ecology, Ben Gurion University of the Negev, Beer Sheva 1994.
- Jachowicz M. (red.), *Edukacja dla integracji. Wolontariat na rzecz uchodźców. Przewodnik metodyczny*, Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Lublin 2007.
- Jasińska-Kania A., Łodziński S. (red.), *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*, Scholar, Warszawa 2009.
- Jiménez C., Malgesini G., *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*, La cueva del oso, Madrid 1997.
- Klaus W. (red.), *Migranci na polskim rynku pracy. Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Kosowicz A., Maciejko A. (red.), *Integracja uchodźców w Polsce w liczbach*, UNHCR – Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2007.
- Koszevska K. (red.), *Zrozumieć innych, czyli jak uczyć o uchodźcach*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2001.
- Lalak D. (red.), *Migracje, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, Żak, Warszawa 2007.
- Lamy B., Parizet M.J. (red.), *L’immigration en France et le modèle pluriculturel*, CNRS/IRESCO, Paris 1990.
- Lanfranchi A., Hagmann T., *Migranten Kinder. Plädoyer für eine Pädagogik der Vielfalt*, Schweizerische Zentralstelle für Heilpädagogik, Luzern 1998.
- Malewska-Peyre H., Biłas M. (red.), *Swojskość i obcość. O akulturacji imigrantów w Polsce*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN i SWPS, Warszawa 2001.
- Malgesini G., Giménez C., *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*, La Cueva del Oso, Madrid 1997.
- Mikołajczyk B., *Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

- Nikitorowicz J., Misiejuk D. (red.), *Procesy migracji w społeczeństwie otwartym. Perspektywa edukacji międzykulturowej*, Trans Humana, Białystok 2009.
- Nowicka E., Łodziński S. (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*, ProLog, Warszawa 2006.
- Oriol M., *Les cultures en mouvement – Dialectiques interculturelles et dialectiques intraculturelles. Propos épistémologiques à l'écoute des immigrants*, IDERIC, Nice 1978.
- Oswald A. von, Schmelz A. (red.), *Migrants, refugees and human rights. Resource-book*, Netzwerk Migration in Europe, Berlin 2006.
- Palmer H., *Immigration and the Rise of Multiculturalism*, Copp Clark, Toronto 1975.
- Poglia E., *Pluralité culturelle et éducation en Suisse. Etre migrant*, Peter Lang, Bern – New York 1995.
- Reveyrand-Coulon O. (red.), *Immigration et maternité*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1993.
- Rösch H., *Interkulturell unterrichten mit Gedichten. Zur Didaktik der Migrationsforschung*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1995.
- Savi S., *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine zbornik radova*, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad 1989.
- Šišková T., *Mensiny a migranti v České republice*, Portál, Praha 2001.
- Stewart D.W., *Immigration and education. The crisis and the opportunities*, Maxwell, Macmillan, New York 1993.
- Todd E., *Le destin des immigrants. Assimilation et ségrégation dans les démocraties*, Le Seuil, Paris 1994.
- Trueba H.T., *Healing multicultural America. Mexican immigrants rise to power in rural California*, Falmer Press, London 1993.
- Ząbek M. (red.), *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce*, Trio, Warszawa 2002.
- Ząbek M., Łodziński S., *Przekraczający granice. Uchodźcy w Polsce – próba spojrzenia antropologicznego*, Trio, Warszawa 2008.

Postawy, uprzedzenia, dyskryminacja – rasizm, ksenofobia, antysemityzm z różnych perspektyw

- ACSUR, *Guía de Educación Intercultural. Jóvenes Europeos contra el Racismo*, ACSUR, Madrid 1998.
- Adelman H., Simpson, J.H. (red.), *Multiculturalism, Jews, and identities in Canada*, Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1996.
- Alladin I. (red.), *Racism in Canadian Schools*, Harcourt Brace, Toronto 1996.
- Allen C., Nielsen J.S., *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Vienna 2002.
- Ambrosewicz-Jacobs J., Hońdo L. (red.), *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?*, Instytut Europeistyki, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2005.

- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Znak, Kraków 1997.
- Angst D., Farrar M., Mouna A. (red.), *Domino – Un Manuel sur l'Emploi de l'education par Groupes de Pairs en tant que Moyen de Lutte contre le Racisme, La Xenofobie, l'Antisemitisme et l'Intolerance/Domino – A manual to use peer group education as a means to fight racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Balbo L., Manconi L., *Razzismi. Un vocabolario*, Feltrinelli, Milano 1993.
- Bandres J.M., Garrido D.L., Ibanez C.R., *Xenofobia en Europa. Instrumentos juridicos contra el racismo*, Jovenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid 1994.
- Banfield B., *Black focus on multicultural education: How to develop an anti-racist, anti-sexist curriculum*, Blyden Press, New York 1979.
- Baumgartl B., Favell A., *New xenophobia in Europe*, Kluwer Law International, London 1995.
- Béjin A., Freund J., *Racismes et antiracismes*, Méridiens Klincksieck, Paris 1986.
- Belaza M.L., *La discrimination à l'encontre des femmes handicapées*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Białek K., Halik T., Marek A., Szuchta R., Weigl B., *Edukacja przeciw dyskryminacji*, Stowarzyszenie „Vox Humana”, Warszawa 2008.
- Bidari A., Ijaz M.A., *Changing perspectives. A resource guide for antiracist and ethnocultural education*, Ministry of Education, Toronto 1992.
- Borowiak A., Szarota P. (red.), *Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2004.
- Bowser B.P. (red.), *Racism and anti-racism in world perspective*, Sage, Thousand Oaks 1995.
- Buxarrais M.R., *L'interculturalisme en el curriculum. El racisme*, Rosa Sensat, Barcelona 1991.
- Chojnacki R., Wesołowska H., Zaufal K., *Tolerancja.pl – materiały dla nauczycieli*, Znak, Kraków 2002.
- Conseil de l'Europe, *Instruments juridiques pour lutter contre le racisme sur internet*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Czerniejewska I. (red.), *Antydyskryminacja na co dzień*, Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2005.
- Dei G.J.S., *Anti-racism education: Theory and practice*, Fernwood, Halifax 1996.
- Diamantopoulou A. (red.), *The fight against anti-semitism and islamophobia. Bringing communities together*, European Commission, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), Brussels – Vienna 2003.
- Dieteren C., Hoesel L. Van, *From xenophobia to extremely intolerant behaviour among young people*, IKOL, Roermond 1994.
- Douglas W.A., Lyman S.M., Zulaika J., *Migración, etnicidad y nacionalismo*, Servicio Editorial Universidad, País Vasco 1994.
- Fonette F. de, *Historia antysemityzmu*, Siedmiogród, Wrocław 1992.
- Fourier M., Vermes G., *Ethnicisation des rapports sociaux. Racismes, Nationalismes, Ethnicismes et culturalismes*, L'Harmattan, Paris 1994.
- Fundació per la Pau i Intermón, *Programa pedagàgic per la tolerancia*, Generalitat de Catalunya, Barcelona 1995.
- Griffiths M. (red.), *Antiracism, culture and social justice in education*, Trentham Books, Stoke-on-Trent 1995.
- Grynberg H., *Monolog polsko-żydowski*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2003.

- Henry F., *The Colour of Democracy. Racism in Canadian Society*, Harcourt Brace, Toronto 1995.
- Hidalgo Tuñón A., *Reflexión sobre el racismo y la xenofobia*, Editorial Popular, Jóvenes contra la intolerancia, Madrid 1993.
- Janion M., *Bohater, spisek, śmierć – wykłady żydowskie*, W.A.B, Warszawa 2009.
- Jasińska-Kania M. (red.), *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Scholar, Warszawa 2001.
- Jastrzęb-Mrozicka M., Kulpińska J., Najduchowska H., Świerzbowska-Kowalik E., Wilska-Duszyńska B., Wnuk-Lipiński E., *Tolerancja i uprzedzenia młodzieży. Raport z badań*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
- Jean G., *O racismo contado às crianças*, Terramar, Lisboa 1997.
- Jiménez C., Malgesini G., *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*, La cueva del oso, Madrid 1997.
- Jones R., *Teaching racism, or tackling it? Multicultural stories from white beginning teachers*, Trentham, Stoke-on-Trent 1999.
- Kamińska A. (red.), *Wybierz różnorodność. Promowanie postaw antydyskryminacyjnych w organizacji, szkole i miejscu pracy*, Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych „Mikuszewo”, Mikuszewo 2007.
- Kiselica M.S. (red.), *Confronting prejudice and racism during multicultural training*, ACA, Alexandria 1999.
- Koprinarov L., *Tolerantnost i interkulturnost*, Institut po kulturoznanie, Sofia 1998.
- Kupfer-Schreiner C., *Sprachdidaktik und Sprachentwicklung im Rahmen interkultureller Erziehung. Das Nürnberger Modell; ein Beitrag gegen Rassismus/racism und Ausländerfeindlichkeit*, Dt. Studien-Verlag, Weinheim 1994.
- Lewowicki T., Grabowska B. (red.), *Młodzież i tolerancja*, Uniwersytet Śląski – Filia, Cieszyn 1998.
- Lucas J. de, *El desafío de las fronteras. Derechos Humanos y xenofobia frente a una sociedad plural*, Temas de Hoy, Madrid 1994.
- Malewska H., Cachon C., *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*, L'Harmattan, Paris 1988.
- Malgesini G., Giménez C., *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*, La Cueva del Oso, Madrid 1997.
- Mentor D., *Facts about racism in our schools/Le racisme dans nos écoles*, Canadian Race Relations Foundation/Fondation canadienne des relations raciales, Toronto 2000.
- Meyer M., Estable A., *Awareness, assessment, and action. A tool for educators working towards anti-racism in the school system*, Margin Publishing, Ottawa 1996.
- Nadácia Milana Šimečku, *Všetci různí – všeci rovní. Metodická příručka pre výchovu k tolerancii*, Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 2002.
- Ouellet F., *Essais sur le relativisme et la tolérance*, Presses de l'Université Laval, Québec 2000.
- Poliakov L., *Le Mythe aryen. Essai sur la source du racisme et des nationalismes*, Calmann-Lévy, Paris 1971.
- Posern-Zieliński A. (red.), *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Preissing C., Wagner P., *Les tout-petits ont-ils des préjugés? Education interculturelle et antiraciste dans les lieux d'accueil*, ERES, Paris 2006.

- Ramberg I., *L'islamophobie et ses conséquences pour les jeunes*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Ramcharan S., *Racism: Non Whites in Canada*, Butterworths, Scarborough 1982.
- Richmond A., *Global Apartheid. Refugees, Racism, and the New World Order*, Oxford University Press, Toronto – New York 1994.
- Roe M., *Multiculturalisme et racisme à l'école. Rapport de l'ACE*, Association canadienne d'éducation/Canadian Education Association, Toronto 1983.
- Rojzman C., Pillods S., *Savoir vivre ensemble. Agir autrement contre le racisme et la violence*, La Découverte, Paris 2001.
- Satzewich V. (red.), *Racism and social inequality in Canada*, Thompson Educational Publishing, Toronto 1998.
- Scheurich J.J. (red.), *Anti-racist scholarship. An advocacy*, State University of New York Press, Albany 2002.
- Schnapper D., Allemand S., *Questionner le racisme*, Gallimard, Paris 2000.
- Simpson G.E., Yinger J.M., *Racial and cultural minorities. An analysis of prejudice and discrimination*, Springer, New York 1985.
- Šišková T., *Výchova k toleranci a proti rasismu*, Portál, Praha 1998.
- Smith V., Thompson W., *Anti-racist education and the adult learner. A handbook for educators in adult and continuing education programs*, Board of Education for the City of Toronto, Toronto 1991.
- Snowden F.M., *Before color prejudice. The ancient view of Blacks*, Harvard University Press, Cambridge 1991.
- Solé C., *Racismo, etnicidad y educación intercultural*, Universitat de Lleida, Lleida 1996.
- Szlajfer H., *Polacy i Żydzi – zderzenie stereotypów. Esej dla przyjaciół i innych*, Scholar, Warszawa 2003.
- Taguieff P.A., *Face au racisme*, La Découverte, Paris 1991.
- Tahar Ben Jelloun, *Detóm o rasizme*, Timotej, Košice 1998.
- Tapernoux P., *Les enseignants face aux racismes*, Anthropos, Paris 1997.
- Taylor M., *Alien 93: Organisations de jeunesse en lutte contre le racisme et la xénophobie*, Direction de la Jeunesse, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Tehindrazanarivelo D.J., *Le racisme à l'égard des migrants en Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Thomas B., Novogrodsky C., *Combatting racism in the workplace: A course for workers*, Cross Cultural Communication Centre, Toronto 1983.
- Thompson B.W., *A promise and a way of life white antiracist activism*, University of Minnesota Press, Minneapolis 2001.
- Trachtenberg J., *Diabeł i Żydzi. Średniowieczna koncepcja Żyda a współczesny antysemityzm*, Wydawnictwo URAEUS, Gdynia 1997.
- Troyna B., Williams J., *Racism, education, and the state*, Croom Helm, London – Dover 1986.
- Troyna B., *Education, racism, and reform*, Routledge, London – New York 1990.
- Troyna B., *Racism and education – research perspectives*, Open University Press, Buckingham 1993.
- Turney L., Law I., Phillips D., *Institutional Racism in Higher Education. Building the Anti-Racist HEI: A Toolkit*, Leeds 2002.

- Tydén M., *Svensk antisemitism 1880–1930*, Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Faculty of Arts, Uppsala 1986.
- Van Til W. (red.), *Intercultural attitudes in the making. Parents, youth leaders, and teachers at work*, Harper, New York 1947.
- Vogt W.P., *Tolerance. Education learning to live with diversity and difference*, Sage, Thousand Oaks 1997.
- Wieviorka M. (red.), *Racisme et xénophobie en Europe*, La Découverte, Paris 1994.
- Wieviorka M., *El espacio del racismo*, Ediciones Paidós Ibérica, Barcelona 1992.

Zróżnicowanie kulturowe w Europie, europejski wymiar edukacji

- Abdallah-Pretceille M., *Les Droits de l'Homme en Europe 1789–1992*, CRDP, Amiens 1994.
- Allemann-Ghionda C. (red.), *Multiculture et éducation en Europe/Multikultur und Bildung in Europa*, Peter Lang, Berne 1994.
- Allemann-Ghionda C., *Schule, Bildung und Pluralität. Sechs Fallstudien im europäischen Vergleich*, Peter Lang, Bern 1999.
- Altermatt U., *Sarajewo przestrzega. Etnonacjonalizm w Europie*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 1998.
- Aluffi-Pentini A., Lorenz W. (red.), *Anti-racist work with young people. European experiences and approaches*, Russell House, Lyme Regis 1996.
- Antonouris G., Bonnier B., Keane M., *The training of school directors for the European dimension*, Vol. 3: *School Directors and the European Dimension. Towards a Training Programme*, University of Strathclyde, Glasgow 1995.
- Antonouris G., *The European dimension in teacher training. Activity book 1: An introductory course on intercultural cross-curricular themes: Intercultural perspective*, Nottingham Polytechnic, Nottingham 1990.
- Antonouris G., *The European dimension in teacher training. Activity book 2: An introductory course on intercultural cross-curricular themes: National curriculum, environmental issues*, Nottingham Polytechnic, Nottingham 1990.
- ASEREP, *La dimension européenne: des outils au service d'une politique interculturelle: Toulouse du 16 au 20 mai 1993*, ASEREP, Toulouse 1993.
- Association Européenne de Recherches et d'Etudes Pédagogiques, *La dimension européenne: des outils au service d'une politique interculturelle: Toulouse du 16 au 20 mai 1993*, Association Européenne de Recherches et d'Etudes Pédagogiques, Toulouse 1993.
- Babiński G., Miodunka W. (red.), *Europa państw, Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, Nomos, Kraków 1995.
- Barthel S., *La pédagogie de projet: approche pluridisciplinaire de la dimension européenne dans l'enseignement secondaire. 55ème séminaire du Conseil de l'Europe pour enseignants, Donaueschingen, Allemagne, 18–23 mai 1992: rapport*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1992.
- Barthélemy D., Ryba R., Birzea C., Leclercq J.-M., *La dimension européenne dans l'enseignement secondaire*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.

- Bauböck R. (red.), *From alien to citizens: Redefining the status of immigrants in Europe*, Avebury, Aldershot 1994.
- Beernaert Y., Rupert C. (red.), *La dimension européenne et l'éducation culturelle, actes, université d'été 1992/The European dimension and cultural education, proceedings, Summer University 1992*, ATEE, Bruxelles 1993.
- Beernaert Y., Van Dijk H., Sander T., *The European dimension in teacher education*, ATEE, Bruxelles 1993.
- Bekemans L., Ortiz de Urbina Y., *Étude sur l'éducation: l'enseignement des immigrés dans l'Union européenne*, Luxembourg 1997.
- Belard M., *Clubs européens*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Bell G.H., *Developing a European dimension in primary schools*, David Fulton Publishers, London 1991.
- Benattig R., *Migrants en Europe: quel avenir éducatif et culturel?*, Conseil de l'Europe, L'Harmattan, Strasbourg – Paris 1987.
- Benda-Beckmann K von, Verkuyten M. (red.), *Nationalism, ethnicity and cultural identity in Europe*, Utrecht University, Utrecht 1995.
- Berque J., *De nouveaux minoritaires dans la cité européenne (rapport de la Conférence pluridisciplinaire sur les aspects éducatifs et culturels des relations intercommunautaires)*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1989.
- Besalú X., Campani G., Palaudarias J.M., *La educación intercultural en Europa. Un enfoque curricular*, Pomares-Corredor, Madrid 1998.
- Birzea C., *Droits de l'homme et minorités dans les nouvelles démocraties européennes: les aspects éducatifs et culturels*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Boucher M. (red.), *De l'égalité formelle à l'égalité réelle. La question de l'ethnicité dans les sociétés européennes*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Bratt Paulson C., Peckham D., *Linguistic minorities in central and eastern Europe*, Multilingual Matters, Clevedon 1998.
- Brock C., Tulasiewicz W., *Education in a single Europe. With a foreword by Sir Edward Heath*, Routledge, London 1994.
- Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, *Erziehung zur interkulturellen Verständigung. Das Handbuch der „Europäischen Jugendakademie“*, Studien Verlag, Innsbruck – Wien – München – Bozen 2002.
- Busquets J., *La dimensio Europea*, Generalitat de Catalunya, Departament de Ensenyament, Barcelona 1993.
- Byram M., *Education for European citizenship. Special issue*, Multilingual Matters, Clevedon 1996.
- Byram M., Tost Planet M. (red.), *Identité sociale et dimension européenne: la compétence interculturelle par l'apprentissage des langues vivantes*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2000.
- Camilleri C. (red.), *Différence et cultures en Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- CDCC, *Manuel de l'Année européenne des langues 2001 – Projet Langues Vivantes „Politiques linguistiques pour une Europe multilingue et multiculturelle“*, CDCC, Strasbourg 2000.
- Centre for Intercultural Education, *Intercultural Education Materials: A Selective Guide to Good Examples Within the European Union*, University of Ghent, Ghent 1997.
- Colin L., Müller B., *Europäische Nachbarn – vertraut und fremd: Pädagogik interkultureller Begegnungen*, Campus, Frankfurt am Main 1998.

- Collot A. (red.), *La pluralité culturelle dans les systèmes d'éducation européens*, Centre Régional de Documentation Pédagogique de Lorraine, Nancy 1993.
- Commission européenne – Direction générale XXII, éducation, formation et jeunesse, Euromosad – *Production et reproduction des groupes linguistiques minoritaires au sein de l'Union européenne. Document*, Office des publications officielles des Communautés européennes, Luxembourg 1996.
- Commission européenne, *Community of learning – intercultural education in Europe*, Commission européenne, Luxembourg 1994.
- Commission européenne, *Report on the education of migrant's children in the European Union*, Commission européenne, Luxembourg 1994.
- Conseil de l'Europe, *La culture immigré dans une société en mutation. L'Europe multiculturelle en lan 2000*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1983.
- Conseil de l'Europe, *Quelle cohésion sociale dans une Europe multiculturelle? Concepts, état des lieux et développements*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2006.
- Consortium of Institutions for Development and Research in Education in Europe, *Geography and history with a European dimension. Manual for teachers in secondary education*, Consortium of Institutions for Development and Research in Education in Europe (CIDREE), Enschede 1992.
- Convey A., *Approaches to the European dimension in teacher education*, Central Bureau for Educational Visits and Exchanges, London 1992.
- Coulby D., Jones C., *Postmodernity and European education systems: Cultural diversity and centralist knowledge*, Trentham Books, Stoke-on-Trent-Staffordshire 1995.
- Council of Europe, *Differences and cultures in Europe*, Council of Europe, Strasbourg 1995.
- Dadzie S. (red.), *Adult education in multi-ethnic Europe. A handbook for organisational change*, Loseblatt-Ausgabe, Bonn 1997.
- Dadzie S. (red.), *Jugend- und Erwachsenenbildung für ethnische Minderheiten in Europa. Ein Handbuch für Antirassismusbearbeitung und Organisationsentwicklung*, Loseblatt-Ausgabe, Bonn 1997.
- Delle Donne M., Melotti U., Petilli S., *Immigrazione in Europa, solidarietà e conflitto*, L'Università La Sapienza, Cediss, Roma 1993.
- Demorgon J., Lipiansky E.-M., Müller B., Nicklas H., *Dynamiques interculturelles pour l'Europe*, Anthropos, Paris 2003.
- Demorgon J., Lipiansky E.M., Müller K.B., Nicklas H., *Europakompetenz lernen*, Campus Verlag, Frankfurt am Main 2001.
- Dobrowolska B., Pawilonis A. (red.), *Europejska perspektywa edukacji człowieka. Pedagogika – przyszłość – tendencje*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010.
- Eldering L., Klopprogge J., *Different cultures, same schools. Ethnic minority children in Europe*, Leiden University, Institute for Educational Research in the Netherlands, Laida 1987.
- European Association of Teachers (AEDE), *European Educational Exchanges. A Manual*, Meulenhoff Educatief, Amsterdam 1993.
- Fermoso P. (red.), *Educación Intercultural – La Europa sin fronteras*, Narcea, Madrid 1992.
- Fragnière G., *Problèmes d'éducation dans une Europe en transition*, Collège d'Europe, Bruges 1995.
- Gallissot R. (red.), *Pluralisme culturel en Europe. Culture(s) européenne(s) et culture(s) des diasporas*, L'Harmattan, Paris 1993.

- Gauss K.-M., *Umierający Europejczycy. Podróże do sefardyjskich Żydów z Sarajewa, Nienców z Gottschee, Arboreszów, Łużyczan i Aroimunów*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2006.
- Giordan H. (red.), *Les minorités en Europe. Droits linguistiques et droits de l'homme*, KIME, Paris 1992.
- Grzybowski P.P., *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*, Impuls, Kraków 2007.
- Gundara J., Jacobs S. (red.), *Intercultural Europe: Diversity and social policy*, Ashgate, Aldershot-Brookfield 2000.
- Gundara J.S. (red.), *Intercultural Europe diversity and social policy*, Ashgate, Arena, Aldershot – Burlington 2000.
- Hagege C., *Le souffle de la langue. Voies et destins des parlers d'Europe*, Éditions Odile Jacob, Paris 1992.
- Holmes D.R., *Integral Europe. Fast-capitalism, multiculturalism, neofascism*, Princeton University Press, Princeton 2000.
- Hornberg S., *Europäische Gemeinschaft und multikulturelle Gesellschaft. Anspruch und Wirklichkeit europäischer Bildungspolitik und praxis*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1999.
- Janusz G., *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Warszawa 1995.
- Jasińska-Kania A., Marody M. (red.), *Polacy wśród Europejczyków. Wartości społeczeństwa polskiego na tle innych krajów europejskich*, Scholar, Warszawa 2003.
- Kodron C., Oomen-Welke I., *Enseigner l'Europe dans nos sociétés multiculturelles/Teaching Europe in Multicultural Society*, Herbert-Jürgen Welke Fillibach Verlag, Freiburg im Breisgau 1995.
- Koopmans R. (red.), *Challenging immigration and ethnic relations politics comparative European perspectives*, Oxford University Press, Oxford – New York 2000.
- Kozłowska A., *Multicultural education in the unifying Europe*, Wydawnictwo WSP, Częstochowa 2003.
- Krzysztofek K., Sadowski A. (red.), *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*, Trans Humana, Białystok 2001.
- Kultur des Aufwachsens: Pädagogik auf dem Weg zum multikulturellen Europa. Dokumentation BAMA-Kongress 3–5 Dezember 1999*, Bildungs- und Förderungswerk der GEW, Frankfurt am Main 2000.
- Kuźmińska R. (red.), *Socjolingwistyczne i kulturoznawcze elementy w nauczaniu języków obcych w aspekcie jednoczącej się Europy*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1998.
- Lamo de Espinosa E. (red.), *Culturas, estados, ciudadanos. Una aproximación al multiculturalismo en Europa*, Alianza Editorial, Castellano 1995.
- Lewandowski E., *Pejzaż etniczny Europy*, Muza, Warszawa 2004.
- Lorenz W., „Developing Anti-Racist Strategies” – *An experimental learning module within the Youth for Europe programme*, European Centre for Community Education, Koblenz 1994.
- Malewska E., Śliwerski B. (red.), *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*, Impuls, Kraków 2002.
- Malikowski M., Wojakowski D. (red.), *Granice i pogranicza nowej Unii Europejskiej. Z badań regionalnych, etnicznych i i lokalnych*, Nomos, Kraków 2005.

- Marsal S., Weltin S., *Minorités nationales. Souffle de diversité, souffle d'Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Mester J., *Europa wächst zusammen. Interkulturelles und politisches Lernen in europäischen Jugendbegegnungen*, Schriftenreihe der Forschungsgruppe Jugend und Europa, Bonn 1998.
- Ministère de l'Education nationale, Direction des Ecoles, *Colloque „la dimension européenne à l'école,” 12–13 juin 1991*, Ecole normale d'Auteuil, Paris 1992.
- Mistriek E., *Integrújaca sa Európa, občán a kultúra*, EVYAN, Bratislava 1999.
- Montané M., Bordas I., *The European dimension in secondary education for teachers and teacher educators*, The Network of Teacher Training Institutions, Collegi de Doctors i Llicenciats en Filosofia, Barcelona 1993.
- Montané M., *Les régions et l'Europe: la dimension européenne dans l'enseignement secondaire: matériel pour la formation des enseignants/The regions and Europe: The European dimension in secondary education: Study materials for teacher education*, Collegi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya, Barcelona 1995.
- Neve D. De, *Pluralism in education in Europe report of the international conference, Alden Biesen, 18–20 May 1995*, VUB Press, Brussels 1997.
- Nikitorowicz J., Misiejuk D., Sobiecki M. (red.), *Etniczność i obywatelskość w nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, Trans Humana, Białystok 2007.
- O'Connor E., *World studies in the European classroom*, Council for Cultural Cooperation, Council of Europe, Strasbourg 1980.
- Ohana Y., *Participation and citizenship: Training for minority youth project in Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1998.
- Paganini G., *Differences et proximités culturelles: L'Europe*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Palomba D., Bertin N., *Insegnare in Europa: comparazione di sistemi formativi e pedagogia degli scambi interculturali*, Franco Angeli, Milano 1993.
- Parlement européen, *Étude sur l'éducation. L'enseignement des immigrés dans l'Union européenne*, Parlement européen, Luxembourg 1998.
- Petit M., *L'Europe interculturelle: mythe ou réalité?*, Presses Universitaires de France, Paris 1991.
- Pędziwiatr K., *Od islamu imigrantów do islamu obywateli. Muzułmanie w krajach Europy Zachodniej*, Nomos, Kraków 2005.
- Pluta A. (red.), *Kultura i edukacja wobec idei europejskości*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Częstochowa 2003.
- Porcher L., *L'éducation des travailleurs migrants en Europe. L'interculturalisme et la formation des enseignants*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1981.
- Pornbacher U., *Migration und interkulturelle Erziehung in Europa. Migration and intercultural education in Europe./Migration et éducation interculturelle en Europe. Bibliography for 1987*, Multilingual Matters, Clevedon 1990.
- Praia M., *European dimension in education: To think Europe through values looking at human rights*, Instituto Politecnico do Porto, Porto 1993.
- Rex J., Drury B. (red.), *Ethnic mobilisation in a multi-cultural Europe*, Avebury-CRER, Aldershot 1994.
- Rey M., *Identités culturelles et interculturalité en Europe*, Centre européen de la culture – Actes Sud, Genève 1997.

- Rey M., *Recueils d'informations sur les opérations d'éducation interculturelle en Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1983.
- Ross A. (red.), *A Europe of many cultures*, Children's Identity and Citizenship in Europe Publication, London 2003.
- Rutkowiak J. (red.), *Uczenie się od outsidera. Perspektywa europejskiej współpracy edukacyjnej*, Impuls, Kraków 1997.
- Salvadori E., Boitier M.-F., Brackmeier M., *Le plaisir de partager: un partenariat scolaire européen „intégration et multiculturalisme en Europe”*, Ibis, Como-Pavia 1995.
- Shaw S. (red.), *Intercultural education in European classrooms*, Trentham Books, Stoke-on-Trent – Sterling 2000.
- Sierens S., *Outils Pédagogiques Interculturels. Un inventaire selectif de bons exemples dans l'Union européenne*, Steunpunt Intercultureel Onderwijs, Gent 1997.
- Skutnabb-Kangas T., *Pourquoi préserver et favoriser la diversité linguistique en Europe? Quelques arguments. Guide pour l'élaboration des politiques linguistiques éducatives en Europe – De la diversité linguistique à l'éducation plurilingue. Etude de référence*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Sociedad Española de Pedagogía, *Actas del X Congreso Nacional de Pedagogía: Educación Intercultural en la Perspectiva de la Europa Unida*, Sociedad Española de Pedagogía, Salamanca 1992.
- Starkey H., *Language Policy for a Multilingual and Multicultural Europe. Democratic Citizenship, Languages, Diversity and Human Rights*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2000.
- Sturn B.S., *Kampf um kulturelle Hegemonie in Europa. Von der Kollision der Zivilisationen zur Kultur eines friedlichen Europa 2007*, Universität Wien, Wien 2007.
- Tapia S. De, *Les nouvelles configurations de la migration irrégulière en Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.
- Tehindranarivelo D.J., *Le racisme à l'égard des migrants en Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Tjeerdsma R.S., Stuijt M.B. (red.), *Bilingualism and education: A bibliography on European regional or minority languages*, Fryske Akademy – Mercator-Education, Ljouwert 1996.
- Treuheit W., Janssen B., Otten H., *Bildung für Europa interkulturelles Lernen in Jugendbegegnungen*, Europa Union Verlag, Bonn 1990.
- Unité de Coordination de L'Europe à l'Ecole, *L'Europe à l'Ecole – Vers une éducation européenne à la citoyenneté*, Unité de Coordination de L'Europe à l'Ecole, Bonn 2003.
- Vief-Schmidt G., Gröber M., Stöcklin D., Winter W., *La dimension européenne par le partenariat interrégional. L'expérience du Bade-Wurtemberg*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Von Benda-Beckman K., Verkuyten M. (red.), *Nationalism, ethnicity and cultural identity in Europe*, Utrecht University, Utrecht 1995.
- Walasek S., *Wśród „swoich” i „obcych”. Rola edukacji w społeczeństwach wielokulturowych Europy Środkowej (XVIII–XX wiek)*, Impuls, Kraków 2006.
- Zarate G. (red.), *Langues, xénophobie, xénophilie dans une Europe multiculturelle*, CNDP, CRDP de Basse Normandie, Caen 1999.

Regiony a zróżnicowanie kulturowe – analizy lokalne, perspektywa porównawcza

- Abdi A.A., *Culture, education, and development in South Africa historical and contemporary perspectives*, Bergin Garvey, Westport 2002.
- Ackerman W.I., *In pursuit of peace programs and practice in Israel*, International Center for Peace in the Middle East, Tel-Aviv 1984.
- Adelman H., *Immigration and refugee policy. Australia and Canada compared*, University of Toronto Press, Toronto 1994.
- Alexandrova D. (red.), *Dialogue ethno-culturel en Balkans*, Association bulgare de rhétorique, Fondation Humanité, Sofia 2001.
- Alund A., Schierup C.-U., *Paradoxes of multiculturalism. Essays on Swedish society*, Avebury, Aldershop 1991.
- Amselle J.-L., *Vers un multiculturalisme français. L'empire de coutume*, Aubier, Paris 1996.
- Anderson A.B., Frideres J.S., *Ethnicity in Canada. Theoretical Perspectives*, Butterworths, Toronto 1981.
- Andrews J., *Once the seed is sown potentials for the use of Canadian children's books in the strengthening of multiculturalism*, Multiculturalism Canada, Ottawa 1984.
- Awramiuk A., *Pogranicze kultur. Percepcja „własnego regionu” przez uczniów a edukacja regionalna*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Babiński A., Paleczny T. (red.), *Zbiorowy portret Polaków*, Nomos, Kraków 1997.
- Bak H. (red.), *Multiculturalism and the canon of American culture*, Virginia University Press, Charlottesville 1993.
- Bauer J., *Les minorités au Québec*, Editions Boréal, Montréal 1994.
- Bauhn P., Lindberg C., Lundberg S., *Multiculturalism and nationhood in Canada: The cases of First Nations and Quebec*, Lund University Press, Lund 1995.
- Bennett P.W., *The Canadian mosaic an approach to Canada's multicultural heritage: Curriculum aid*, York County Board of Education, Division of Planning and Development, Aurora 1978.
- Berry J.W., Laferrière M., Samuda R.J., *Multiculturalism in Canada social and educational perspectives*, Allyn & Bacon, Toronto 1984.
- Berry J.W., Laponce J.A. (red.), *Ethnicity and culture in Canada. The research landscape*, University of Toronto Press, Toronto 1994.
- Bienvenue R.M., Goldstein J.E., *Ethnicity and ethnic relations in Canada*, Butterworths, Toronto 1985.
- Bigler E., *American conversations: Puerto Ricans, white ethnics, and multicultural education*, Temple University Press, Philadelphia 1999.
- Biniecki M., Kaźmierkiewicz P., Smoter B., *Integracja cudzoziemców w Polsce. Wybrane aspekty*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2006.
- Bissoondath N., *Selling illusions. The cult of multiculturalism in Canada*, Penguin Books, Toronto 1994.
- Bolaria S., Li P., *Racial oppression in Canada*, Garamond Press, Toronto 1991.
- Bondyra K., Lisiecki S. (red.), *Odmiany polskich tożsamości*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2002.

- Bourne J., Bridges L., Searle C., *Outcast England. How schools exclude black children*, Institute of Race Relations, London 1994.
- Brzezińska A.W., Hulewska A., Słomska J. (red.), *Edukacja regionalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Burke R.K. (red.), *American public discourse. A multicultural perspective*, University Press of America, Lanham 1992.
- Burnet J., *Multiculturalism in Canada/Le multiculturalisme au Canada. Canadian Studies Resource Guide*, Circumpolar and Scientific Directorate, Ottawa 1988.
- Byram M., Tenberg R., *Intercultural perspectives: Images of Germany in education and the media*, Iudicium, München 1999.
- Byram M., *Minority education and ethnic survival. Case study of a German school in Denmark*, Multilingual Matters, Clevedon – Avon 1986.
- Cain A. (red.), *Stereotypes culturels et apprentissage des langues: Bulgarie, France, Hongrie, Suisse*, Commission Française pour l'UNESCO, Paris 1995.
- Canadian Teachers Federation, *Intercultural education. Indians and Eskimos of North America*, Canadian Teachers Federation, Ottawa 1972.
- Carroll R., *Cultural misunderstandings. The French-American experience*, University of Chicago Press, Chicago 1988.
- Carsaniga G., *Multiculturalism and italian studies*, La Trobe University, Bundoora 1984.
- Centre d'études des relations interculturelles, *Les Médiateurs interculturels dans le monde anglophone*, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris 1994.
- Chałasiński J., *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kopalnia” na Górnym Śląsku*, Dom Książki Polskiej, Warszawa 1935.
- Chambre des communes, Comité permanent du multiculturalisme, *Multiculturalisme. Cimentier la mosadque canadienne*, Imprimeur de la Reine, Ottawa 1987.
- Chang E.T., Leong R. (red.), *Los Angeles struggles toward multiethnic community: Asian American, African American Latino perspectives*, University of Washington Press, Seattle 1994.
- Chase J., Parth L., *Multicultural spoken here. Discovering America's people through language, arts and library skills*, Goodyear, Santa Monica 1979.
- Chłopicki W., Gajda J. (red.), *Współczesny polski dyskurs publiczny w perspektywie międzykulturowej*, Tertium, Kraków 2008.
- Chodubski A. (red.), *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994.
- Chodubski A., Waśkiewicz A.K. (red.), *Tożsamość kulturowa. Szkice o mniejszościach narodowych na Pomorzu Gdańskim*, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk 2001–2006 (seria wydawnicza).
- Chromiec E., *Dialog międzykulturowy w działalności polskich organizacji pozarządowych okresu transformacji systemowej*, Atut, Wrocław 2011.
- Chromiec E., *Edukacja w kontekście różnicy i różnorodności kulturowej. Z inspiracji naukowych obszaru niemieckojęzycznego*, Impuls, Kraków 2006.
- Chuquimamani V., Godenzzi J.C., *Educación e interculturalidad en los Andes y la Amazonía*, Centro de Estudios Regionales Andinos "Bartolomé de Las Casas", Cusco 1996.
- Cohen P., Bains H.B. (red.), *Multiracist Britain*, Macmillan, London 1993.
- Cope B., Kalantzis M., *Speaking of cultural difference: The rise and uncertain future of the language of multiculturalism*, Common Ground Publishing, Annandale 1987.

- Coulby D., *Beyond the national curriculum. Curricular centralism and cultural diversity in Europe and the USA*, Falmer Press, London – New York 2000.
- D'Oyley V., *The impact of multi-ethnicity on Canadian education*, Urban Alliance on Race Relations, Toronto 1977.
- Da Silva K.M., *Managing ethnic tensions in multi-ethnic societies, Sri Lanka, 1880–1985*, University Press of America, Washington 1986.
- Davey A., *Learning to be prejudiced growing up in multi-ethnic Britain*, Edward Arnold, London 1983.
- Davis DuBois R., *Bild Together Americans. Adventures in intercultural education for the secondary school*, Hinds, Hayden & Eldredge, New York 1945.
- Davis DuBois R., *Get Together Americans*, Harper Bros, New York 1943.
- Day R.J.F., *Multiculturalism and the history of Canadian diversity*, University of Toronto Press, Toronto 2000.
- Dubois E.C., Ruiz V.L., *Unequal sisters. A multicultural reader in U.S. women's history*, Routledge, New York 1990.
- Dumont P., *L'interculturel dans l'espace francophone*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Espagne M., Werner M., *Transferts. Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand (XVIIIème et XIXème siècles)*, Editions Recherche sur les Civilisations, Paris 1988.
- Extra G., Maartens J., *Multilingualism in a multicultural context case studies on South Africa and Western Europe*, Tilburg University Press, Tilburg 1998.
- Falk B., Harris J. (red.), *Unity in diversity. Multicultural education in Australia*, Australian College of Education, Sydney 1983.
- Ferréol G. (red.), *Intégration et exclusion dans la société française contemporaine*, Presses Universitaires de Lille, Lille 1992.
- Fibiger J. (red.), *Swego nie znacie... czyli Polska oczami obcokrajowców*, ElementOne, Warszawa 2010.
- Fleras A., Elliot J.L., *Multiculturalism in Canada. The challenge of diversity*, Nelson Canada, Scarborough, Toronto 1992.
- Fondation canadienne des droits humains, *Multiculturalism and the charter*, Carswell, Toronto 1987.
- Fornet-Betancourt R., *Lateinamerikanische Philosophie zwischen Inkulturation und Interkulturalität*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1997.
- Francis R., *Teach to the difference. Cross-cultural studies in Australian education*, University of Queensland Press, St. Lucia – New York 1981.
- Fry A.J., Forceville C. (red.), *Canadian mosaic. Essays on multiculturalism*, Free University Press, Amsterdam 1988.
- Gabgue T., *Bildung, Ausbildung und Weiterbildung in Afrika und Asien. Die Stellung des Ausländerstudiums in Deutschland und die Bedeutung von „Brain Drain“ aus den Entwicklungsländern: Beiträge zu einem interkulturellen Wissenschaftsverständnis und zu den internationalen Wirtschaftsbeziehungen*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1999.
- Gamlin P.J., *Multicultural education in Canada. From a global perspective approaches at elementary and secondary levels including teacher training*, Dept. of Applied Psychology, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1991.

- Giedroń M., Mieczkowska M., Mieczkowski J. (red.), *Stosunki wyznaniowe i etniczne w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003.
- Gollnick D.M., Klassen F.H., Yff J., *Multicultural education and ethnic studies in the United States an analysis and annotated bibliography of selected ERIC documents*, American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1976.
- Gómez Tutor C., *Bikulturelle Ehen in Deutschland. Pädagogische Perspektiven und Maßnahmen*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1995.
- Hall E.T., Reed Hall M., *Understanding cultural differences: keys to succes in West Germany, France and the United States*, Intercultural Press, Yarmouth – Maine 1990.
- Hameed S., Paul G. (red.), *Multiculturalism in Canada*, University of Alberta Press, Edmonton 1981.
- Hamilton F.E.I., Iglicka K. (red.), *From homogeneity to multiculturalism. Minorities old and new in Poland*, School of Slavonic and East European Studies, London 2000.
- Haumersen P., Liebe F., *Eine schwierige Utopie. Der Prozess interkulturellen Lernens in deutsch-französischen Begegnungen*, VWB-Verlag für Wissenschaft und Bildung, Berlin 1990.
- Holmes B., *Diversity and unity in education. A comparative analysis*, Allen Unwin, London 1980.
- House R.J., Hanges P.J., Javidan M., Dorfman P.W., Gupta V., *Culture, leadership and organizations. The GLOBE study of 62 societies*, Sage, Thousand Oaks 2004.
- Hutcheon L., Richmond M., *Other solitudes. Canadian multicultural fictions*, Oxford University Press, Toronto 1990.
- Iglicka K. (red.), *Integracja, czy dyskryminacja? Polskie wyzwania i dylematy u progu wielokulturowości*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Instituto Cultural de Macau, *Simpósio Internacional "Encontro de povos e culturas, Macau e a Diversidade étnica na Asia"/International Symposium "Meeting Point of Cultures, Macau and Ethnic Diversity in Asia"*, Instituto Cultural de Macau, Macau 1993.
- Isajiw W.W., *Understanding diversity: Ethnicity and race in the Canadian context*, Thompson Educational, Toronto 1999.
- Jasiński Z., Lewowicki T. (red.), *Oświata etniczna w Europie Środkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2001.
- Jayasuriya L., *Immigration policies and ethnic relations in Australia and Australian multicultural education in a comparative perspective*, Department of Social Work and Social Administration, University of Western Australia, Perth 1987.
- Joppke C., *Multiculturalism and immigration. A comparison of the United States, Germany, and Britain*, European University Institute, Florence 1995.
- Jullien F., *Proces ou creation. Une introduction a la pensee chinoise. Essai de problematique interculturelle*, Seuil, Paris 1989.
- Kainzbauer A., *Kultur im interkulturellen Training. Der Einfluss von kulturellen Unterschieden in Lehr- und Lernprozessen an den Beispielen Deutschland und Großbritannien*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main – London 2002.
- Kehoe D. (red.), *Words into action. Race-ethnic relations in large urban school boards*, Urban Studies Programme, Division of Social Science, York University, Downsview 1985.
- Kempny M., Kapciak A., Łodziński S. (red.), *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997.

- Košecký S. (red.), *Multkulturaj familioj en nuntempa Eŭropo*, Esprima, Rondo Familia de Universala Esperanto-Asocio, Bratislavo 1996.
- Kossak-Główniczewski K. (red.), *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych. Z wybranych rozwiązań edukacyjnych Białorusinów, Fryzów, Niemców, Sami i Kaszubów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1999.
- Kovacs M.L. (red.), *Ethnic Canadians Culture and Education*, Canadian Plains Research Center, University of Regina, Regina 1978.
- Kulwicka-Kamińska J., Kamiński I., *Islam po polsku*, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2007.
- Lacroix J.-M., Caccia F. (red.), *Métamorphoses d'une utopie: le pluralisme ethno-culturel en Amérique: un modèle pour l'Europe?*, Presses de la Sorbonne Nouvelle, Triptyque, Paris – Montréal 1992.
- Landau-Czajka A., *Syn będzie Lech. Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*, Neriton – Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2006.
- Landau-Czajka A., *W jednym stali domu. Koncepcje rozwiązania kwestii żydowskiej w publicystyce polskiej lat 1933–1939*, Neriton – Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1998.
- Lahon D., *O negro no coração do Império. Uma memória a resgatar, séculos XV–XIX*, Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1999.
- Janfranchi A., *Interkulturelle Pädagogik in der Lehrerbildung des Kantons Zürich. Bericht über die Umsetzung des Erziehungsratsbeschlusses zur IKP*, Erweiterte Seminardirektorenkonferenz, Zürich 1999.
- Langlais J., *Le Québec de demain et les communautés culturelles*, Editions du Méridien, Montréal 1990.
- Le Huu Khoa, *L'Interculturel et leurasien*, L'Harmattan, Paris 1993.
- Lewandowski E., *Charakter narodowy Polaków i innych*, Muza, Warszawa 2008.
- Łodziński S., *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Scholar, Warszawa 2005.
- Mc Andrew M., Gagnon F. (red.), *Relations ethniques et éducation dans les sociétés divisées: Québec, Irlande du Nord, Catalogne et Belgique*, L'Harmattan, Montréal – Paris 2000.
- McAndrew M., *Immigration et diversité à l'école le débat québécois dans une perspective comparative*, Presses de l'Université de Montréal, Montréal 2001.
- Ménudier H., *L'Office franco-allemand pour la Jeunesse. Une contribution exemplaire à l'unité de l'Europe*, Armand Colin, Paris 1988.
- Mesa Franco M.C. (red.), *Actitudes hacia la tolerancia y la cooperación en ambientes multiculturales. Evaluación e intervención educativa en un contexto concreto: La ciudad de Melilla*, Universidad de Granada, Granada 1998.
- Michalewska M.T. (red.), *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, Impuls, Kraków 1999.
- Mistrík E., *Slovenská kultúra v multikulturalizme*, Filozofická Fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Bratislava – Nitra 2005.
- Muñoz Cruz H., *Un futuro desde la autonomía y la diversidad. Experiencias y voces por la educación en contextos interculturales nicaragüenses*, Universidad Veracruzana, Xalapa 2001.
- Nanni A., *L'educazione interculturale oggi in Italia*, EMI, Bologna 1998.
- Ngai M.M., *Impossible subjects. Illegal aliens and the making of modern America*, Princeton University Press, Princeton 2004.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, WAiP, Warszawa 2009.

- Nikitorowicz J., Misiejuk D., Sobiecki M. (red.), *Region, tożsamość, edukacja*, Trans Humana, Białystok 2005.
- Niziołek K., Poczykowski R. (red.), *Historia, pamięć i tolerancja. Nauczanie o wielokulturowości i lokalnej historii*, Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.
- Obracht-Prądyński C., *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2002.
- Ogbu J.U., *Minority education and caste the American system in cross-cultural perspective*, Academic Press, New York 1978.
- Paco D., Siñani Catacora E., *Una aproximación a la educación intercultural de Bolivia y países latinoamericanos bibliografía comentada (1983–1997)*, Centro Boliviano de Investigación y Acción Educativas Centro de Información y Documentación en Educación, La Paz 1998.
- Paszko A. (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, Wojewódzka Biblioteka Publiczna, Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków 2004.
- Pateau J., *Une étrange alchimie. La dimension interculturelle dans la coopération franco-allemande*, CIRAC, Paris 1998.
- Payne, J.R. (red.), *Multicultural autobiography. American lives*, University of Tennessee Press, Knoxville 1992.
- Poglia E., *Interkulturelle Bildung in der Schweiz Fremde Heimat*, Peter Lang, Bern – New York 1995.
- Pollack M., *Po Galicji. O Chasydach, Huculach, Polakach i Rusinach*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2007.
- Reich R., *Bridging liberalism and multiculturalism in American education*, University of Chicago Press, Chicago 2002.
- Reitz J.G., Breton R., *The illusion of difference. Realities of ethnicity in Canada and the United States*, Institut C.D. Howe, Toronto 1994.
- Rosnani H., *Educational dualism in Malaysia implications for theory and practice*, Oxford University Press, New York – Kuala Lumpur 1996.
- Rouland N., *La Tradition juridique française et la diversité culturelle*, Commission française pour l'Unesco, Paris 1993.
- Ryan J., Wignall R., Moore S., *Ethnocultural students, cultural discontinuities and school policies and practices barriers to achievement*, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1994.
- Sacks D.O., Thiel P.A., *The diversity myth "multiculturalism" and the politics of intolerance at Stanford*, Independent Institute, Oakland 1995.
- Sadowski A., *Narody małe i wielkie. Białorusini w Polsce*, Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1991.
- Schlesinger A.M., *The disuniting of America. Reflections on a multicultural society*, W.W. Norton, New York 1998.
- Schröter H., *Arabesken. Studien zum interkulturellen Verstehen im deutsch-marokkanischen Kontext*, Peter Lang, Frankfurt am Main 1999.
- Scott F.B., *Teaching in a multicultural setting a Canadian perspective*, Prentice Hall, Toronto 2001.
- Segesvary V., *Inter-civilizational relations and the destiny of the West. Dialogue or confrontation?*, University Press of America, Lanham 2000.

- Siegień-Matyjewicz A.J., *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży pochodzenia białoruskiego*, Białoruskie Zrzeszenie Studentów, Olsztyn – Warszawa 2007.
- Sleeter C.E., *Keepers of the American dream. A study of staff development and multicultural education*, Falmer Press, London 1992.
- Soto Hardiman P., Lapeyre F., *Les jeunes et l'exclusion dans les quartiers défavorisés: approches politiques dans six villes d'Europe*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.
- Spindler G.D., Spindler L.S., *The American cultural dialogue and its transmission*, Falmer Press, London 1990.
- Spring J.H., *Deculturalization and the struggle for equality a brief history of the education of dominated cultures in the United States*, McGraw-Hill, Boston 2001.
- Spring J.H., *The intersection of cultures. Multicultural education in the United States*, McGraw-Hill, New York 1995.
- Spring J.H., *The intersection of cultures. Multicultural education in the United States and the global economy*, McGraw-Hill, Boston 2000.
- Stewart E.C., Bennett M.J. (red.), *American cultural patterns. A cross-cultural perspective*, Intercultural Press, Yarmouth 1991.
- Stringfield S., Datnow A., Ross S.M., *Scaling up school. Restructuring in multicultural, multilingual contexts early observations from Sunland County*, Center for Research on Education, Diversity Excellence, Santa Cruz 1998.
- Swift J., *Education and the diversity of cultures the contribution of comparative education/ L'éducation et la diversité des cultures: La contribution de l'éducation comparée/Erziehung und die Vielfalt der Kulturen: der Beitrag der vergleichenden Erziehungs*, Comparative Education Society in Europe, Böhlau Verlag, Köln 1985.
- Szymański M.S., Horner W. (red.), *Dziesięć lat później. Oświata i nauki o wychowaniu w Niemczech i w Polsce w perspektywie porównawczej*, Żak, Warszawa 2002.
- Śmiełowska M., *Kulturowe, polityczne i gospodarcze uwarunkowania świadomości etnicznej Ślązaków*, Instytut Śląski, Opole 1989.
- Świątkiewicz W., *Region and regionalism. Culture and social order*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1995.
- Takaki R., *A different mirror: a history of multicultural America*, Brown & Company, Boston 1993.
- Tchoryk-Pelletier P., *L'adaptation des minorités ethniques une étude réalisée au Cégep de Saint-Laurent*, Cégep de Saint-Laurent, Ville Saint-Laurent 1989.
- Tomański R., *Tatami kontra krzesła. O Japonii i Japończykach*, Muza, Warszawa 2011.
- Traba E., Traba R. (red.), *Tematy polsko-niemieckie. Historia, literatura, edukacja*, Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia, Olsztyn 1999.
- Traba E., Traba R. (red.), *Tematy żydowskie. Historia, literatura, edukacja*, Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia, Olsztyn 1999.
- Traba R. (red.), *Tematy polsko-białoruskie. Historia, literatura, edukacja*, Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia, Olsztyn 2003.
- Traba R. (red.), *Tematy polsko-litewskie. Historia, literatura, edukacja*, Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia, Olsztyn 1998.
- Traba R. (red.), *Tematy polsko-ukraińskie. Historia, literatura, edukacja*, Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia, Olsztyn 2000.

- Troper H.M., *Ethnicity, politics, and public policy. Case studies in Canadian diversity*, University of Toronto Press, Toronto 1999.
- UNESCO – INRP, *Stéréotypes culturels et apprentissage des langues: Bulgarie, France, Hongrie, Suisse*, UNESCO – INRP, Paris 1995.
- Ungerleider C.S., *Issues in police intercultural and race relations training in Canada*, Canadian Centre for Police-Race Relations, Ottawa 1992.
- Varro G., *Les couples mixtes et leur enfants en France et en Allemagne*, Armand Colin, Paris 1997.
- Wapiński R. (red.), *Polacy i sąsiedzi. Dystanse i przenikanie kultur. Zbiór studiów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000–2002 (seria wydawnicza).
- Warmińska K., *Tatarzy polscy, tożsamość religijna i etniczna*, Universitas, Kraków 1999.
- Weber E., *Maghreb arabe et occident français. Jalons pour une (re)connaissance interculturelle*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1989.
- Wilson S.V., *The Evolving Policy of Multiculturalism in Canada. State of the Art Review of Research on Canada's Multicultural Society*, Multiculturalisme et Citoyenneté Canada, Toronto 1992.
- Wodź K. (red.), *Swoi i obcy na Górnym Śląsku*, Instytut Socjologii, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993.
- Wojakowski D., *Borders and fields, cultures and places – Cases from Poland*, Nomos, Kraków 2008.
- Wojakowski D., *Polacy i Ukraińcy. Rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu*, Nomos, Kraków 2002.
- Wojakowski D., *Swojskość i obcość w zmieniającej się Polsce*, Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007.
- Wood D.D., *The people we are. Canada's multicultural society*, Gage, Toronto 1980.
- Wóycicki K., Czachur W., *Jak rozmawiać z Niemcami? O trudnościach dialogu polsko-niemieckiego i jego europejskim wyzwaniu/Polen im Gespräch mit Deutschland. Zur Spezifik des Dialogs und seinen europäischen Herausforderungen*, Atut, Wrocław 2009.
- Zanchetta P., *Essere stranieri in Italia*, Franco Angeli, Milano 1995.

Kulturowe granice i pogranicza – problemy, socjopatologia, edukacja

- Arteaga A. (red.), *An Other tongue. Nation and ethnicity in the linguistic borderlands*, Duke University Press, Durham 1994.
- Fiedorczyk A., Lityński A. (red.), *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, Trans Humana, Białystok 2003.
- Giroux H.A. (red.), *Between borders. Pedagogy and the politics of cultural studies*, Routledge, New York – London 1994.
- Ickiewicz K. (red.), *Tożsamość kulturowa obszarów przygranicznych w dobie globalizacji*, Wydawnictwo Bernardinum, Tczew – Pelplin 2006.
- Jasiński Z., Korbel J. (red.), *Zderzenia i przenikanie kultur na pograniczach*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Opole 1989.

- Jasiński Z., Lewowicki T., Nikitorowicz J. (red.), *Plany i zamierzenia młodzieży na polskich pograniczach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2001.
- Jasiński Z., Lewowicki T., Nikitorowicz J. (red.), *Potencjał społeczno-kulturowy polskich pograniczy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2001.
- Lewowicki T. (red.), *Spoleczności młodzieżowe na pograniczu*, Uniwersytet Śląski – Filia, Cieszyn 1995.
- Lewowicki T., Grabowska B. (red.), *Spoleczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja*, Uniwersytet Śląski – Filia – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn – Warszawa 1996.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.), *Problemy pogranicza i edukacja*, Uniwersytet Śląski – Filia, Cieszyn 1998.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Gajdzica A. (red.), *Borderland, sociopathology and education*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn – Warszawa – Toruń 2009.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Gajdzica A. (red.), *Socjopatologia pogranicza a edukacja*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego – Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP – Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A. (red.), *Szkoła na pograniczach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Lewowicki T., Urban J. (red.), *Edukacja międzykulturowa na pograniczach w pierwszych latach rozszerzonej Unii Europejskiej – teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Nikitorowicz J., *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej*, Trans Humana, Białystok 2000.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Trans Humana, Białystok 1995.
- „Pogranicze. Studia społeczne”, t. 8, A. Sadowski (red.), Trans Humana, Białystok 1999.
- Sadowski A., *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*, Trans Humana, Białystok 1995.
- Smolińska T. (red.), *Pogranicze jako problem kultury*, Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Polski, Opole 1994.
- Szerłaż A., *Ku wielokulturowości. Aksjologiczny sens wychowania w rodzinie na litewskim pograniczu kulturowym*, Impuls, Kraków 2001.
- Witkowski L., *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Obywatelskość a różnicowanie kulturowe – problemy, edukacja obywatelska

- Audigier F., *Concepts de base et compétences clés pour l'éducation à la citoyenneté démocratique*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2000.
- Banks J.A., *Educating citizens in a multicultural society*, Teachers College Press, New York 1997.
- Birzea C., *Strategies pour une education civique dans une perspective interculturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.

- Byram M., *From foreign language education to education for intercultural citizenship. Essays and reflections*, Multilingual Matters, Clevedon 2008.
- Crick B., *Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools. Final report of the Advisory Group on Citizenship. Qualifications and Curriculum Authority*, Qualifications and Curriculum Authority, London 1998.
- Demaine J., Entwistle H., *Beyond Communitarianism. Citizenship, politics and education*, MacMillan, London 1996.
- Dimock H.G., *Intercultural relations training. An experiment in citizenship education*, Centre for Human Relations and Community Studies, Sir George Williams University, Montréal 1964.
- Gagnon F., McAndrew M., Pagé M. (red.), *Pluralisme, citoyenneté & éducation*, L'Harmattan, Paris 1996.
- Galichet F., *L'Éducation à la citoyenneté*, Anthropos, Paris 1998.
- Guilherme M., *Critical citizens for intercultural world. Foreign language education as cultural politics*, Multilingual Matters, Clevedon 2002.
- Habermas J., *Obywatelstwo a tożsamość narodowa*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
- Hoskin M.B. (red.), *Education for democratic citizenship. A challenge for multi-ethnic societies*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1991.
- Kymlicka W., Norman W. (red.), *Citizenship in diverse societies*, Oxford University Press, Oxford – New York 2000.
- Kymlicka W., *Ciudadanía multicultural. Una teoría liberal de los derechos de las minorías*, Ediciones Paidós Iberica, Barcelona 1996.
- Kymlicka W., *La citoyenneté multiculturelle*, Éditions du Boréal, Montréal 2001.
- Kymlicka W., *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*, Clarendon Press, Oxford 1997.
- Kymlicka W., *Théories récentes sur la citoyenneté*, Multiculturalisme et Citoyenneté, Ottawa 1992.
- Lafortune L., Gaudet E., *Une pédagogie interculturelle. Pour une éducation à la citoyenneté*, Édition du Renouveau pédagogique, Saint-Laurent 2000.
- López López M.C. (red.), *Educación para la ciudadanía y la paz como proyecto intercultural*, Grupo Editorial Universitario, Granada 2001.
- Lynch J., *Education for citizenship in a multicultural society*, Cassell, London – New York 1992.
- Pérez Tapias J.A., *Educación democrática y ciudadanía intercultural. Cambios educativos en época de globalización*, III Congreso Nacional de Educación, Córdoba 2002.
- Regnault E., Hohl S. (red.), *Éducation interculturelle et éducation à la citoyenneté*, De Boeck, Bruxelles 1998.
- Roche G., *Quelle école por quelle citoyenneté?*, ESF Editeur, Paris 1998.
- Sachs K., Notat N., Danon D., Bontempi R., Calame P., *Société civile et nouvelles responsabilités sociales sur des bases éthiques*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Seymour M. (red.), *Nationalité, citoyenneté et solidarité*, Liber, Montréal 1999.
- Sigel R.S., Hoskin M.B. (red.), *Education for democratic citizenship. A challenge for multi-ethnic societies*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale 1991.
- Szerląg A. (red.), *Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*, Impuls, Kraków 2007.
- Szerląg A. (red.), *Historyczne konteksty edukacji obywatelskiej w społeczeństwach wielokulturowych*, Impuls, Kraków 2007.
- Torres C.A., *Democracy, education, and multiculturalism. Dilemmas of citizenship in a global world*, Rowman Littlefield Publishers, Lanham 1998.

- UNESCO, *Pratique de la Citoyenneté. Vers une conception plus large de l'éducation civique: matériels éducatifs de base sur la paix, les droits de l'Homme, la démocratie et la tolérance*, UNESCO, Paris 1999.
- Young I.M., *Polity and Group Difference. A Critique of the Ideal of Universal Citizenship*, State University of New York Press, New York 1995.

Psychologia a zróżnicowanie kulturowe – problemy, badania, dyscypliny pokrewne

- Berry J.W., Dasen P.R. (red.), *Culture and cognition. Readings in cross-cultural psychology*, Methuen, London 1974.
- Berry J.W., Poortinga Y.H., Pandey J. (red.), *Handbook of cross-cultural psychology*, t. 1–2, Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R., *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Berry, John W., *Coûts et avantages sociopsychologiques du multiculturalisme*, Conseil économique du Canada, Ottawa 1991.
- Bireley M., Genshaft J. (red.), *Understanding the gifted adolescent: Educational, developmental, and multicultural issues. Education and psychology of the gifted series*, Teachers College Press, New York 1991.
- Bireley M., Genshaft J. (red.), *Understanding the gifted adolescent. Educational, developmental, and multicultural issues. Education and psychology of the gifted series*, Teachers College Press, New York 1991.
- Boski P., Chodynicka A.M., Vijver F.J.R. van der, *New directions in cross cultural psychology. Selected papers from the Fifteenth International Congress of the Intercultural Association for Cross-Cultural Psychology. Polish Psychological Association*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 2002.
- Boski P., Jarymowicz M., Malewska-Peyre H., *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Boski P., Miluska J., *Męskość – kobiecość w perspektywie indywidualnej i kulturowej*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1999.
- Boski P., *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Brycz H., *Trafność spostrzegania własnych i cudzych zachowań*, Impuls, Kraków 2004.
- Camilleri C., Vinsonneau G., *Psychologie et culture. Concepts et méthodes*, Armand Colin, Paris 1996.
- Cole M., *Cultural psychology: A once and future discipline*, Harvard University Press, Cambridge 1996.
- Couchard F., *La psychologie clinique interculturelle*, Dunod, Paris 1999.
- Dana R.H., *Multicultural assessment perspectives for professional psychology*, Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Dasen P., *Piagetian psychology, cross cultural contributions*, Gardner Press – Halsted Press, New York 1977.
- Devereux G., *Essai de psychiatrie générale*, Gallimard-Tel, Paris 1956.

- Devereux G., *Ethnopsychanalyse complémentaire*, Flammarion, Paris 1972.
- Dinello R., Perret-Clermont A.-N. (red.), *Psycho-pédagogie interculturelle*, Del Val, Fribourg 1987.
- Grinberg L., Grinberg R., *Psychanalyse du migrant et de l'exilé*, CLE, Lyon 1986.
- Grzymała-Moszczyńska H., Kwiatkowska A., Roszak J. (red.), *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*, Nomos, Kraków 2010.
- Guerraoui Z., Troadec B., *Psychologie interculturelle*, Armand Colin, Paris 2000.
- Hofstede G., *Vivre dans un monde interculturel. Comprendre nos programmations mentales*, Les Editions d'Organisation, Paris 1994.
- Iwawaki S., Kashima Y., Leung K. (red.), *Innovations in cross-cultural psychology*, Swets Zeitlinger, Amsterdam 1992.
- Jarymowicz M. (red.), *Poza egocentryczną wizją siebie i świata*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1984.
- Jarymowicz M. (red.), *Studia nad spostrzeganiem relacji JA – INNI: tożsamość, idywiduacja – przynależność*, Ossolineum, Wrocław 1988.
- Jarymowicz M., *Schematy Ja, My a uprzedzenia międzygrupowe*, Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Lau Chin J. (red.), *Diversity in mind and in action. Multiple faces of identity*, t. 1–3, Greenwood, Santa Barbara 2009.
- Legault G. (red.), *L'intervention interculturelle*, Gaëtan Morin Éditeur, Montréal – Paris 2000.
- Maciątek J., Kurcz I., *Stereotypy etniczne różnych narodowości u dorosłych Polaków. Raport z badań pilotażowych*, Kolokwia Psychologiczne, Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Matsumoto D., Juang L., *Psychologia międzykulturowa*, GWP, Gdańsk 2007.
- Moro M.-R., *Parents en exil. Psychopathologie et migrations*, Presses Universitaires de France, Paris 1994.
- Moscovici S. (red.), *Psychologia społeczna w relacji ja-inni*, WSiP, Warszawa 1998.
- Paquette D., *L'interculturel: de la psychosociologie à la psychologie clinique*, L'Harmattan, Paris 1996.
- Petit C., *La migration dans l'organisation psychique des couples interculturels*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Price W.E., Crapo R.H., *Psychologia w badaniach międzykulturowych. Czy ludzie wszędzie są tacy sami?*, GWP, Gdańsk 2003.
- Průcha J., *Interkulturní psychologie. Sociologické zkoumání kultur; etnik, ras a národů*, Portal, Praha 2004.
- Rey M. (red.), *Psychologie clinique et interrogations culturelles*, L'Harmattan – CIEMI, Paris 1993.
- Rey-Von Allmen M. (red.), *Psychologie clinique et interrogations culturelles. Le psychologue, le psychothérapeute face aux enfants, aux jeunes et aux familles de cultures différentes*, CIEMI – L'Harmattan, Paris 1993.
- Segall M.H., Dasen P.R., Berry J.W., Poortinga Y.H., *Human behavior in global perspective: An introduction to cross-cultural psychology*, Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Shade B.J., Kelly C.A., Oberg M., *Creating culturally responsive classrooms*, American Psychological Association, Washington 1997.
- Stork H., *Enfances indiennes. Étude de psychologie transculturelle et comparée du jeune enfant*, Paddos, Le Centurion, Paris 1986.

- Stricker G., Davis-Russell E., Bourg E., Duran E., Hammond W.R., McHolland J., Polite K., Vaughn B.E. (red.), *Toward ethnic diversification in psychology, education and training*, American Psychological Association, Washington 1990.
- Sue D.W., Ivey A.E., Pedersen P.B., *A theory of multicultural counseling and therapy*, Brooks-Cole, Pacific Grove 1996.
- Suzuki L.A., Meller P.J., Ponterotto J.G. (red.), *Handbook of multicultural assessment. Clinical, psychological, and educational applications*, Jossey-Bass, San Francisco 1996.
- Szarota P., *Psychologia uśmiechu. Analiza kulturowa*, GWP, Gdańsk 2006.
- Thomas A. (red.), *Psychologie interkulturellen Handelns*, Hogrefe, Verlag für Psychologie, Göttingen 1996.
- Triandis H.C., *Handbook of cross-cultural psychology*, t. 1–6, Allyn & Bacon, Boston 1979.
- Weigl B., *Stereotypy etniczne i uprzedzenia u dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1999.
- Wierzbicka A., *Emotions across languages and cultures. Diversity and universals*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Praca socjalna a różnicowanie kulturowe – wsparcie, mediacje, instytucje

- Ahmad B., *Black Perspective in Social Work*, Venture Press, London 1989.
- Bourque R., *Guide d'animation en relations interculturelles dans les services sociaux. Relations entre les parents et les services de soutien à la famille*, Ministère des Communautés culturelles et de l'Immigration, Montréal 1989.
- Bourque R., *Les relations interculturelles dans les services sociaux. Guide d'animation*, Bibliothèque nationale du Québec, Montréal 1989.
- Brağiel J., Sikora P. (red.), *Praca socjalna – wielość perspektyw. Rodzina – multikulturowość – edukacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004.
- Brembeck C.S., *Social foundations of education. A cross-cultural approach*, Wiley, New York 1966.
- Carlini G., Petrillo A., *Mediatori culturali*, Provincia di Genova, Genova 1998.
- Casse P., Deol S., *La négociation inter-culturelle*, Chotard et associés éditeurs, Paris 1987.
- Castiglioni M., *La mediazione linguistico culturale*, Franco Angeli, Milano 1997.
- Centre d'études des relations interculturelles, *Elites et médiations dans le monde interculturel*, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris 1995.
- Conseil de l'Europe, *Jeunesse dans les quartiers populaires – Guide à la réflexion méthodologique sur les politiques*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2007.
- COSPE, *La figura del mediatore culturale, le prime esperienze ed i percorsi formativi a confronto. Atti del convegno, Bologna 13 ottobre 1993*, COSPE, Bologna 1993.
- ERMI, ACLI, *La voce dell'altro. La mediazione interculturale. L'esperienza nel Friuli Venezia Giulia*, ERMI, ACLI, Bologna 1999.
- Flora S.B., Myers D., Anderson J., *Multicultural mini-units*, T.S. Denison, Minneapolis 1993.
- Fornet-Betancourt R., *Interkulturalität in der Auseinandersetzung*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2007.
- Forum Solidarietà, *Forme e pratiche della mediazione culturale – Vivere i servizi in una società multiculturale. Atti del convegno 25–26 maggio 2001*, Forum Solidarietà, Parma 2001.

- Keys P.R. (red.), *School social workers in the multicultural environment. New roles, responsibilities and educational enrichment*, Haworth Press, New York 1994.
- Le Péchoux M.R. (red.), *ONG, témoins de la diversité culturelle: du concept à la mise en oeuvre. Commission programmatique mixte ONG-UNESCO „Dialogue entre les cultures pour la paix”*, UNESCO, Paris 2003.
- Ministerio de Asuntos Sociales, *Ideas, recursos, métodos y actividades para la educación intercultural no formal*, Instituto de la Juventud – Ministerio de Asuntos Sociales, Madrid 1996.
- Roy G., *Pratiques interculturelles sous l'angle de la modernité*, Centre de service sociaux du Montréal métropolitain, Montréal 1991.
- Sikkema M., Niyekawa A., *Cross-cultural learning. Self-growth getting to know ourselves and others*, International Association of Schools of Social Work, New York 1977.
- Simerville C.L., *Home visits abroad. A guide to planning personal and professional visits, with some suggestions for entering a foreign culture. In cooperation with the National Association of Foreign Student Advisers*, Oregon State University Press, Corvallis 1961.
- Sleeter C.E., *Multicultural education as a social activism*, State University of New York Press, Albany 1996.
- United Way of Greater Toronto, *Action, access, diversity! a guide to multicultural/anti-racist organizational change for social service agencies*, United Way of Greater Toronto, Toronto 1991.
- Verbunt G., *Les obstacles culturels aux apprentissages. Guide des intervenants*, CNDP, Montrouge – Paris 1994.
- Verbunt G., *Les obstacles culturels aux interventions sociales*, CNDP, Montrouge – Paris 1996.
- Zoccarato M., *Strategie di mediazione culturale nelle società multietniche. Risultati di un'indagine empirica sul profilo professionale del mediatore culturale*, Tesi di Laurea, Università degli Studi di Milano 1994–1995, Milano 1995.

Zorganizowane kontakty międzykulturowe – wymiany i spotkania międzynarodowe

- Aiken S.H., *Dialogues/Dialogi. Literary and cultural exchanges between (ex) Soviet and American women*, Duke University Press, Durham 1994.
- Alexander N., Busch B., *Alphabétisation et diversité linguistique dans une perspective globale – Echange interculturel avec des pays africains*. Strasbourg 2008.
- Alix C., Bertrand G., *Pour une pédagogie des échanges*. EDICEF, Paris 1994.
- Association Européenne des Enseignants (AEDE), Groupe de Recherche Européen sur la Formation aux Échanges Scolaires (GREFES), *La pédagogie des échanges: buts et moyens de la formation des enseignants. Se rencontrer pour se former. Se former à se rencontrer*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Association Européenne des Enseignants (AEDE), *Organiser des échanges éducatifs*, Hachette, Paris 1993.
- Baumgratz-Gangl G., *Compétences transculturelle et échanges éducatifs*, Hachette, Paris 1993.
- Bentley J.H., *Old World encounters. Cross-cultural contacts and exchanges in pre-modern times*, Oxford University Press, New York 1993.

- Byram M. (red.), *Face to face. Learning language-and-culture trough visits and exchanges*, CILT, London 1997.
- Cardy E., *Les échanges scolaires en tant qu'élément du programme d'études, Stavanger, Norvège, 16–20 novembre 1992: rapport du séminaire*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Colin L., Müller B. (red.), *La pédagogie des rencontres interculturelles*, Anthropos, Paris 1996.
- Demorgon J., Carpentier M.-N., Will E., *Guide interculturel pour l'animation de réunions transfrontalières*, Editions Saint Paul, Luxembourg 2007.
- Desch A., *Pädagogik interkulturellen Lernens. Theorie und Praxis am Beispiel von internationalen Jugendbegegnungen*, Tectum Verlag, Marburg 2001.
- Dibie P., Wulf C. (red.), *Ethnosociologie des échanges interculturelles*, Anthropos, Paris 1998.
- Feerick S., *Les échanges scolaires à contenu culturel, Białobrzegi, Pologne, 15–17 septembre 1994: rapport de la conférence*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1994.
- Giust-Desprairies F., Müller B., *Se former dans un contexte de rencontres interculturelles*, Anthropos, Paris 1997.
- Kiss A. (red.), *L'Empatie et la rencontre interculturelle*, L'Harmattan, Paris 2001.
- Ritchie J., Jimeno Sanz F., *La dimension européenne dans les échanges régionaux. L'expérience de l'Avon et de la région Cantabrique*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Rowles M.D., *Comment former aux liens et échanges scolaires par une approche interculturelle*, Colle Val d'Elsa, Italie, 13–16 juillet 1992. Rapport du séminaire, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Savage R., *Echanges scolaires: le rôle des autorités locales et régionales*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1992.
- Savage R., *La pédagogie des échanges scolaires, 56e Séminaire du Conseil de l'Europe pour enseignants, Strasbourg, Donaueschingen (Allemagne), 22–27 Juin 1992: Rapport*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Savage R., *Liens et échanges scolaires en Europe. Vademecum*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1994.
- Tardy M., *De la réconciliation à la quotidienneté des relations interculturelles. Les échanges franco-allemands de 1963–1983*, Colloque OFAJ, OFAJ, Paris 1983.

Ochrona zdrowia i opieka a zróżnicowanie kulturowe

- Ayim M.A., *Empowerment through health education. Organization, administration, and the practice of comprehensive health education in developing countries and multicultural settings*, Banner Books, Bristol 1996.
- Brandibas G., Fouraste R. (red.), *Les accidentés de l'école – Santé, sociétés et cultures*, L'Harmattan, Paris 2005.
- Es Safi L., *La médiation interculturelle en matière de santé. Une réponse aux problèmes de communication entre patients migrants et personnel soignant. Rapport de recherche*, Résonances, Liège 1996.
- Gueye M., Seck B. (red.), *Approches interculturelles en santé mentale*, t. 1–2, Presses Universitaires de Namur, Namur 2001.
- Kopp N., Rethy M.-P., Brelet C., Chapuis F., *Ethique médicale interculturelle. Cultures et Médecines – Regards francophones*, L'Harmattan, Paris 2006.

- Leman J., Gailly A. (red.), *Thérapies interculturelles. L'interaction soignant-soigné dans un contexte multiculturel et interdisciplinaire*, Editions Universitaires – De Boeck, Bruxelles 1991.
- Lipson J.G., Steiger N.J., *Self-care nursing in a multicultural context*, Sage, Thousand Oaks 1996.
- Majumdar B., *Culture and health. Culture-sensitive training manual for the health care provider*, McMaster University Faculty of Health Sciences, School of Nursing, Hamilton 1996.
- Matiella A.C. (red.), *The Multicultural challenge in health education*, ETR Associates, Santa Cruz 1994.
- Pauwels A., *Cross-cultural communication in the health sciences. Communicating with migrant patients*, Macmillan Education Australia, South Melbourne 1995.

Biznes, doradztwo zawodowe, zarządzanie zespołami zróżnicowanymi kulturowo

- Bargiela-Chiappini F., Harris S., *The languages of business. An international perspective*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1997.
- Bittner A., Reisch B., *Interkulturelles Personalmanagement internationale Personalentwicklung. Auslandsentsendungen, interkulturelles Training*, Gabler, Wiesbaden 1994.
- Bosche M. (red.), *Le management interculturel*, Nathan, Paris 1993.
- Brislin R., Yoshida T., *Improving intercultural interactions. Modules for cross-cultural training programs*, Sage, London 1994.
- Brislin R.W. (red.), *Handbook of intercultural training*, Pergamon Press, New York 1983.
- Brislin R.W., Pedersen P., Weeks W.H., *A manual of structured experiences for cross-cultural learning*, International Society for Intercultural Education, Training and Research Intercultural Press, Yarmouth 1980.
- Brislin R.W., Yoshida, T. (red.), *Improving intercultural interaction. Modules for cross-cultural training programs*, Sage, Thousand Oaks – London 1994.
- Casse P., *Training for the cross-cultural mind. A handbook for cross-cultural trainers and consultants*, Society for Intercultural Education, Training and Research, Washington 1980.
- Casse P., *Training for the multicultural manager. A practical and cross-cultural approach to the management of people*, Society for Intercultural Education, Washington 1982.
- Chaney L.H., Martin J., *Intercultural business communication*, Prentice Hall, Upper Saddle River 1995.
- Chevrier S., *Le management des équipes interculturelles*, Presses Universitaires de France, Paris 2000.
- Cieślukowska D., Kownacka E., Olczak E., Paszkowska-Rogacz A., *Doradztwo zawodowe a wyzwania międzykulturowe*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2006.
- Clyne M.G., *Inter-cultural communication at work. Cultural values in discourse*, Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- Fowler S.M. (red.), *Intercultural sourcebook. Cross-cultural training methods*, Intercultural Press, Yarmouth 1995.
- Gabgue T., *Die Entwicklung der Zivilgesellschaft in afro-asiatischen Ländern und Chancen der Reintegration nach dem Auslandsstudium. Beiträge zu einem interkulturellen Wissens-*

- chaftsverständnis und zu den internationalen Wirtschaftsbeziehungen*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2000.
- Gauthey F., Xardel D., *Le management interculturel*, Presses Universitaires de France, Paris 1990.
- Gesteland R.R., *Różnice kulturowe a zachowania w biznesie. Marketing, negocjacje i zarządzanie w różnych kulturach*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Goldstein T., *Immigrants in the multicultural-multilingual workplace. Ways of communicating and experience at work*, UMI, Ann Arbor, Michigan 1997.
- Gopaul-McNicol S.A., Brice-Baker J., *Cross-cultural practice. Assessment, treatment, and training*, J. Wiley, New York 1998.
- Hoehn A.J., *The need for innovative approaches for training in inter-cultural interaction*, George Washington University, Human Resources Research Office, Alexandria 1968.
- Hofstede G., Bollinger D., *Les différences culturelles dans le management. Comment chaque pays gère-t-il ses hommes?*, Éditions d'Organisation, Paris 1987.
- Hoopes D.S. (red.), *Overview of intercultural education, training, and research*, Society for Intercultural Education, Training, and Research, Georgetown University distributed by Intercultural Network, Washington – La Grange Park 1977.
- Käser-Friedrich S., *Interkultureller Management-Leitfaden Volksrepublik China*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1995.
- Knapp K., *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*, Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Knapp K., *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*, Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Kohls L.R., Knight J.M., *Developing intercultural awareness. A cross-cultural training handbook*, Intercultural Press, Yarmouth 1994.
- Landis D., Bhagat R.S. (red.), *Handbook of intercultural training*, Sage, Thousand Oaks 1996.
- Lang N.S., *Intercultural management in China. Strategies of Sino-European and Sino-Japanese joint ventures*, Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1998.
- Lipińska M. (red.), *Warsztaty kompetencji międzykulturowych – podręcznik dla trenerów*, Międzykulturowe Centrum Adaptacji Zawodowej, Warszawa 2008.
- Madej D., Oniszczyk J., Rejmer-Ronowicz Z., Smoter B., Kownacka E., *Międzykulturowy Ośrodek Doradztwa Zawodowego. Od koncepcji do realizacji*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2007.
- March R.M., *Working for a Japanese company. Insights into the multicultural workplace*, Kodasha International, Tokyo – New York – London 1992.
- Mole J., *W tyglu Europy. Wzorce i bariery kulturowe w przedsiębiorstwach*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000.
- Patrzalek W. (red.), *Kulturowe determinanty zachowań konsumenckich*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2004.
- Piegat-Kaczmarzyk M., Rejmer-Ronowicz Z., Smoter B., Kownacka E., *Podejście wielokulturowe w doradztwie zawodowym. Praktyczny poradnik dla doradcy zawodowego pracującego z klientem odmiennym kulturowo*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2007.
- Proulx J., Chiasson N., *L'approche clientèle dans un contexte interculturel*, Ministère de la Santé et des Services sociaux, Quebec 1996.

- Pusch M.D. (red.), *Multicultural education. A cross-cultural training approach*, Intercultural Network, La Grange Park 1979.
- Reichenberg N.E., *Best practices in diversity management. United Nations Expert Group Meeting on Managing diversity in the civil service*, United Nations Headquarters, New York 2001.
- Simons G.F., Abramms B., Hopkins L.A., Johnson D.J., *Cultural diversity fieldbook. Fresh visions and breakthrough strategies for revitalizing the workplace*, Peterson's, Pacesetter Books, Princeton 1996.
- Simons G.F., *Working together. How to become more effective in a multicultural organization*, Crisp Publications, Los Altos 1989.
- Tayeb M.H., *The management of a multicultural workforce*, John Wiley & Sons, New York 1996.
- Trompenaars F., Hampden-Turner C., *Zarządzanie personelem w organizacjach zróżnicowanych kulturowo*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.
- York D.E., *Cross-cultural training programs*, Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1994.

Czytanie i pisanie w perspektywie zróżnicowania kulturowego

- Aikman S., *Intercultural education and literacy an ethnographic study of indigenous knowledge and learning in the Peruvian Amazone*, John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia 1999.
- Arvizu S.F., Saravia-Shore M., *Cross-cultural literacy. Ethnographies of communication in multiethnic classrooms*, Garland, New York 1992.
- Dubin F., Kuhlman N.A. (red.), *Cross-cultural literacy. Global perspectives on reading and writing*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1992.
- McCaskill B. (red.), *Multicultural literature and literacies. Making space for difference*, State University of New York Press, Albany 1993.
- Saravia-Shore M., Arvizu S.F., *Cross-cultural literacy: Ethnographies of communication in multiethnic classrooms*, Garland, New York 1992.
- Schaafsma D., *Eating on the street. Teaching literacy in a multicultural society*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 1993.
- Simonson R. (red.), *Multi-cultural literacy*, Graywolf Press, Saint Paul 1988.
- Street B.V. (red.), *Cross-cultural approaches to literacy*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 1993.
- Weil D.K., *Towards a critical multicultural literacy. Theory and practice for education for liberation*, Peter Lang, New York 1998.

Literatura wielokulturowa – treści, interpretacje, tłumaczenia i instytucje

- Abbott F. (red.), *Boyhood, growing up male. A multicultural anthology*, University of Wisconsin Press, Madison 1998.
- Abbott M., Polk B.J., *Celebrating our diversity. Using multicultural literature to promote cultural awareness, grades 3–6*, Fearon Teacher Aids, Carthage 1995.

- Abbott M., Polk B.J., *Celebrating our diversity. Using multicultural literature to promote cultural awareness, grades K-2*, Fearon Teacher Aids, Carthage 1993.
- Aguero K. (red.), *Daily fare. Essays from the multicultural experience*, University of Georgia Press, Athens 1993.
- Ammons E. (red.), *Tricksterism in turn-of-the-century American literature. A multicultural perspective*, University Press of New England, Hanover 1994.
- Appleman D. (red.), *Braided lives. An anthology of multicultural American writing*, Minnesota Humanities Commission, St. Paul 1991.
- Ashraf M., *Come brother, lie down! Multicultural short stories*, Oxford University Press, Karachi – New York 1999.
- Beaty J.J., *Building bridges with multicultural picture books for children 3–5*, Merrill, Upper Saddle River 1997.
- Bernheimer C. (red.), *Comparative literature in the age of multiculturalism*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1995.
- Betten L., *Multicultural activities for children and young people at the Munich International Youth Library (Internationale Jugendbibliothek Muenchen)*, IFLA, Paris 1989.
- Böhle R.C. (red.), *Möglichkeiten der interkulturellen ästhetischen Erziehung in Theorie und Praxis. Beiträge vom 1. Symposium zur Interkulturellen ästhetischen Erziehung an der Hochschule der Künste Berlin (Bewegung, Kunst, Musik, Sprache, Tanz, Theater)*, IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1993.
- Brogan T.V.F. (red.), *The Princeton handbook of multicultural poetics*, Princeton University Press, Princeton 1996.
- Budrowska K., *Kobieta i stereotypy. Obraz kobiety w prozie polskiej po 1989 roku*, Trans Humana, Białystok 2000.
- Colles L., *Literature comparée et reconnaissance interculturelle*, De Boeck & Duculot, Bruxelles 1994.
- Day E.A., *Multicultural voices in contemporary literature. A resource for teachers*, Heinemann, Portsmouth 1994.
- Deszcz-Tryhubczak J., Oziewicz M., Zarzycka A. (red.), *Lokalnie – globalnie. Idee współistnienia kultur we współczesnej beletrystyce fantasy dla młodego czytelnika/Relevant across Cultures Visions of Connectedness in Modern Fantasy Literature for Young Readers*, Atut, Wrocław 2009.
- Downing K.E., MacAdam B., Nichols D.P., *Reaching a multicultural student community. A handbook for academic librarians*, Greenwood Press, Westport 1993.
- Edwards G., *Celebrating diversity through multicultural literature*, Frank Schaffer Publications, Torrance 1996.
- Fonseca E.G., *New methods and new media in library services to multicultural populations. The proceedings of the seminar, Eskilstuna, Sweden, August 15–17, 1990*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Gil O.J., *Multicultural library service in a bilingual framework. A Canadian experience*, IFLA, Brighton 1987.
- Gunew S., Longley K.O., *Striking chords. Multicultural literary interpretation*, Allen & Unwin, Sydney 1992.
- Harel S. (red.), *L'étranger dans tous ses états. Enjeux culturels et littéraires*, XYZ, Montréal 1992.
- Haskell E., *Lance. A novel about multicultural men*, John Day, New York 1941.

- Institut für Auslandsbeziehungen, *Interkulturelle Kommunikation und der Auslandseinsatz von Fach- und Führungskräften. Annotierte Literaturlauswahl aus dem Bestand der Bibliothek und Dokumentation ab Erscheinungsjahr 1980*, Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart 1993.
- Jorgensen S., Whiteson V.L., *Personal themes in literature. The multicultural experience*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1993.
- Jung H., *The Question of Rationality and the Basic Grammar of Intercultural Texts*, International University of Japan, Tokyo 1989.
- Jurak M., *Cross-cultural studies. American, Canadian and European literature, 1945–1985*, English Department, Filozofska fakulteta, Edvard Kardelj University of Ljubljana, Ljubljana 1988.
- Kittel H., Armin P.F. (red.), *Interculturality and the historical study of literary translations*, Erich Schmidt, Berlin 1991.
- Krzemiński A., *Lekcje dialogu. Mowy, eseje i wywiady*, Wrocław 2010.
- Kuharets O.R., *Venture into cultures. A resource book of multicultural materials and programs*, American Library Association, Chicago 2001.
- Li X.M., *"Good writing" in cross-cultural context*, State University of New York Press, Albany 1996.
- Morsy Z., *La Tolerancia. Antologia de textos*, Jovenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Ediciones UNESCO, Madrid 1994.
- Ndong N., *Entwicklung. Interkulturalität und Literatur Überlegungen zu einer afrikanischen Germanistik als interkultureller Literaturwissenschaft*, Iudicium, München 1993.
- Pym A., *Pour une éthique du traducteur*, Presses de l'Université d'Ottawa, Arras – Ottawa 1997.
- Rogers V., Stewart S., *The tale of a silly goose other stories. A multicultural storybook*, Pacific Educational Press, Vancouver 1993.
- Rogers V., *All the colours of the rainbow. A multicultural storybook*, Pacific Educational Press Faculty of Education, The University of British Columbia, Vancouver 1990.
- Rogers V., *Apple's not the only pie. A multicultural storybook*, Pacific Educational Press Faculty of Education, The University of British Columbia, Vancouver 1990.
- Saville-Troike M., *The multi-cultural, multi-lingual reading program*, JAB Press, Fair Lawn 1975.
- Severino C., Guerra J.C., Butler J.E. (red.), *Writing in multicultural settings*, Modern Language Association of America, New York 1997.
- Shaver M., *Cultural diversity programming in ARL libraries*, Systems and Procedures Exchange Center, Office of Management Services, Association of Research Libraries, Washington 1990.
- Siemerling W., Schwenk K. (red.), *Cultural difference and the literary text. Pluralism and the limits of authenticity in North American literatures*, University of Iowa Press, Iowa City 1996.
- Smallwood B.A., *The literature connection. A read-aloud guide for multicultural classrooms*, Addison-Wesley, Reading 1991.
- Šoltésová K. (red.), *Kultúra ako emócia: Multikultúrna zbierka esejí, nielen „o nás“*, Nadácia M. Šimečku, Bratislava 2006.
- Spack R., *Guidelines: A cross-cultural reading/writing text*, St. Martin's Press, New York 1996.

- Steiner S.F., *Promoting a global community through multicultural children's literature*, Libraries Unlimited, Englewood 2001.
- Taylor M., *La bande dessinée contre l'intolérance*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Thomas L., *Multiculturalism. Challenges and opportunities for school librarians*, IFLA General Conference, Division of Libraries serving the General Public, Sydney 1988.
- Valdez A.J., *Learning in living color. Using literature to incorporate multicultural education into the primary curriculum*, Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Ventola E., Mauranen A. (red.), *Academic writing. Intercultural and textual issues*, John Benjamins Publishing, Amsterdam 1996.
- Verburg C.J., Adams A.E., Londow D., *Ourselves among others. Cross-cultural readings for writers*, St. Martin's Press, Bedford Bks. of New York 1994.
- Volk T.M., *Music, education, and multiculturalism foundations and principles*, Oxford University Press, New York 1998.
- Wierlacher A., Bogner A., *Handbuch interkulturelle Germanistik*, J.B.Metzler, Stuttgart 2003.
- Wolter, *Traktat o tolerancji napisany z powodu śmierci Jana Calasa*, PIW, Warszawa 1988.
- Zarrillo J., *Multicultural literature, multicultural teaching: Units for the elementary grades*, Harcourt Brace College Publishers, Fort Worth 1994.
- Zielinska M.F., Kirkwood F.T., *Multicultural librarianship. An international handbook*, International Federation of Library Associations & Institutions, Section on Library Services to Multicultural Populations, K.G. Saur, München 1992.

Religie i Kościoły – konflikty, dialog, edukacja

- Allieu N., *Laïcité et culture religieuse à l'école*, Editions Sociales Francaises, Paris 1996.
- Benito E.O., *Elimination de toutes les formes d'intolérance et de discriminations fondées sur la religion ou la conviction*, Centre des droits de l'homme – Nations Unies, Genève – New York 1989.
- Bouchet B., *Laïcité & enseignement*, Armand Colin, Paris 1996.
- Breckenridge J.F., Breckenridge L.C., *What color is your God? Multicultural education in the Church. Examining Christ and culture in light of the changing face of the Church*, Victor Books, Colorado Springs 1995.
- Bukowska-Floreńska I. (red.), *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- Conseil de l'Europe, *Diversité religieuse et éducation interculturelle. Manuel à l'usage des écoles*, Strasbourg 2007.
- Conseil de l'Europe, *Dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle – Recommandation CM/Rec (2008) 12 et exposé de motifs*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Conseil de l'Europe, *La dimension religieuse de l'éducation interculturelle/The religious dimension of intercultural education*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Farideh S., Rumjahn H. (red.), *Religion in multicultural education. Research in multicultural education and international perspectives*, Information Age, Greenwich 2006.
- Gruppo IRC-Diocesi di Latina, *Didattica interculturale della religione – L'Islam a scuola*, Gruppo IRC-Diocesi di Latina, Bologna 1997.

- Incontri D., Bigheto A.C., *Todos os Jeitos de Creer – Ensino inter-religioso*, t. 1–4, Editora Ática, São Paulo 2004.
- Ireland D., *What color is your God? A new approach to developing multicultural lifestyle*, Impact Publishing House, Montclair 2000.
- Korzeniowska W., Murzyn A., Lukašova-Kantorkova H. (red.), *Rola religii w edukacji międzykulturowej*, Impuls, Kraków 2008.
- Lewandowski J. (red.), *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1996.
- Nowicka E., *Religia a obcość*, Nomos, Kraków 1991.
- Ouellet F., *L'Enseignement culturel des religions*, Le débat, Éditions du CRP, Sherbrooke 2000.
- Ouellet F., *Pluralisme et démocratie. Quelques défis éthiques de la diversité culturelle et religieuse en éducation*, Éditions du CRP, Sherbrooke 1999.
- Parker-Jenkins M., *Children of Islam. A teacher's guide to meeting the needs of Muslim pupils*, Trentham, Stoke-on-Trent 1995.
- Skard H., Palard J., Woerling J.M., Husson J.F., Mahiels J., Gaudin P., Burchianti F., Itçaina X., Tietze N., Anwar A., Chivers C., Pearce B., Moniak-Azzopardi A., *Des dieux dans la ville – Le dialogue interculturel et interreligieux au niveau local*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Stöbe A., *Islam, Sozialisation, interkulturelle Erziehung die Bedeutung des Islam im Sozialisationsprozess von Kindern türkischer Herkunft und für Konzepte interkultureller Erziehung*, E.B. Verlag, Hamburg 1998.
- Uitz R., *L'Europe des droits – La liberté de religion*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.

Matematyka i nauki ścisłe a zróżnicowanie kulturowe

- Ahmed A., Kraemer J.M., Williams H. (red.), *Cultural Diversity in Mathematics Education*, Horwood Publishing, Chichester 2000.
- Alcoze T., Enote J., *Addison-Wesley multiculturalism in mathematics, science, and technology readings and activities*, Addison-Wesley Publishing, Menlo Park 1993.
- Barba R.H., *Science in the multicultural classroom. A guide to teaching and learning*, Allyn & Bacon, Boston 1998.
- Bock L., Guengerich S., Martin H., *Multicultural math fun holidays around the year*, J. Weston Walch Publisher, Portland 1997.
- Gill D. (red.), *Anti-racist science teaching*, Free Association Books, London 1987.
- Krause M.C., *Multicultural mathematics materials*, National Council of Teachers of Mathematics, Reston 2000.
- Trentacosta J. (red.), *Multicultural and gender equity in the mathematics classroom. The gift of diversity*, National Council of Teachers of Mathematics, Reston 1997.
- Vergani T., *O zero e os infinitos: uma experiência de antropologia cognitiva e de educação matemática intercultural*, Minerva, Lisboa 1991.
- Zaslavsky C., *Multicultural mathematics interdisciplinary, cooperative-learning activities*, J. Weston Walch, Portland 1993.
- Zaslavsky C., *The multicultural math classroom bringing in the world*, Heinemann, Portsmouth 1996.

Multimedia a zróżnicowanie kulturowe – Internet, telewizja, video, film

- Bailey C., Fung R., Heller L., Obomsawin A., Davis A., *Fresh looks anti-racist film and video*, V Tape, Toronto 1993.
- Butt R. (red.), *Decoding discrimination a student-based approach to anti-racist education using film*, Althouse Press, London 1988.
- Chan B.J., *Kid pix around the world. A multicultural computer activity book*, Addison-Wesley, Reading 1993.
- Conseil de l'Europe, *Instruments juridiques pour lutter contre le racisme sur internet*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Department of Health Education and Welfare, *Drug abuse prevention films. A multicultural film catalog*, National Institute on Drug Abuse, Rockville 1978.
- Eriksen Terzian A., *Vidéo et pédagogie interculturelle*, Anthropos, Paris 1998.
- Gumperz J., *Cross-Talk, A study of Cross-cultural communication – Background material and notes to accompany B.B.C. film*, The National Center for Industrial Language Trainings, Southhall 1979.
- Marchall G., *Travelers through time and space multicultural activities for the computer classroom*, International Society for Technology in Education, Eugene 1995.
- Marks L.U., *The skin of the film: Intercultural cinema, embodiment, and the senses*, Duke University Press, Durham 2000.
- Mays L., *On meeting real people. An evaluation report on Vegetable soup. The effects of a multi-ethnic children's television series on intergroup attitudes of children. Final report to New York State Education Dept*, New York State Education Dept., New York 1975.
- Porcher L., *Television, education et culture*, Armand Colin, Paris 1994.
- Scotchmer S.P., Stevens G.I. (red.), *Videos for understanding diversity a core selection and evaluative guide*, American Library Association, Chicago 1993.
- Stam R., *Tropical multiculturalism a comparative history of race in Brazilian cinema and culture*, Duke University Press, Durham – London 1997.
- Staton P.A., Prentice A.L., *Multicultural resources on women's history and contemporary studies. A telecommunications model*, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1994.
- Summerfield E., *Crossing cultures through film*, Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Warschauer M., *Electronic literacies. Language, culture, and power in online education*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 1999.

Sztuki piękne, teatr, folklor, muzyka i taniec

- Anderson W.M., Campbell P.S. (red.), *Multicultural perspectives in music education*, Music Educators National Conference, Reston 1989.
- Anderson W.M. (red.), *Making connections multicultural music and the national standards*, Music Educators National Conference, Reston 1998.

- Bedfordshire Education Service, *A Multicultural songbook*, Bedfordshire Education Service, Bedford 1991.
- Cahan S. (red.), *Contemporary art and multicultural education*, New Museum of Contemporary Art Routledge, New York 1996.
- Chaciński J. (red.), *Pokój jako przedmiot międzykulturowej edukacji artystycznej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2007.
- Chalmers F.G., *Celebrating pluralism art, education, and cultural diversity*, Getty Center for Education in the Arts, Los Angeles 1996.
- Goldberg M.R., *Arts and learning an integrated approach to teaching and learning in multicultural and multilingual settings*, Longman Publishers, White Plains 1996.
- Hall E.T., *La danse de la vie. Temps culturel, temps vécu*, Le Seuil, Paris 1984.
- Lavrijsen R. (red.), *Intercultural arts education and municipal arts policy. New connections in European cities*, Royal Tropical Institute, Amsterdam 1997.
- Mason R., *Art education and multiculturalism*, Croom Helm, London 1988.
- McLeod K.A., *Multicultural education. The state of the art national study*, Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1993.
- Page N., Clark K.T., *Sing and shine on! The teacher's guide to multicultural song leading*, Heinemann, London 1995.
- Perry M., *Walking the color line. The art and practice of anti-racist teaching*, Teachers College Press, New York 2000.
- Porter J. (red.), *Ballads and boundaries narrative singing in an intercultural context. Proceedings of the 23rd International Ballad Conference of the Commission for Folk Poetry*, Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, University of California, Los Angeles 1995.
- Rice T. (red.), *Multicultural music education. The "Music means harmony" workshop*, Institute for Canadian Music, Faculty of Music, University of Toronto, Toronto 1989.
- Saldana J., *Drama of color. Improvisation with multiethnic folklore*, Heinemann, London 1995.
- Sharman E., *Across cultures. Culture, literature, music, language*, Pearson Education Limited, Harlow 2008.
- Shepard K.E., *Get with the act! The impact of popular theatre on anti-racist education*, National Library of Canada/Bibliothèque nationale du Canada, Ottawa 1995.
- Sikkema M., Niyekawa A., *Design for cross-cultural learning*, Intercultural Press, Yarmouth 1987.
- Szpociński A., *Inni wśród swoich. Kultura artystyczne innych narodów w kulturze Polaków*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1999.
- Wilkoszewska K. (red.), *Estetyka transkulturowa*, Universitas, Kraków 2004.

Encyklopedie, leksykony i słowniki

- Auerbach S. (red.), *Encyclopedia of multiculturalism*, t. 1–6, Marshall Cavendish, New York 1994.
- Baker C., Prys Jones S., *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*, Multilingual Matters, Clevedon – Philadelphia 1998.

- Barette C., *Glossaire encyclopédique des concepts relatifs à la communication interculturelle*, Les presses collégiales du Québec, Québec 1988.
- Cashmore E.E., *Dictionary of Race and Ethnic Relations*, Routledge, London 1984.
- Eribon D. (red.), *Dictionnaire des cultures gays et lesbiennes*, Larousse, Paris 2003.
- Ferréol G., Jucquois G. (red.), *Dictionnaire de l'altérité et des relations interculturelles*, Armand Colin, Paris 2003.
- Grant C.A. (red.), *Dictionary of multicultural education*, Oryx Press, Phoenix 1997.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E., *Encyclopedia of multicultural education*, Greenwood Press, Westport 1999.
- Tin L.-G. (red.), *Dictionnaire de l'homophobie*, Presses Universitaires de France, Paris 2003.

Czytanki dla dzieci i młodzieży o problemach różnicowania kulturowego

- Basek A., Gałęziowska M., *Kiedy Twój brat lub siostra choruje na raka*, Hospicjum Cordis, Mysłowice 2011.
- Crowther K., *Mój przyjaciel Szymon*, EneDueRabe, Gdańsk 2010.
- Dahle G., Nyhus S., *Włosy mamy*, EneDueRabe, Gdańsk 2010.
- Diou M., *Mała książka o rasizmie*, Czarna Owca, Warszawa 2011.
- Dubus B., *Tekla i jej chłopakowy świat*, Wytwórnia, Warszawa 2010.
- Gilbert M., *Jest wiele wiar. O co pytają dzieci*, Czarna Owca, Warszawa 2008.
- Gill-Piątek H., Krzywonos H., *Bieda. Przewodnik dla dzieci*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2010.
- Grabowska-Grzyb A., *O Małpce, która spadła z drzewa*, Wydawnictwo TacyJakJa.pl, Piaseczno 2010.
- Hole S., *Lato Germanna*, Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Gdańsk 2008.
- Jalonen R., *Dziewczynka i drzewo kawek*, Tatarak, Warszawa 2009.
- Keff B., *Mała książka o antysemityzmie*, Czarna Owca, Warszawa 2011.
- Kotowska K., *Jeż*, Media Rodzina, Poznań 2010.
- Krysiak P., Witkowska M., Buszewicz M., *Dzieci świata*, Arkady, Warszawa 2011.
- Laszuk A., *Mała książka o homofobii*, Czarna Owca, Warszawa 2010.
- Lindenbaum P., *Igor i lalki*, Zakamarki, Poznań 2009.
- Moore-Mallinos J., *Mój brat ma autyzm*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2009.
- Nicholls S., *Olivier i zeszyt z marzeniami*, Znak, Kraków 2008.
- Orlev U., *Babcia robi na drutach*, Wytwórnia, Warszawa 2009.
- Ringen Kommedal H., *Czy tata płacze?*, Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Gdańsk 2008.
- Ryrych K., *Siedem sowych piór. Pamiętnik mojej choroby*, Cartalia Press, Warszawa 2008.
- Schmitt E.-E., *Opowieści o niewidzialnym*, Znak, Kraków 2005.
- Simms T., *Płaszcz Józefa*, Format, Wrocław 2009.
- Simon Catelin V., *Jak dwie krople wody*, EneDueRabe, Gdańsk 2009.
- Stalfelt P., *Mała książka o przemocy*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 2008.
- Stalfelt P., *Mała książka o śmierci*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 2008.

- Stanecka Z., Oklejak M., *Basia i kolega z Haiti*, Literacki Egmont, Warszawa 2011.
- Stark U., Høglund A., *Czy umiesz gwizdać, Joanno?*, Zakamarki, Poznań 2008.
- Stark U., *Jak mama została Indianką*, Zakamarki, Poznań 2008.
- Szczepańska-Kowalczyk K., *Majka, Marcel i afrykańskie czary*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2009.
- Środa M., *Mała książka o tolerancji*, Czarna Owca, Warszawa 2010.
- Tyszką A., *Bajka na astmę*, Wydawnictwo TacyJakJa.pl, Piaseczno 2010.
- Zięba M., *Moja mama ma raka*, Ezop, Warszawa 2007.
- Żakówna M., *Jak Maciek przestał być Małym*, Wydawnictwo TacyJakJa.pl, Piaseczno 2010.

Niecodzienne konteksty zróżnicowania kulturowego – gry, sport, poradniki

- Albyn C.L., Webb L.S., *The multicultural cookbook for students*, Oryx Press, Phoenix 1993.
- Bantulà J.J., Mora Vedeny J.M., *Juegos multiculturales. 225 juegos tradicionales para un mundo global*, Editorial Paidotribo, Barcelona 2002.
- Barbarash L., *Multicultural games*, Human Kinetics, Champaign 1997.
- Been Zeev A., *Poradnik ksenofoba – Izraelczycy*, Adamantan, Warszawa 2002.
- Berger A., Badham S., Kutscher H., Berger J., Perry M., Beloff J. (red.), *Perspectives on Death and Dying. Cross-cultural and Multi-disciplinary Views*, Charles, Philadelphia 1989.
- Berlin P., *Poradnik ksenofoba – Szwedzi*, Adamantan, Warszawa 1997.
- Bilton P., *Poradnik ksenofoba – Szwajcarzy*, Adamantan, Warszawa 2001.
- Bleidt B. (red.), *Multicultural pharmaceutical education*, Pharmaceutical Products Press, Binghamton 1993.
- Bolt R., *Poradnik ksenofoba – Holendrzy*, Adamantan, Warszawa 2000.
- Centrum Informatieve Spelen, *Intercultural games, Jeux interculturels, Juegos interculturels*, CIS, Leuven 1998.
- Daninos P., Ogrizek D. (red.), *Savoir-vivre international. Code de la susceptibilité et des bons usages à travers le monde*, Editions Odé, Paris 1950.
- Davies C., *Ethnic Humor Around the World. A Comparative Analysis*, Indiana University Press, Bloomington 1990.
- Decourt N., *Contes et diversité des cultures – le jeu du même et de l'autre*. CRDP, Lyon 1999.
- Dyrbye H., *Poradnik ksenofoba – Duńczycy*, Adamantan, Warszawa 2001.
- Faul S., *Poradnik ksenofoba – Amerykanie*, Adamantan, Warszawa 2004.
- Fiada A., *Poradnik ksenofoba – Grecy*, Adamantan, Warszawa 1997.
- Gasparini W., Cometti A., *Le sport à l'épreuve de la diversité culturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Grima Camilleri A., *Comme c'est bizarre! L'utilisation d'anecdotes dans le développement de la compétence interculturelle*, Centre européen pour les langues vivantes, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Hendricks J.E., Byers B. (red.), *Multicultural perspectives in criminal justice and criminology*, Charles C. Thomas, Springfield 1994.

- Hofstede G., *Culturas y organizaciones. El Software mental. La cooperación internacional y su importancia para la supervivencia*, Alianza Editorial, Castellano 1999.
- James L., *Poradnik ksenofoba – Austriacy*, Adamantan, Warszawa 1999.
- Kaji S., Hama N., Rice J., *Poradnik ksenofoba – Japończycy*, Adamantan, Warszawa 2001.
- Launay D., *Poradnik ksenofoba – Hiszpanie*, Adamantan, Warszawa 1998.
- Lipniacka E., *Poradnik ksenofoba – Polacy*, Adamantan, Warszawa 2002.
- MacAloon J.J., *Intercultural education and Olympic sport the 1986 challenge address to the Olympic Academy of Canada*, Olympic Academy of Canada, Montréal 1986.
- Martindale C. (red.), *Pluralizing journalism education. A multicultural handbook*, Greenwood Press, Westport 1993.
- Messolonghites L., *Multicultural perspectives on drug abuse and its prevention. A resource book*, National Institute on Drug Abuse, Rockville 1979.
- Miall A., Milsted D., *Poradnik ksenofoba – Anglicy*, Adamantan, Warszawa 2001.
- Moncunill N., Benito A., *Jocs i tallers interculturals*, CAE, Manreesa 1998.
- Murray Parkes C., Laugani P., Young B. (red.), *Przemijanie w kulturach. Obyczaje żałobne, pocieszenie i wsparcie*, Astrum, Wrocław 2001.
- Pilger M.A., *Multicultural projects index. Things to make and do to celebrate festivals, cultures, and holidays around the world*, Libraries Unlimited, Englewood 1992.
- Powell R., *Straight talk growing as multicultural educators*, Peter Lang, New York 2001.
- Prain G. (red.), *Biological and cultural diversity. The role of indigenous agricultural experimentation in development*, Practical Action, London 1999.
- Roberts E., *Poradnik ksenofoba – Rosjanie*, Adamantan, Warszawa 1998.
- Sale R., *Poradnik ksenofoba – Islandczycy*, Adamantan, Warszawa 2003.
- Sitter-Liver B., Uehlinger C., *Partnership in archaeology. Perspectives of a cross-cultural dialogue – 14th symposium 1994 of the Swiss Academy of Humanities and Social Sciences in cooperation with the Swiss-Liechtenstein Foundation for Archaeological Research Abroad with the part*, Switzerland: Fribourg University Press, Fribourg 1997.
- Solly M., *Poradnik ksenofoba – Włosi*, Adamantan, Warszawa 2004.
- Symonides J., *Sport in the service of human rights (Le sport au service des droits de l'homme) – Conférence mondiale sur l'Éducation et le Sport pour une culture de la paix*, UNESCO, Paris 1999.
- Thiagarajan S., Steinwachs B., *BARNGA a simulation game on cultural clashes*, Intercultural Press, Yarmouth 1990.
- Vamos M., Sarkozi M., *Poradnik ksenofoba – Węrzy*, Adamantan, Warszawa 2002.
- Wood P. (red.), *Cités interculturelles – Vers un modèle d'intégration interculturelle*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Yang J.C., *Poradnik ksenofoba – Chińczycy*, Adamantan, Warszawa 1999.
- Yapp N., Syrett M., *Poradnik ksenofoba – Francuzi*, Adamantan, Warszawa 2003.
- Zeidenitz S., Barkow B., *Poradnik ksenofoba – Niemcy*, Adamantan, Warszawa 1997.